

VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM

Nemzeti Vidékstratégiai Kon koncepció – 2020

II.

(agrár-, élelmiszer-, környezet- és vidékstratégiai alapvetések)

(vitaanyag)

A vidék felemelkedéséért és a fenntartható agrárjövőért

***„Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.”***

(Szózat)

***"Az Úristen vette az embert
és Éden kertjébe helyezte,
hogy művelje és őrizze."***
(Teremtés könyve 2,15)

Budapest, 2011. április 8.

Tartalomjegyzék

1. Előszó	1
2. Bevezetés.....	3
2.1. A stratégia célja, időtávja.....	3
2.2. A stratégia hazai szakpolitikai keretei és kapcsolatrendszere	3
2.3. A stratégia nemzetközi szakpolitikai keretei és kapcsolatrendszere	3
3. Honnan jövünk, hol tartunk?	5
3.1. A gazdálkodási formák és földhasználati rendszerek változása.....	5
3.1.1 A kezdetek: a parlagos és ugaros földművelési rendszer.....	5
3.1.2 A vetésváltó földművelési rendszer	5
3.1.3 Az iparszerű mezőgazdálkodási rendszer.....	6
3.2. A birtok- és üzemszerkezet változása	11
3.2.1 A tradicionális magyar paraszti gazdálkodás kialakulása és gazdaságszerkezete	11
3.2.2 A kollektivizálás és a szocialista nagyüzemek.....	12
3.3. A rendszerváltástól napjainkig.....	14
3.3.1 Rendszerváltó reménységek, jövőképek, hitek és illúziók	15
3.3.2 A kijózanító valóság	16
3.3.3 A „nép-párti” vidékstratégiához vezető út.....	18
4. Helyzetértékelés, kiinduló tézisek	20
4.1. Vidékstratégiai kihívások	20
4.1.1 Klímaváltozás, éghajlati szélsőségek erősödése.....	20
4.1.2 Ivóvíz, vízkészletek.....	20
4.1.3 Élelmiszerellátás és az élelmiszerlánc biztonsága	20
4.1.4 Környezeti fenntarthatóság, biológiai sokféleség, tájfenntartó mezőgazdaság	20
4.1.5 Az energiaellátás biztonsága, energetikai rendszerproblémák.....	21
4.1.6 Demográfiai válság, népesedési trendek	21
4.1.7 Globalizáció és lokalizáció	21
4.1.8 Társadalmi és térbeli egyenlőtlenségek.....	21
4.1.9 Átalakuló város-vidék kapcsolatrendszer.....	22
4.1.10 Információs kor, tudásalapú társadalom	22
4.1.11 Az európai környezet változása.....	22
4.2. A vidéket jellemző, megoldásra váró problémák	24
4.2.1 A vidéki térségek, települések és közösségek helyzete, problémái	24
4.2.2 A vidékgazdaság helyzete, az agrár- és élelmiszertermeléssel összefüggő problémák	26
4.2.3 A természeti értékek és erőforrások helyzete, a vidéki környezet problémái.....	31
4.3. Miben szükséges változtatnunk?	34
4.4. Értékeink, amelyekre a kilábalást építeni lehet	34
5. Merre menjünk? A hosszú távú jövőkép.....	36
6. Stratégiai alapelvek, célok, területek és teendők.....	38
6.1. Alapelvek.....	38
6.1.1 Erős ökoszociális állam	38
6.1.2 Közösségi hasznosulás és méltányos elosztás.....	38
6.1.3 Rendszerszemlélet.....	38
6.1.4 A helyi gazdaságra és a hálózati jellegű együttműködésekre építkezés	39
6.1.5 A helyi közösségek részvétele a fejlesztésekben.....	39
6.2. Stratégiai célkitűzések.....	39
6.3. Stratégiai területek és teendők.....	40
6.3.1 Természeti értékek védelme, fenntartható természeti erőforrás és tájgazdálkodás.....	40

6.3.2	Vidéki környezetminőség	42
6.3.3	Föld- és birtokpolitika.....	43
6.3.4	Fenntartható agrárszerkezet- és termeléspolitika	44
6.3.5	Hozzáadott értéknövelés, biztonságos élelmiszerellátás, biztonságos piac	46
6.3.6	Helyi gazdaságfejlesztés	48
6.3.7	Vidéki szellemi és fizikai infrastruktúra, életképes vidéki települések, helyi közösségek.....	49
7.	Nemzeti stratégiai programok	51
7.1.	<i>Természeti értékek védelme, fenntartható természeti erőforrás- és tájgazdálkodás nemzeti programjai.....</i>	51
7.1.1	Talajvédelmi program.....	51
7.1.2	Természeti értékek, területek, ökoszisztéma szolgáltatások védelme és helyreállítása	51
7.1.3	Környezetbiztonsági program	52
7.1.4	Árvízvédelmi program	52
7.1.5	Vízkészlet- és vízminőség-védelmi program	52
7.1.6	Területi vízgazdálkodási program.....	53
7.1.7	Ásványi nyersanyag és energiaerőforrás-gazdálkodási program	53
7.2.	<i>Vidéki környezetminőség nemzeti programjai</i>	53
7.2.1	Ivóvíz program.....	54
7.2.2	Szennyvíz program	54
7.2.3	Települési vízgazdálkodás.....	54
7.2.4	Zöldterületi rendszer fejlesztése, helyi természeti értékek védelme	54
7.2.5	Hulladékgazdálkodási program	55
7.2.6	Levegőminőség-védelmi és zajterhelés csökkentési program	55
7.3.	<i>Föld- és birtokpolitika nemzeti programjai</i>	56
7.3.1	Föld- és birtokrendezési program	56
7.3.2	Üzemszabályozási program	56
7.3.3	Demográfiai földprogram, „fiatal gazda életpályamodel”	57
7.3.4	Szociális földprogram	57
7.3.5	Földhasználat szerkezetátalakítási, tájgazdálkodási program.....	57
7.4.	<i>Fenntartható agrárszerkezet- és termeléspolitika nemzeti programjai.....</i>	58
7.4.1	Ökológiai gazdálkodás program	58
7.4.2	Ártéri tájgazdálkodás program.....	58
7.4.3	Védett és érzékeny természeti területek gazdálkodási programjai (MTÉT, Natura 2000)	59
7.4.4	„Kert-Magyarország” kertészeti program	59
7.4.5	Gyepre alapozott és őshonos állattartási program	60
7.4.6	Állattenyésztés-fejlesztési program	60
7.4.7	Génmegőrzés, biológiai alapok fejlesztése program.....	61
7.4.8	Növényi fehérjeprogram	61
7.4.9	Halászati program.....	62
7.4.10	Vadgazdálkodási program	62
7.4.11	Nemzeti lovasprogram	63
7.4.12	Nemzeti erdőprogram	63
7.5.	<i>Hozzáadott érték növelés, biztonságos élelmiszer előállítás, biztonságos piac nemzeti programjai.....</i>	64
7.5.1	Agrármarketing, bel- és külpiaci program.....	64
7.5.2	Helyi, regionális élelmiszer-feldolgozás program.....	64
7.5.3	Országos és nemzetközi szintű élelmiszer-feldolgozás program	64
7.5.4	Ellenőrzött élelmiszerlánc program	65
7.5.5	Tudatos fogyasztó és vásárló program.....	65
7.5.6	Hungarikum program	66
7.5.7	Egészséges közétkeztetési program	66
7.6.	<i>Helyi gazdaságfejlesztés nemzeti programjai</i>	66
7.6.1	Helyi élelmiszer-feldolgozás, helyi piac és élelmiszerellátási program.....	66

7.6.2	Komplex helyi (térségi) vidékfejlesztési (energiaellátási) program.....	67
7.6.3	Falusi, tanyai vendéglátás program.....	68
7.6.4	Kézműves program.....	68
7.6.5	Helyi szövetkezetek, helyi pénz programok	69
7.7.	Vidéki szellemi és fizikai infrastruktúra, életképes vidéki települések, helyi közösségek	
	nemzeti programjai.....	69
7.7.1	Oktatás, szakképzés, környezeti nevelés.....	69
7.7.2	Népfőiskolai szaktanácsadás, felnőttképzés	70
7.7.3	Modellgazdaságok, tájközpontok, szaktanácsadási rendszer	70
7.7.4	K+F infrastruktúra rekonstrukció program.....	71
7.7.5	Vidéki kulturális és épített örökség program	71
7.7.6	Falufejlesztés, vidéki települések infrastrukturális fejlesztése	72
8.	Térségi komplex nemzeti programok	73
8.1.1	Tanyás térségek fejlesztési programja	73
8.1.2	Tisza-völgy komplex fejlesztési program.....	73
8.1.3	Homokhátság program.....	74
8.1.4	Ormánság program	74
8.1.5	Cserehát program.....	74
8.1.6	Zöld Duna program.....	75
8.1.7	Kárpát-medencei vidékfejlesztési együttműködések programja	75
9.	A megvalósítás alapfeltételei	76
9.1.	A közösségek államának visszaszerzése	76
9.2.	Teljes körű elszámoltatás – átlátható felelősségi rendszer.....	76
9.3.	Társadalmi párbeszéd	76
9.4.	Gyakorlati oktatás, ismeretterjesztés, tanácsadás, szemléletformálás	76
9.5.	Nemzetközi tárgyalások és hazai törvényalkotás	77
9.6.	Finanszírozás, forrásteremtés	77
9.7.	A végrehajtás intézményrendszere	78
9.8.	A folyamatok nyomon követése.....	79
9.8.1	A stratégiai monitoring rendszer elemei.....	79
9.8.2	Foglalkoztatás, mint fő mérőszám	79
9.8.3	További mérőszámok	79
9.9.	Hit és bátorság.....	80

1. Előszó

Történelmünk során, nehéz helyzetekben **mindig vidéki gyökerekből táplálkozva, a falusi közösségek erejére támaszkodva tudott a magyar társadalom megújulni.** A vidék nem csupán profitérdekeket kiszolgáló termelési tér, sokkal inkább társadalmi, kulturális és természeti értékek összessége. Vidéki tájaink az emberi méltóság, életminőség biztosításához szükséges feltételek megteremtésének, a természet és a társadalom harmonikus együttélésének sajátos, történetileg kialakult szinterei. E térségek egyrészt az ott élők számára biztosítják az életfeltételeket, másrészt mással nem helyettesíthető ún. ökoszisztéma-szolgáltatásokat biztosítanak, melyek a városlakók számára az élelmiszerbiztonságot, a jó környezetminőség alapfeltételeit, megújuló energiaforrást, regenerációs és rekreációs lehetőséget is kínálnak. A magyar vidék, a mezőgazdaság és a környezet ügye ezért nemcsak a falun élő honfitársaink gondja. **A vidék sikereinek és kudarcainak a társadalom minden tagja részese.**

A természeti erőforrások és értékek megőrzése, az azokkal való felelős, fenntartható gazdálkodás, a mezőgazdaság és a vidék fejlesztése, az épített és természetes környezet védelme, a természeti értékek megőrzése a XXI. században egyre inkább felértékelődő, egymással szorosan összefüggő, **nemzetbiztonsági jelentőségű, stratégiai feladat.** A jó minőségű, biztonságos élelmiszerellátás, a tájfenntartás, az ivóvízbázisok, a talajok, az élővilág sokfélesége, a jó környezeti állapot megőrzése, a vidéki élet, a helyi közösségek és a kultúra, valamint a helyi közszolgáltatások előfeltételeinek megteremtése egész Európában a legfontosabb kormányzati célok között szerepel.

Magyarországon azonban – kedvező változásokat hozó, ám rövid periódusok után és többnyire az utolsó 8 évben meghozott vidékellenes döntések következményeként – **a vidék mély válságba került.** Különösen a kistelepülések valamint a külső és belső „végeken” elhelyezkedő kistérségek kerültek szinte kilátástalan helyzetbe. Egyszerre van jelen a krónikussá vált munkanélküliség és egyes területeken, illetve szakmákban a munkaerőhiány. **A vidéki, helyi közösségek** sorra elveszítették szolgáltató és közösségmegtartó intézményeiket, iskoláikat, közösségi közlekedési lehetőségeiket, egészségügyi ellátó intézményeiket, hivatalaikat, postáikat, természet adta tevékenységüket, a környezethez alkalmazkodó mezőgazdálkodást, az élelmiszertermelést, és mindezzel **az ország és a magyar társadalom** – élelmezési, víz- és energiaellátási, foglalkoztatási, szociális – **kiszolgáltatottsága** egyre katasztrofálisabbá vált. Mára a vidéki élet a magyar közgondolkodásban egyenlő lett a hátrányos helyzettel. Mindez valószínűsíti, hogy szándékos ország- és vidékrombolás történ.

Mezőgazdaságunkat csökkenő termőterület, szétesett üzem- és torz gazdálkodási szerkezet jellemzi. A **tömegtermelő, iparszerű gazdálkodás** emelkedő energia- és forgóeszközigénnyel jár, emiatt megnövekedett kiszolgáltatottságunk a bankok, az energetikai piacok és a beszállítói iparágak felé. Az **alacsony hozzáadott érték, a csökkenő fajlagos nyereség** következménye egyfelől a kényszeres birtokkoncentráció, és a nagyobb élőkommunikációs igényű állattartás föladata, másfelől a családi **gazdálkodás felszámolása és a föld eladása.** Mindezek következtében rohamosan csökken a mezőgazdaság élőkommunikációs igénye, és ezzel egyidejűleg **a föld, a vidék népességeltartó és népességmegtartó képessége.**

E folyamatban a 2004. évi **EU-csatlakozás** – amely alapvetően megváltoztatta a támogatások szerkezetét és piaci helyzetünket – a mezőgazdaság szereplőit és a vidék társadalmát felkészületlenül érte. **Elmaradt az alkalmazkodás,** nem történt meg az állam szerepének, feladatainak – az új helyzethez igazodó – újragondolása.

Bár természeti adottságaink – termékeny földjeink, világviszonylatban is kimagaslóan értékes termál-, gyógy- és ivóvízbázisaink, változatos természeti és kultúrtájaink, továbbá a földhöz kötődő („agri”) kultúránk, a helyi közösségek felhalmozott tudása, élelmiszereink, helyi és regionális termékeink („hungarikumaink”) – **kiválóak,** mégis azt látjuk, hogy **nem tudunk élni velük.**

E folyamat egyenes következményeként a 10 évvel ezelőttihez képest **a mezőgazdaságban tevékenykedő** statisztikailag nyilvántartott **gazdasági egységek száma** több, mint 1/3-ával (mintegy 350 ezerrel), a regisztrált – élethivatásszerűen mezőgazdasági tevékenységet folytató – gazdaságoké pedig 1/5-ével (mintegy 50 ezerrel) **csökkent**. A gazdálkodás végpontjai, az élelmiszeripar és -kereskedelem részben multinacionális tőkeérdekeltségek kezébe került, a magyar mezőgazdaság nem csupán export-, de hazai piaci jelentős részét is elveszítette.

A vidéki életfeltételek jelentős romlása, a „dél-amerikanizálódási” folyamat gyors megállítása érdekében alapvető gazdaság- és társadalompolitikai fordulatra, „nép-párti” államra és annak gyors lépéseire, közép-hosszú távú stratégiai fejlesztési és cselekvési programra és ebbe illeszkedő rövid távú válságkezelő intézkedésekre van szükség. Ahhoz azonban, hogy – e válságos helyzetben a végveszélybe sodródott agrárium, gazdaságtársadalom és vidék újraélesztését a siker reményével megcélzó – reális cselekvési programot tudjunk alkotni, ahhoz a tünetek pusztá felsorolása és az ezek alapján megfogalmazott diagnózis – bár elengedhetetlenül szükséges, de – nem elégséges feltételek. Egy ilyen program kidolgozásához és sikeres végrehajtásához a pontos helyzetértékelésen túl **jövőkép**re, világos **célmeghatározásra**, az e jövőkép és célok eléréséhez vezető **lehetőséges utak** felvázolására, majd **stratégiai programokra és fejlesztési akciókra** van szükség.

Az eddig hiányzó Nemzeti Vidékstratégia megalkotása ezt a célt szolgálja. A társadalmi vitára szánt és széleskörű nemzeti konzultációra bocsátott stratégia a jelen **„összefoglaló tézisekre”** és ezek részletesebb kibontását adó **„alapvetésekre”** tagolódik. Olyan **vitaanyag**nak szánjuk, amely a nemzeti konzultáció kiinduló vázát adja, és a részletes vitát követően szándékaink **szerint a lehető legszélesebb társadalmi konszenzussal szabhat irányt** az agrár-, vidék- és környezetpolitikának, **a vidéki térségek felemelésének**. Ez rendezheti azután a megvalósítás kereteit adó nemzeti programokat, s határozhatja meg a szükséges jogalkotási illetve költségvetési, pénzügyi lépéseket, a fejlesztés eszközrendszerét.

Kérem, vegyenek részt a vitában, s alkossuk meg együtt nemzeti érdekeinket szolgáló vidékstratégiánkat, a „magyar vidék alkotmányát”!

2011. április 8.

Dr. Fazekas Sándor

2. Bevezetés

2.1. A stratégia célja, időtávja

A Nemzeti Vidékstratégia célja, hogy a vidéki térségeink nagy részén érvényesülő kedvezőtlen folyamatokat megfordítva, a **fenntarthatóságot és a vidéki élet értékeit középpontba állító jövőkép** alapján kijelölje az ország vidékpolitikájának célkitűzéseit, alapelveit, valamint az azok elérését biztosító programok és intézkedések végrehajtási kereteit. A Nemzeti Vidékstratégia a vidéki Magyarország egészének megújítását tűzi ki célul, ezért a **vidékfejlesztésre, az agrár- és élelmiszergazdaságra**, valamint a **természeti erőforrások fenntartható hasznosítására**, a természeti értékek megőrzésére és a környezet védelmére vonatkozóan határoz meg tennivalókat.

Az Európai Unió Európa 2020 Stratégiájához, valamint a 2014-2020 közötti EU programfinanszírozási időszak időtávjához illeszkedve a Nemzeti Vidékstratégia **nemzeti programjai és intézkedései** azt célozzák, hogy **2020-ra a vidék társadalmi és gazdasági folyamataiban, illetve a vidéki élet minőségében látható és a helyiek számára is érezhető javulás** következzen be. Ennek legfontosabb területei a foglalkoztatás növekedése, a kis- és közepes méretű gazdaságokra és azok szövetkezeteire épülő kiegyensúlyozott és sokszínű mezőgazdaság, termelési szerkezet, a helyi élelmiszer-termelés és élelmiszerpiacok megerősödése, a vidék helyi közösségeinek megerősödése, népesedési mutatóinak javulása és a biológiai sokféleség, az egészséges természeti rendszerek megőrzése.

2.2. A stratégia hazai szakpolitikai keretei és kapcsolatrendszere

A vidék ügye a területileg kiegyensúlyozott és környezet-harmonikus társadalmi-gazdasági fejlődés érdekében átfogó megközelítést igényel. A Nemzeti Vidékstratégia az eddigi elkülönült, egymással gyakran szemben álló ágazati szemlélet helyett a szakterületek közötti kapcsolatrendszerre építve **közös stratégiai keretet** biztosít a **vidékfejlesztés**, a természet- és a **környezetvédelem**, a **vízügy**, az **agrárgazdaság**, valamint az **élelmiszerlánc és élelmiszer-feldolgozás** számára. A Vidékfejlesztési Minisztérium jelenlegi felépítése, az említett szakterületek egységes szakirányítása biztosítja az ehhez szükséges szervezeti feltételeket.

A vidék helyzetének átfogó javítását célzó **vidékpolitika** ugyanakkor a Vidékfejlesztési Minisztérium hatáskörébe tartozó vidékfejlesztési szakpolitikán túl a terület- és településfejlesztés és –rendezés, a közigazgatás-szervezés, a foglalkoztatáspolitikai, az energiapolitika, a vállalkozásfejlesztés, az oktatás- és kultúrapolitika, a szociális és egészségügy, a közlekedésfejlesztés és a közbiztonság-irányítás hozzájárulását is kívánja. A Nemzeti Vidékstratégia ezért **épít e szakpolitikák és az irányításukért felelős minisztériumok együttműködésére**.

A Stratégia ennek megfelelően kapcsolódik számos meglévő, illetve tervezés alatt álló átfogó (pl. *Új Széchenyi Terv, Országos Területfejlesztési Koncepció, Országos Területrendezési Terv, 3. Nemzeti Környezetvédelmi Program, Népegészségügyi Program, Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia*), és ágazati (pl. *Energiastratégia, Magyar Közlekedéspolitikai*) jellegű, nemzetstratégiai szintű célkitűzéshez. Egyfelől figyelembe kell venni e stratégiák céljait és intézkedéseit, másfelől ezek megvalósítása, illetve megújítása során biztosítani kell a Nemzeti Vidékstratégiával való összhangot. Emellett a Stratégia épít a szakterületi programok (pl. Nemzeti Erdőprogram, Ivóvízminőség-javító Program, Ivóvízbázis-védelmi Program, Nemzeti Települési Szennyvízelvezetési és -tisztítási Megvalósítási Program) vidékfejlesztési vonatkozású céljaira és intézkedéseire.

Mindezen törekvések közös jellemzője a sajátos nemzeti érdekekre épülő, a makro-regionális (Kárpát-medence, szomszédsági politika) szempontokra figyelő, az Európai Unió és a globális szintű felelősségből eredő célok és intézkedések összehangolása.

2.3. A stratégia nemzetközi szakpolitikai keretei és kapcsolatrendszere

A hazai szakpolitikai keretek és összefüggések mellett a Stratégia kidolgozása során **EU és egyéb nemzetközi kötelezettségeinket** is számba kell venni.

Ezek közt elsőként kell említünk a **Közös Agrárpolitika (KAP)** reformjához kapcsolódó dokumentumokat, hiszen ez az az egyetlen – ténylegesen közös – európai politika, amely alapvetően meghatározza a hazai agrár-, vidék- és környezetstratégia mozgásterét.

Ezen túl az átfogó EU stratégiai dokumentumok közül ki kell emelni az **EU Fenntartható Fejlődés Stratégiáját, az Európa 2020 Stratégiát és az EU 6. Környezetvédelmi Akcióprogramját.**

Az Európa 2020 stratégia a gazdasági növekedést célozza, középpontba helyezve a tudást, az innovációt, az oktatást és a digitális társadalmat (intelligens növekedés), a hatékonyabb erőforrás-felhasználást és a versenyképességet (fenntartható növekedés), valamint a foglalkoztatást, a képzést és a szegénység csökkentését (inkluzív növekedés). Az Európa 2020 stratégia kiemelt céljainak eléréséhez nemzeti vállalásként a többek között a következő számszerű célkitűzések teljesítése vállalásáról döntött a Kormány: a 20-64 éves népesség foglalkoztatási rátájának 75 százalékra növelése, a megújuló energiaforrások részarányának növelése az energiafelhasználáson belül 14,6 százalékra, a szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élő népesség arányának 5 százalékponttal való csökkentése.

Számos EU stratégia, jogszabály tartalmaz továbbá olyan konkrét **kötelezettségeket, végrehajtandó feladatokat**, melyeket a stratégiaalkotás során figyelembe kell venni. Így pl.: talajvédelmi tematikus stratégia, víz keretirányelv, nitrát irányelv, peszticidok fenntartható használatáról szóló irányelv, az általános termékbiztonságról szóló irányelv, az élelmiszerek higiénijéről szóló irányelv, az élelmiszerek címkézésére, kiszerezésére és reklámozására vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről szóló irányelv, madárvédelmi és élőhelyvédelmi irányelv, levegőtisztaság-védelmi keretirányelv, hulladék keretirányelv, az emberi fogyasztásra szánt víz minőségéről szóló irányelv, települési szennyvíz kezeléséről szóló irányelv.

A fentiek mellett számos **nemzetközi egyezmény** – amelynek Magyarország részese – is összefügg a vidékfejlesztési politika alakításával. A *Biológiai Sokféleség Egyezmény* legfőbb célkitűzése a földi élet, az emberiség fennmaradásához elengedhetetlenül szükséges biológiai változatosság, ezen belül a genetikai sokféleség megőrzése. Az *ENSZ Élelmiszeri és Mezőgazdasági Szervezete (FAO)* is különös hangsúlyt fektet a világ genetikai erőforrásainak megőrzésére és fenntartható használatára. A haszonnövények területén az *Élelmiszeri és Mezőgazdasági Célú Növényi Genetikai Erőforrásokról szóló Nemzetközi Egyezmény* szolgálja e cél megvalósítását. E két nemzetközi egyezmény előírja, hogy Magyarországnak is meg kell teremtenie és fenn kell tartania a növények, állatok és mikroorganizmusok ex-situ megőrzésének és kutatásának feltételeit és in-situ megőrzését. A FAO második jelentése többször is utal az ex situ és az in situ növényi génmegőrzés alapvető fontosságára, hiszen a 20. század eleje óta a mezőgazdasági növényi génforrások 70%-a elveszett. A *Biológiai Sokféleség Egyezmény X. konferenciáján 2010-ben világstratégiát (Nagoya-jegyzőkönyv)* dolgoztak ki a következő 10 évre, azzal a céllal, hogy az élővilág sokszínűsége ne csökkenjen tovább.

Az elkövetkező időszakban számos – hazai szempontból is kiemelt jelentőségű – átfogó közösségi stratégia, szabályozási eszköz terén várható előrelépés, így többek között:

- az EU Fenntartható Fejlődési Stratégiájának megújítása;
- az új közös agrárpolitika kialakítása; a hatodik közösségi környezetvédelmi akcióprogram értékelése, majd a hetedik program előkészítése;
- az EU erőforrás-hatékonyság javítással összefüggő stratégiai törekvései,
- az éghajlatváltozás, illetve annak kedvezőtlen hatásai elleni küzdelem terén folytatódnak egy új globális megállapodás kidolgozására irányuló nemzetközi tárgyalások, kapcsolódva az EU klíma-energia csomagjához;
- a 2010. utáni időszakra szóló *Biológiai Sokféleség Akcióterv*;
- a víz keretirányelv előírásainak megfelelően elkészített vízgyűjtő-gazdálkodási tervek végrehajtásához szükséges EU és tagállami szintű intézkedések kialakítása és megvalósításuk megkezdése.

Mindezek folyamatos, iteratív tervezési, végrehajtási és monitorozási feladatokat jelentenek, s ezeket a dokumentumokat, egyezményeket és változások folyamatát figyelembe kell vennünk saját nemzeti vidékstratégiánk kidolgozásánál. Míg azonban az elmúlt 60 éves időszak túlnyomó többségében – akár Moszkváról, akár Brüsszlelről volt szó – a kényszeres megfelelési törekvések határozták meg a magyar lépéseket, a „nép-párti” vidékstratégia nemzeti érdekeinkből indul ki, s ezek érvényesítése érdekében kívánja a nemzetközi feltételeket a lehető legnagyobb mértékben kihasználni, mi több ezen nemzeti érdekek mentén azok alakításában aktívan és alkotóan részt venni. Az önfeladó alárendelt és megalázkodó szerepkörből egy aktív nemzetpolitika irányába kell az agrár-, vidék és környezetügyek területén is gyökeres változást végrehajtunk, amint azt a többi tagállam is ekként teszi, felismerve, hogy saját érdekeinket senki más, csak mi magunk tudjuk ebben a közösségben képviselni.

3. Honnan jövünk, hol tartunk?

A mély válságba jutott agrárium és vidék talpra állítása, megújítása, újjáépítése csak akkor lehet sikeres, ha **a súlyos helyzet kialakulásához vezető folyamatot** – a gazdálkodási formák, a földhasználati rendszerek, a birtok- és üzemszerkezet, a környezet és a természeti rendszerek változását, továbbá a rendszerváltás folyamatát és tanulságait – **is elemezzük.**

3.1. A gazdálkodási formák és földhasználati rendszerek változása

3.1.1 A kezdetek: a parlagos és ugaros földművelési rendszer

A mezőgazdálkodás kezdetei óta azon igyekeznek, hogy a termékei iránt állandóan növekvő keresletet **a földhasználat intenzitásának növelésével** minél jobban kielégítsék. Ez az intenzitásnövelési alapkarakter és törekvés az egymás után következő **földművelési, földhasználati rendszerek** kialakulásán, fejlődésén, egymást váltó folyamatán jól nyomonkövethető.

A parlagos, legelő- és/vagy erdőváltó földművelési rendszer több mint ezer évig volt a mezőgazdasági termelés uralkodó formája. Erre az időszakra általában jellemző a kis népsűrűség, a nomád, vándorló életmód és a primitív földművelő eszközök használata. A földterület egy kis részét a település közvetlen környékén művelésbe vonták, melyet néhány (4-6) évi használat után 50-60 évig parlagon hagytak. Ezeken az elhagyott területeken a természeti adottságoknak megfelelően ismét az eredeti ősnövényzet alakult ki. A parlagos és a legelőváltó a sztyeppes (füves), az erdőváltó viszont az erdős övezetek jellemző rendszere volt, amelyek az összterületnek csak mintegy 5-10 %-át hasznosították. A földművelés parlagos rendszerében a szántó általában a lejtő középső harmadára korlátozódott. A vízválasztót erdő borította, a lejtő felső részén legelő volt, az alsó részén pedig a rétek terültek el.

Amikor a szántóföldek már nagyobb arányt foglaltak el, csökkenteni kellett a parlagoltatás idejét. Így a parlagidőszakból azok a szakaszok maradtak el, amelyek a talajtermékenység helyreállítását segítették elő. A gyomosodás viszont egyre nagyobb méreteket öltött. Ezen okok következtében a termés már nem elégítette ki a szaporodó lakosság igényét, tehát fokozatosan újabb – **az ugaros – földművelési rendszer** alakult ki a parlagos rendszerből. Európában a VII. század körül jelent meg, és mintegy háromszáz év múlva, vagyis a X-XI. század körül vált általánossá.

Ebben a rendszerben fokozatosan kialakultak a **művelési ágak**, és állandósult a szántóföldi művelés. A települések közvetlen környékén konyhakerti növényeket termesztettek, sőt gyümölcsösöket is telepítettek. A rétek és legelők főleg a szántónak kevésbé alkalmas területekre szorultak vissza. A növények a szántóterület 50-60, sőt esetenként 80 %-át foglalták el, tehát a parlagos rendszerhez viszonyítva az arányok teljesen megváltoztak. A talaj egy-két évi pihentetésének célja a gyomok irtása, a talaj szerkezeti állapotának javítása és a természetes tápanyagok feltáródásának elősegítése volt, ugyanis a rendszer mindenképp a talaj természetes tápanyagainak felhasználására épült.

Jellemzője a **nyomásos gazdálkodás** volt. A kétnyomásos rendszerben a szántót két részre osztották: az egyik felén gabonát termesztettek, a másik felén ugaroltak (gabona-ugar). A háromnyomásos rendszerben a gabona a terület kétharmadát, az ugar pedig egyharmadát foglalta el (gabona-gabona-ugar). A szántóföldeken takarmánynövényeket nem termesztettek. A takarmányszükségletet a közös használatban levő rétek és legelők fedezték.

Az alapvetően **saját szükségletre** termelő rendszer egyensúlyát az **árutermelés** megjelenése bontotta meg. Kezdetben ezt újabb területek szántóföldi művelésbe vonásával oldották meg az erdők és a legelők rovására. A legelőterületek csökkenése következményeként kezdődött az ugarok legeltetése, mely az egyébként sem magas színvonalú talajművelés romlásához vezetett, s így a termésátlagok tovább csökkentek. Ebben az időben az ugaros földművelési rendszer már a népesség szaporodása valamint az ipar fejlődése miatt megnövekedett mennyiségi igényeket nem tudta kielégíteni.

3.1.2 A vetésváltó földművelési rendszer

Az ugaroltatás felváltására kialakult többféle földművelési rendszer közül a legnagyobb arányban a **vetésváltó földművelés** terjedt el. Legelőször a XVI-XVII. században alakult ki a mai Belgium és Hollandia területe-

tén. A XVIII. század folyamán Angliában, majd Franciaországban, a XIX. században pedig Németországban vált uralkodóvá. **Magyarországon** a vetésváltó rendszer a XIX. század végén kezdett terjedni először a városokhoz, ipari létesítményekhez (cukorgyárak) közeli, valamint az istállózó, intenzív állattenyésztést folytató gazdaságokban. Az előzőhöz viszonyítva lényeges változást jelentett a talajhasználat, a talajtermékenység fenntartása, az új termelőeszközök és módok kialakulása terén.

A talajhasználatban bekövetkezett változásokat a következőkkel jellemezhetjük. Minden természetes takarmánytermő területet feltörtek, amely szántóföldi művelésre alkalmas volt. Természetes takarmánytermő területként csak a nagy hozamú rétek, a mély fekvésű, vízrendezetlen rétek és legelők, valamint a szikes legelők maradtak meg. A takarmánynövények termesztése a szántóföldre helyeződött át. Jelentősen bővült a szántóföldön termesztett növényfajok száma. Az ugaros rendszerre jellemző gabonaféléken kívül nemcsak a takarmány-, hanem az ipari növények aránya is jelentősen megnövekedett. Megszűnt az ugarolás. Kialakult a növényfajok évenkénti váltására alapozott növénytermesztés. A szántóföldön termesztett növényeket két csoportba sorolták: talajtermékenységet kimerítő és gazdagító csoportba. Olyan növényi sorrendet alkalmaztak, amelyben a két növénycsoport évenként váltotta egymást. A rendszert tehát a tájak és termőhelyek adottságaihoz alkalmazkodó, **változatosabb növényi összetétel és** ennek megfelelő **vetésforgó jellemezte.**

Az intenzívebb és sokoldalúbb talajhasználat mellett a vetésváltó földművelési rendszer a **talajtermékenység fenntartása** terén is változást hozott az ugaros rendszerhez viszonyítva. Az ugarszakasz helyét elfoglaló évelő vagy egyéves **pillangós takarmánynövények** javították a talaj termékenységét. A fejlődő állattenyésztés lehetővé tette az **istállótrágya** rendszeres használatát. Az istállótrágyát általában a kapás növények alá adták, amelyek azt a legjobban meghálálták, de az istállótrágya több éves tartamhatásánál fogva a következő növények termésére is kedvező volt. Az intenzívebb állattenyésztő gazdaságokban 2-3 ha szántóra jutott egy számosállat. Ez lehetővé tette az istállótrágya négyévenkénti rendszeres használatát. A műtrágyaipar kialakulása a nyugat-európai országokban már a XX. század első évtizedeiben az istállótrágya mellett a rendszeres, **kiegészítő műtrágyahasználatot** is lehetővé tette.

A vetésváltó rendszerben, főleg pedig annak második szakaszában jelentős tényezővé vált a **gépesítés** fejlődése. A jobb talajművelő eszközök, a gőzeke majd a traktor megjelenése lehetővé tette a mélyebb talajművelést. Ez az igény főleg a kapás, az évelő és az ipari növények termesztésével került előtérbe. A cséplőgép megjelenése az állatokkal végzett nyomtatást és az emberi erővel végzett kézi cséplést váltotta fel. Ezt követte az aratás gépesítése, majd pedig az aratás és a cséplés egyidejű végzésére alkalmas kombájn megjelenése. Magyarországon ez a felvázolt folyamat a XIX. század 60-70-es éveitől számítva mintegy 70-80 év alatt ment végbe.

Ez a sokoldalú fejlődés a **termésátlagok** nagymértékű növekedését hozta anélkül, hogy ez a talaj termékenységének csökkenését, vagy a környezet egyensúlyának megbomlását okozta volna. Ugyanakkor e folyamattal párhuzamosan, illetve részben ennek eredményeként elkezdődött az a napjainkban is zajló folyamat, amelynek következtében a természetes élőhelyek (kiterjedt gyepterületeink, vizes élőhelyeink, alföldi erdőterületeink) drasztikusan visszaszorultak, feldarabolódtak.

3.1.3 Az iparszerű mezőgazdálkodási rendszer

Mint láttuk, a XVIII. és XIX. század fordulóján kezdődött el az az **újabb szakasz, amely a földhasználat intenzitásának** leírt **növelési folyamatába illeszkedik**, és még ma sem fejeződött teljesen be. Alapvető kiváltó oka a felgyorsult népességnövekedés és az ebből fakadó kereslet- és árnyövekedés volt. A gazdálkodás kezdetben új területek meghódításával (szűzföldek feltörése stb.) és különböző melioratív beavatkozásokkal (mocsarak lecsapolása, folyamszabályozás, stb.) igyekezett lépést tartani a népesség növekedésével. Ezek a törekvések azonban hamarosan korlátokba ütköztek még akkor is, ha a XX. század közepéig eltartott az a folyamat és törekvés, hogy az ember az *“érintetlen természet”* utolsó szigeteit művelésbe vonja.

Ezt a folyamatot csak még jobban felgyorsította az az időbeli egybeesés, hogy éppen akkor **kezdték végleg kimerülni a területnövelésben rejlő termelésnövekedés lehetőségei**, amikor elkezdődött az – a prognózisok szerint e századra is jelentős mértékben áthúzódó – **demográfiai robbanás**, amelynek következtében a világ jelenlegi 6 milliárdos népessége a XXI. század végére a 10 milliárd főt is meghaladhatja. Mindezek ellenére ma már mégsem azon folyik elsősorban a vita, hogy el tud-e ennyi embert tartani a Föld, hanem a különböző szakértők, gazdaság-, társadalom- és népesedéspolitikusok a népességnövekedés földrajzi eloszlását, gazda-

sági, szociális és ökológiai következményeit tartják aggasztónak. Azt, hogy miközben a népszaporulatnak 97-98 %-a azokban a fejlődő országokban valósul meg, amelyekben ma is a Föld népességének 80 %-a él, aközben a világ népességének 1/5-ét kitevő „legfejlettebb” társadalmak tartják ellenőrzésük alatt a világ bruttó jövedelmének 4/5-ét, és fogyasztják el a javak valamint szolgáltatások 86 %-át.

Az új út, amelytől a XX. század közepén a problémák megoldását remélték, számos tényező eredőjeként mégis – vagy talán éppen ezért – az iparosodás és a mesterséges energiaráfordítás növelése, a **terméktömeg növelését célzó iparszerű gazdálkodás** kialakulása lett. Vizsgáljuk meg részletesebben e gazdálkodási rendszer jellemzőit, eredményeit és problémáit, amelyek napjainkra e rendszer megváltoztatását sürgetik.

3.1.3.1 Jellemzői, törekvései

Az **iparszerű**, energiaintenzív, nagy mesterséges ipari eredetű anyag- és energiafelhasználású **mezőgazdálkodási rendszerrel az ipar logikája** (zárt, ember által szabályozott tér, funkcionális kapcsolatokon alapuló, kívülről vezérelt, pontosan kiszámított és kiszámítható folyamatok, stb.) **mint ideál jelenik meg a mezőgazdálkodásban**, az egyfajta „*biológiai iparrá*” válik. Alaptörekvése ennek megfelelően a **függetlenedés, mesterséges szabályozás, a természeti erőforrások fokozatos kicserélése** (helyettesítése) mesterséges erőforrásokkal. **További jellemzői** ezen alaplogikából, alapideálból többé-kevésbé jól levezethetők, amelyek vázlatosan az alábbiakban foglalhatók össze.

- A függetlenedési alapelvnek megfelelően a **tér egyéb** (biológiai és társadalmi léttér) **szerepeinek rovására figyelmét kizárólag a termelési feladatokra irányítja**, a megoldásokat, technológiai folyamatokat kizárólag azok termelékenysége, hatékonysága és gazdaságossága alapján választja ki és használja. Mi sem fejezi ki jobban ezt a szemléletmódot, mint a német mezőgazdaság klasszikusának (akit sok magyar mezőgazda még ma is szellemi atyjának ismer el), Albert Thaernek a megállapítása, aki 1810-ben! így jellemzi a mezőgazdaságot: „*A mezőgazdaság olyan ipar, amelynek a célja, hogy növényi és állati eredetű termékek előállításával profitot termeljen.*”.
- Ennek érdekében **koncentrációra és centralizációra törekszik**, a méreteket (üzem, tábla, gép) növeli, igyekszik minél nagyobb „homogén” területeket kialakítani, ezek révén a „**központi vezérlést, manipulálhatóságot**”, a folyamatok „kézben tartását” minél **hatékonyabbá** tenni.
- Alapmódszere a környezet átalakítása az elhatározott feladatok és tevékenységek igényei szerint, vagyis a **teret alakítja a feladathoz**, és nem a tér adottságaihoz illeszkedő tevékenységeket keres.
- Mindezekkel összefüggésben előbb szándékos, majd a **kényszerű, rohamos** – a beszállítói ipari és tőkeérdekeknek tökéletesen megfelelő – **mesterséges erőforrás** (műtrágya, növényvédőszer, gépi munka, üzemanyag, stb.) **ráfordítás-növelés** kísér.

3.1.3.2 Eredményei

Most vessünk arra egy pillantást, hogy melyek fogadhatók el az iparszerű gazdálkodás eredményeiként, és soroljuk fel tézisszerűen közülük is a legfontosabbakat vagy legalábbis a vitákban leggyakrabban előforduló érveket.

- A **terméktömeg** valamint a **termésátlag** a hazai mezőgazdaság iparosításának fő időszakában, 1960 és 1985 között meg többszöröződött. Magyarország ennek hatására mezőgazdasági termékekből ismét gyorsan önellátóvá vált, majd jelentős **export** árualapot is előállított, amely az ország fizetési mérlegének javításában is igen jelentős szerepet játszott.
- Miközben az abszolút termésingadozás nőtt, a **relatív** (termésátlagokhoz viszonyított) **termésingadozás** - éppen a termésátlagok rohamos növekedése következtében - jelentősen csökkent. Az időjárás anomáliákat és a termőhelyek közti különbségeket tompítani képes és ezzel a termésingadozást csökkentő, a gazdálkodás eredményének kiszámíthatóságát növelő technológiák mögött bőséges – sokszor a kultúrnövény termésképzéséhez szükséges mértéket meghaladó – tápanyagellátás állt, amiben kiemelt szerep jutott a könnyen oldódó N-műtrágya forrásoknak.
- Az is gyakran elhangzik, hogy ebben az időszakban kezdeti anyagi gyarapodás, **viszonylagos anyagi jólét** (≠ „jól-lét”!), szociális biztonság jellemezte a falvakat, amely az önállóságukat elvesztő „kolhozokba” és „szovhozokba”, tsz-ekbe és állami gazdaságokba kényszerített parasztság bérmunkássá válásával járó rendszeres jövedelemmel is összefüggött.

- Feltétlenül a rendszer eredményeként könyvelhető el az is, hogy, a **különböző üzemi formák** (nagyüzem, kisüzem, háztáji) sajátos, számos vonatkozásban hatékony **együtműködése** valósult meg (pl. a 10 millió sertésből több, mint 50%-ot a háztájiban neveltek).

Mindezen elvitathatatlan eredmények arra utalnak, hogy az iparszerű gazdálkodás adott történelmi helyzetben, a gazdaság és társadalom meghatározott fejlődésfokán akár természetes – az intenzifikáció leírt folyamatába illeszkedő – lépcsőfoknak is tekinthető.

Miközben azonban ez az intenzív, növekvő ráfordításokkal, energiabevittel jellemezhető, iparszerű mezőgazdálkodás **igen jelentős termelésnövekedést eredményezett**, aközben egyre nagyobb számban jelentkeztek azok a problémák, amelyek kedvezőtlenül hatnak a természeti környezetre, a termelés alapjait adó erőforrásokra és természeti rendszerekre, de a helyi társadalomra és az általános emberi létfeltételekre is.

3.1.3.3 Problémái, kockázatai

Az iparszerű gazdálkodás törekvéseinek és logikájának megfelelő – a környezetnek az elhatározott funkciók és tevékenységek igényei szerinti átalakításával, a természeti erőforrások kikapcsolásával járó – **rohamos mesterseges energiárfordítás-növelési kényszer** olyan önmagát gerjesztő folyamat, amely már a termésátlagok növekedése időszakában is káros tendenciákat indított el a környezetben, majd ezen rejtett folyamatok **káros környezeti, gazdasági, társadalmi és regionális hatásai** már a felszínen is jól látható módon megjelentek.

Ezek a **negatív jelenségek többségükben az energiaintenzív, a tájak, termőhelyek adottságait és terhelhetőségét általában jelentősen meghaladó intenzitású földhasználat** és az ezzel együtt járó növekvő közvetlen (üzemanyag) és közvetett (műtrágya, növényvédőszer, gép, stb.) energiabevitel **környezetterhelő és az élőmunkát, az embert kiszorító hatásának tulajdoníthatók**. Ezzel együtt – miután a szocialista elvek nem engedték a munkanélküliséget – megjelent, s a rendszerváltáskor robbanásszerűen előtört – a rejtett munkanélküliség, a látszat státuszok kreálása.

Közülük számos **a termelési alapokat romboló jelenségek** közé sorolható, mint például:

- a termőtalaj pusztulása (szervesanyag-tartalmának, biológiai életének csökkenése, savanyodása, vizenyősödés, szikesedés, illetve sivatagosodás, kiszáradás, talajvízszint süllyedés, a talajszerkezet romlása, porosodás, tömörödés),
- a növényi és állati genetikai alapok beszűkülése, pusztulása, a mozaikos, extenzív tájhasználatához kapcsolódó gazdag természetes élővilág elsivárosodása, a biodiverzitás csökkenése, a gyomosodás, fajspektrum-beszűkülés, rezisztencia, vagy
- a mezőgazdasági területek és termékek mezőgazdasági, ipari, közlekedési és kommunális eredetű szennyeződése, vagy
- a mezőgazdasági terület csökkenése az iparosítás és az urbanizáció következtében.

Mások **az emberi létfeltételek és a természeti környezet közvetlen veszélyeztetettségére** utalnak, mint például:

- a vadon élő növény- és állatfajok visszaszorulása, a természetes biotópok degradációja, pusztulása,
- az élővizek, a talajvíz, a rétegvíz, az ivóvízbázisok elszennyeződése,
- szermaradványok feldúsulásának, bomlástermékeik nyomonkövethetetlen újraegyesüléseinek kiszámíthatatlan hatása az élőlényekre, köztük az emberre,
- az élelmiszerek beltartalmának felhígulása, tápláló és élvezeti értékének csökkenése,
- a friss, teljes értékű élelmiszerek helyett a tartósított, aromákkal ízesített élelmiszerek terjedése és ezekkel kapcsolatban – különösen a gyermekeknél – függőség kialakulása, táplálkozási és környezeti eredetű humán egészségkárosodás,
- tájképi elszegényedés, ingerszegény környezet, az ember belső (pszichikai, fizikai, biológiai) és külső (természeti, társadalmi és épített) környezetének erős eróziója, szellemi és lelki elsivárosodás.

Ugyanakkor számos olyan jelenség is felerősödött, amelyek a **közgazdasági, piaci, társadalmi közeg megváltozására, az iparszerű gazdálkodás ellehetetlenülésére** utalnak. Ilyenek például:

- a vidéki munkanélküliség és elvándorlás felgyorsulása,

- a negatív externáliák (társadalmi költségek) rohamos növekedése,
- az energiaigényes gazdálkodás erős függősége az energetikai piactól,
- a véges mennyiségű kőolaj árának hosszú távú törvényszerű és exponenciális emelkedése, ezzel a petrokémiai bázisú anyagok és energiahordozók felhasználására alapozó gazdálkodási stratégia és rendszerei előrelátható veszteségessé válása, ellehetetlenülése,
- a piac kettészakadása, vagyis az egyik szegmensben igény a változatosabb élelmiszer-kínálat iránt, szelektívebb vásárlási szokások, a másik szegmensben pedig a csökkenő fizetőképesség következtében az olcsó tömegárúk iránti kereslet növekedése,
- a közvélemény fokozódó nyomása a "biztonságosabb" élelmiszerek előállítása érdekében, társadalmi előítéletek az élelmiszerek minőségének és biztonságának vonatkozásában, különösen ha azokat új technológiák (besugárzás, biotechnológia, génsebészet, nanotechnológia, stb.) segítségével állították elő, vagy
- a növekvő társadalmi érzékenység környezetünk iránt, a természeti erőforrások felhasználásának korlátozása, növekvő etikai és a súlyos veszélyek fokozatos felismeréséből fakadó érzékenység a GMO-kkal, a génmanipulációval, a biotechnológiával, az állatvédelemmel kapcsolatban.

Ez utóbbiak közül talán külön is kiemelésre érdemes a rendszer energetikai illetve társadalmi/foglalkoztatási hatékonyságának rohamos csökkenése.

A különböző gazdálkodási rendszerek energetikai hatékonysága rendkívül eltérő. Annak tudatában tehát, hogy a fosszilis energiahordozók ára - véges mennyiségük következtében - az idő előrehaladtával kiszámítható módon, exponenciálisan növekedni fog, **az a gazdálkodási rendszer, amely csökkenő hatékonyság mellett a mesterséges ráfordítások növelésén alapul törvényszerűen ellehetetlenül**, nemcsak környezeti szempontból, hanem gazdasági oldalról is tarthatatlanná válik.

Ráadásul az ilyen rendszer mesterséges, fosszilis energiával helyettesíti az élő munkát, **kiszorítja az embert**, elveszi a vidéki népesség megélhetési lehetőségét, és így **piacszerzési, eladási, profitszerzési érdekközöségben** lévő műtrágyát, növényvédőszert, gépet, GMO-t gyártó, beszállító ipari térségek munkanélküliségét exportálja a vidéki térségekbe. Jó példa erre az **1. táblázatban** összefoglalt adatsor, amely az amerikai kukoricatermesztés példáján szemlélteti ezt a folyamatot.

1. táblázat: Az élőmunka-felhasználás változása a kukoricatermesztésében (USA, 1900-1989)¹

Dekádok	Átlagtermés t/ha	Emberi munkaerő-felhasználás	
		óra/t termés	óra/ha
1900-1909	1,66	58,8	97,6
1910-1919	1,66	53,6	89,0
1920-1929	1,70	47,6	80,9
1930-1939	1,57	46,4	72,8
1940-1949	2,19	26,4	57,8
1950-1959	2,82	10,8	30,5
1960-1969	4,47	3,6	16,1
1970-1979	5,62	2,0	11,2
1980-1989	6,99	1,2	8,4

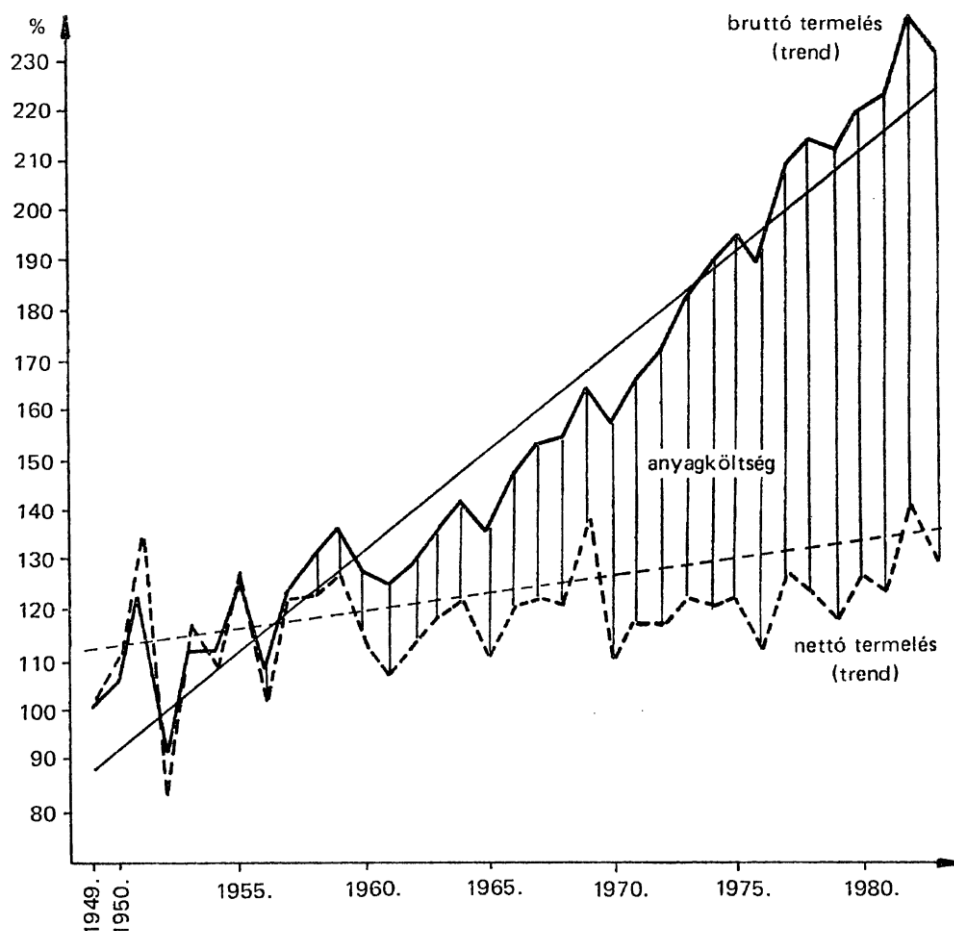
Ez az adatsor – attól függően, hogy a hatékonyság mely dimenzióit tekintjük – teljesen eltérő értékelést kaphat. Ha az adatokat **egydimenziós közelítésben, kizárólag a tökemegtérülés és az „élőmunka hatékonysága” szempontjából** vizsgáljuk, akkor az előrehaladás igen látványos 90 év alatt az 1 tonna termés előállításához szükséges emberi munka, helyben hozzáadott emberi érték az 1/50-ed részére, a területegységre jutó emberi munka pedig 1/12-ed részére csökkent. De ha **a többfunkciós mezőgazdaság társadalmi, regionális, foglalkoztatási szempontjai** mentén értékeljük, akkor ez az adatsor katasztrófa utal. Hosszabbítsuk meg ezt a

¹ Forrás: Farmer's Digest, 1999. január, Vol. 63., No. 1. p. 10

trendet! És akkor megdöbbenve azt látjuk, hogy igen rövid időn belül ebben a rendszerben egyáltalán nem lesz szükség emberre. Legalábbis a mezőgazdaságban nem, ugyanis az embert helyettesítő eszközöket és energiát előállító, beszállító iparok telephelyein, általában az ipari – ráadásul gyakorta külföldi – körzetekben akár sok munkát is adhat az embereknek, exportálva ezzel az ottani munkanélküliséget vidéki térségeinkbe! Ez nem lehet célunk, ettől eltérő megoldásokat kell keresnünk!

Amit az előbbiekben vázolt folyamattal elérünk, az ráadásul csak látszólagos növekedés, ha a helyben termelő új értékek szempontjából vizsgáljuk azt. Ennek szemléltetésére kiválóan alkalmas az **1. ábrán** bemutatott magyarországi „fejlődés”.

1. ábra: A mezőgazdaság bruttó és nettó termelésének valamint anyagköltségének alakulása (1949 = 100 %)²(Fecske, 1987)

Az a körülmény, hogy a mezőgazdaság gyors fejlődését az anyagi ráfordítások fokozott növelésével értük el, és a munkaerőt a technikával drágán sikerült kiváltani, azt eredményezte, hogy a világviszonylatban is kiemelkedőnek számító **bruttó növekedés mellett a mezőgazdaság helyben keletkező, nettó termelése** ezen időszak alatt gyakorlatilag **stagnált**.

Más szavakkal a mezőgazdaság „látványos növekedésének” 30 éves időszaka alatt tulajdonképpen csak az ember helyettesítésére használt ráfordítások, mesterséges, ipari eredetű ráfordítások (az ábrán az anyagköltség) **növekedtek, a helyben hozzáadott érték ezzel szemben alig változott**. Jogosan tehetjük fel tehát a következő kérdéseket. Mezőgazdaságot akarunk fejleszteni, vagy az ipar számára akarunk felvevőpiacot és a tőke számára befektetési terepet biztosítani? Ezt a trendet kellene folytatnunk?

² **Fecske Mihály** (1987): Növekedési pályák a mezőgazdaságban, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 198 p.

E negatív jelenségek vezettek azokhoz **az európai felismerésekhez, amelyek előkészítették a többfunkciós európai agrármodell kialakulását**, és amelyek segítik ennek közös agrár- és vidékpolitika rangjára emelését. Fel kellett ugyanis ismerni, hogy **a mezőgazdaság mindig is több volt, mint egyszerű árutermelő ágazat**. Az élelmiszerek és nyersanyagok előállításán túl egyéb feladatokat is ellátott, tájat, élővilágot, talajt, vizet, környezetet is "termelt", és munkát, megélhetést adott a vidék embere és közösségei számára. Ez ma sincs másképpen. Néhány évtizedes agráriparosítási, termésmaximalizálási kitérő után ismét rá kellett jönnünk: **a mezőgazdaságnak a termelési feladatok mellett környezeti és társadalmi, regionális, foglalkoztatási feladatokat is magára kell vállalnia**. Ez utóbbiak olyan – az egész társadalom és a helyi közösségek számára egyaránt fontos – **ökoszociális szolgáltatások**, amelyek **helyben keletkeznek**, nem importálhatók, és amelyekért a mezőgazdaságot, a gazdálkodót fizetség illeti meg.

A megfelelő mezőgazdasági földhasználati és gazdálkodási rendszerek alkalmazása tehát a vidéki térségek és a vidék társadalma megmaradásának kulcskérdése. Ezt azonban csak olyan **„fenntartható” rendszerek** képesek biztosítani, amelyek úgy állítanak elő jó minőségű, egészséges és biztonságos termékeket, hogy közben megőrzik az élővilágot, a tájat, s benne az embert, közösségeit, kultúráját, munkát és megélhetést biztosítva a vidéki népesség, a helyi közösségek számára. **E feladatok egyidejű megoldására az iparszerű mezőgazdálkodás**, a mezőgazdaság feladatai közül egyedül a tömegtermelést magára vállaló és kizárólag a tőkemegtérülést, az egydimenziós, rövid távú gazdasági hatékonyságot szem előtt tartó gazdálkodási rendszer úgy tűnik **nem alkalmas**. A problémákat nem lehet abban a rendszerben megoldani, amelyben keletkeztek. Ehhez alapvető változásra van szükség.

3.2. A birtok- és üzemszerkezet változása

A gazdálkodási, földhasználati rendszer fent vázolt átalakulási folyamatát a **birtok- és üzemszerkezet** folyamatos **átalakulása**, s e folyamat eredményeképpen a tradicionális parasztgazdaság, a családi gazdálkodás kialakulása és meghatározóvá válása **kísérte**, majd az erőszakos kollektivizálást követően kialakult a tömegtermelő, iparszerű, **„szocialista” nagyüzem**.

3.2.1 A tradicionális magyar paraszti gazdálkodás kialakulása és gazdaságszerkezete

A magyar paraszti gazdálkodás vizsgálatánál az 1848-as **jobbágyfelszabadítás** lehet a kiindulópont. Felszámolták (1848. évi IX. tc.) a parasztek földesúrtól való feudális jogi függőségét és minden, a földesúrnak járó szolgáltatást. A birtokmegváltást elszenvedő nemesség kártalanítását (XII. tc.) az állam vállalta magára. A felszabadulás csak a teljes jobbágyságot juttatta birtokhoz, a jobbágyság nagy részét föld nélkül, illetve csak töredék telekkel szabadította fel, a földterület mintegy fele földesúri tulajdonban maradt. A nagy többség, a zsellérek és mezőgazdasági munkások nem kaptak semmit. Kiestek a földesúri gazdaság patriarchális kereteiből, és magukra hagyatva sorsukra bízták őket.

Az 1867-es kiegyezés hosszú időre stabilizálta az agrárfejlődés 1848-ban kialakult kereteit. Ezt támasztják alá az 1895. évi mezőgazdasági összeírás adatai is. Az ország 28,1 millió hektárjából számba vett 21,2 millió hektár gazdaságok által hasznosított területből az 5 kataszteri hold (2,9 ha) alatti **törpebirtokok** számaránya 53,6% volt, míg a használatukban lévő földterület csak 5,8%-ot tett ki. Előbbiek sorrendjében az arányok az 5-100 kataszteri hold (2,9-57 ha) közötti **kisgazdaságok** esetében 45,4% és 46,5%, a 100-1000 kataszteri hold (58-575 ha) közötti **középgazdaságok** tekintetében 0,8% és 15,4%, míg az 1000 kataszteri hold (575 ha) feletti **nagygazdaságok**nál 0,2% és 32,3%.

Ezek a számok egyértelműen mutatják az aránytalanságot, ami még növekszik, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a birtokösszeírás a községek határában lévő gazdaságok száma és nem a birtokosok személye szerint történt. (Ennek következtében azok az egy kézben lévő, 1000 kat. holdnál (575 ha-nál) nagyobb birtokok, amelyek több község határában terültek el, és ott nem tettek ki ezer holdat, középbirtokként lettek figyelembe véve.) Az előbbiekkal megegyező képet mutat az 1913. évi **nagybirtok** összeírás is.

Közvetlenül az I. világháború előtt, 1910-ben a 11,4 milliós agrárnépességből 7,7 millió volt a törpebirtokos és bérlő, mezőgazdasági munkás és uradalmi cseléd. Az agrárnépesség 67%-a, az ország lakosságának pedig 42%-a agrárproletár sorban tengődött.

A két világháború között több földreform kísérlet történt, amelyek azonban igazi áttörést nem tudtak eredményezni a földbirtok viszonyok vonatkozásában. Sőt, a kisebb birtokok elaprózódása következtében

tovább nőtt a törpebirtokok száma, ugyanakkor a nagybirtokok pozíciója nem ingott meg. Ezt támasztják alá a következő, 1935. évre vonatkozó adatok is. A földbirtokok 75,2%-ának a birtokmérete nem haladta meg az 5 kat. holdat (2,9 ha-t), és tulajdonukban a termőföldnek csak a 10,1%-a volt.

A földtulajdon- és birtokviszonyok vonatkozásában jelentős változást eredményezett **az 1945-1947-es földbirtokreform**, amelynek során 642 342 személy jutott összesen 1 875 290 hektár (3 225 499 kat. hold) földterülethez. Egy új tulajdonosra tehát átlagosan 2,9 hektár – 5 kat. hold – föld jutott. Láthatjuk tehát, hogy a jobbágyfelszabadítást követően, mintegy 100 év múlva továbbra sem oldódott meg **a törpebirtokok fő problémája, a földhiány**.

A számadatok felsorolását azért tartjuk fontosnak, mert csak azok ismeretében értelmezhetőek – határozhatóak meg – a **tradicionális parasztgazdaságok** főbb jellemzői. Ezek felső **mérethatárának a 100 hektárt** (172 kat. holdat) **tekinthetjük**. Az áruterelés szemszögéből nézve ezt a kérdést természetesen ez a birtokosi kör is nagyon heterogén. Azt ugyanis jelentősen befolyásolta a birtokméret, a termelési szerkezet, az adott gazdaság földrajzi elhelyezkedése, tőkeellátottsága valamint – és nem utolsósorban – az adott gazdaság szakmai kultúrája, műszaki színvonala és a gazda szakismerete.

Összességében elmondhatjuk, hogy a törpegazdaságok legfeljebb az élelmiszerrel való – árucserével bővített – önellátást voltak képesek csak biztosítani. **Egy család** szerényebb színvonalú **megélhetéséhez szükséges birtokméret alsó határaként a 10 hektárt** jelölhetjük meg.

A foglalkoztatás szempontjából a kisgazdaságok **önfoglalkoztatók** voltak. A középbirtokosi szintet súroló, illetve az azt elérő gazdaságoknál már megjelent **a bérmunka** is.

A tradicionális parasztgazdaságok **felszereltsége, műszaki színvonala** ugyancsak meglehetősen heterogén volt. Az 5 kat. hold körüli törpebirtokok gazdái a termelőeszközök jelentős részét maguk állították elő. Ugyanakkor a 20 kat. hold (12 ha) fölötti gazdaságoknál a két világháború között már megjelent a cséplőgép és esetenként az igaerőt részben helyettesítő traktor is.

A tradicionális parasztgazdaságok tekintetében a legnagyobb súllyal a birtokméret nyomott a latban. E tekintetben viszont nem volt soha nagy a mozgásterük. Napjaink agrárfejlődésének a szemszögéből vizsgálva e kérdést megállapíthatjuk, hogy tőlünk nyugatabbra **a két világháború között a magyar parasztgazdaságokkal igen sok azonosságot mutató parasztgazdaságokból a polgárosodási folyamat** e termelői kört érintő **hatásainak köszönhetően alakultak ki a családi gazdaságok. Ez utóbbi folyamat azonban idehaza** a szocializmus reánk erőltetése következtében **nem játszódhatott le**, melynek „eredménye”-képpen létrejött a „szocialista” nagyüzem és fő gazdálkodási rendszere, az iparszerű mezőgazdaság.

3.2.2 A kollektivizálás és a szocialista nagyüzemek

A magyar mezőgazdaság kollektivizálására – a szocialista nagyüzemeknek a mezőgazdaságon belüli uralkodóvá tételére – több lépcsőben került sor. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően vált egyértelművé a kérdés a mezőgazdaság jövőbeli sorsát illetően. Az 1961-1967 közötti időszak a mezőgazdaság kollektivizálásának befejezése – „a szocializmus alapjainak a lerakása” –, az 1967. évi IV. tv. megalkotása (amely a Kádár rendszer egyik legkegyetlenebb törvénye volt a magyar parasztsággal és a vidéken élő, földdel rendelkező lakosokkal szemben), a szövetkezeti földtulajdon létrehozásának törvénybe iktatása. Ezek az évek „a mezőgazdasági szövetkezetek megszilárdítása”, „a **szövetkezeti nagyüzemi gazdálkodás kialakítása**” címszavakkal szerepelnek a tsz-történetírás lapjain.

A szövetkezeti egyesítések a tömeges szövetkezetszervezés periódusában, 1959-1961-ben váltak gyakoriká. A mezőgazdaság iparosítására irányuló törekvések egyben a szövetkezetegyesítések 1967-1975 közötti **második hullámát** jelentették. Gyakorlatilag a mezőgazdasági termelőszövetkezetekkel egyező centralizációs – gazdaság összevonási – folyamatok következtek be az elsősorban **a földesúri és egyházi nagybirtokokból létrehozott állami gazdaságoknál** is.

Az állami gazdaságok centralizációja megelőzte a szövetkezeti szektorét, s ez volt a mezőgazdaság szocialista szektorában a legerőteljesebb ilyen jellegű folyamat.

Az 1968-as mechanizmus reform visszarendeződése a földviszonyokban, a kizárólagos állami földtulajdon doktrínájának uralma jellemezte az 1975-1987 közötti éveket. Az ország földterületének használat szerinti megoszlását 1989. május 31.-én – tehát a rendszerváltást megelőző évben – a **2. táblázat** mutatja be.

2. táblázat: Az ország földterületének használat szerinti megoszlása (1989)

Gazdaságcsoport megnevezése	%
Állami gazdaságok és vállalatok	28,7
Termelőszövetkezeti gazdaságok	61,0
Tanácsi és egyéb közösségi gazdaságok	3,0
Kisegítő gazdaságok	6,0
Egyéni gazdaságok	1,2
Egyéb gazdaságok	0,1
Összesen	100,0

A centralizációs folyamatok eredményeként 1981-ben 130 állami gazdaság és kombinát működött. Egy gazdaság átlagos mérete 7585 hektár volt. Ugyanezek a számok a mezőgazdasági termelőszövetkezetek esetében 1320 és 4032 hektár. (A felsorolt adatok a rendszerváltásig már csak kis mértékben változtak.) Ezen kívül 61 mezőgazdasági szakszövetkezet és 892 társulás létezett. A háztáji gazdaságok száma 680 ezer volt.

A **3. táblázat** összefoglalja a gazdaságok méret szerinti megoszlását 7 – a fentiekben leírt jellemző – időkeresztmetszetben.

3. táblázat: A gazdaságok számának alakulása a birtokméret szerint (db)³

Birtokméret (ha)	1895	1935	1949	1965 ⁴	1975 ⁴	1989 ⁴
- 10	2 123 634	1 533 440	1 363 000	~	~	~
11 - 50	229 202	83 823	71 267	~	~	~
51 - 100	14 798	6 685	2 933	6	~	~
101 - 300	13 936	8 027	3 000	31	~	~
301 - 500	2 096	908	400	257	17	2
501 - 1000	2 827	781	200	875	67	35
1001 - 5000	984	658	~	2 241	1 368	866
5001 - 10000	4	25	~	61	278	398
10000 -	11	59	~	11	20	74
Összesen	2 387 492	1 634 406	1 440 800	3 482	1 750	1 375
Átl. méret (ha)	9	6	8	1 658	3 454	4 716

A táblázat alapján összegzésképpen az állapítható meg, hogy a **II. világháborút** követő földosztást **megelőzően** Magyarország birtokstruktúráját egyrészt a nagybirtokok (latifudiumok) másrészt a törpebirtokok milliói jellemezték: az 1000 holdas vagy nagyobb birtokok száma 1070 volt (0,06 ezrelék) és a területnek 29,8 %-át foglalták magukba, ugyanakkor a földbirtokok 85,2 %-a, vagyis a 10 holdnál kisebb birtokok osztoztak az összes terület 19,4 %-án.

Az óriásbirtokok felosztásával, az 1945-47-es **földreform** hatására (1949-ben) jelentősen gyarapodott a kis- és középparaszti gazdaságok száma. Az intenzív iparosítás időszakában a **nagyüzemesítés** hatására a birtokszám drasztikusan lecsökkent, a birtokméret pedig ugyanilyen mértékben növekedett, és súlypontja előbb 1.000-3.000, majd 3.000-5.000 végül pedig 5.000-10.000 ha közé tevődött át. Végül is a gazdaságok túlnyomó többsége (több mint 90 %-a) az 1.500-10.000 ha-os sávban helyezkedett el.

A **mezőgazdaság iparszerűvé válása** nálunk a mezőgazdaság kollektivizálását követően, az 1970-es évek elején kezdődött. E folyamat a növénytermesztésben – és azon belül is elsősorban a kalászos gabonafélék,

³ **Források:**

- **Agrártörténeti tanulmányok 4.** (1976): A magyar mezőgazdaság a XIX-XX. században (1848-1949). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976
- **KSH** (1979): Mezőgazdasági Adattár I. Budapest; **KSH** (1990): Magyar Statisztikai Évkönyv, 1990. Budapest; **KSH** (2000): Magyar Statisztikai Évkönyv, 2001. Budapest.

⁴ **Megjegyzés:** Az utolsó három időkeresztmetszet adatai a megtúrt ház körüli, „háztáji” gazdálkodás adatait nem tartalmazzák

valamint a kukorica, illetve az olajos magvak tekintetében – komplex technológiák és ahhoz szükséges vetőmagvak és egyéb anyagok, gépek és berendezések nyugatról történő behozatalát, az iparszerű mezőgazdasági rendszerek importálást, átvételét jelentette. Az állattenyésztés esetében a komplex rendszerek elsősorban a baromfi ágazatokban – és azon belül is főleg a tyúkféléknél –, valamint a sertés ágazatban terjedtek el. Mindkét esetben ugyancsak a nyugati rendszerek importálásáról beszélhetünk. E mellett még szólni kell a szarvasmarha telepek létesítéséről. E téren nem komplex rendszerek átvételéről, hanem bizonyos technológiák, és ahhoz kapcsolódó berendezések – például a fejés technológiája és az ahhoz tartozó gépek – importjáról beszélhetünk. Ugyanakkor sok esetben „főkönyvelői” tehenek, zárszámadást egyensúlyban tartó juhnyájak, mezei leltár tették kifelé gazdaságossá az üzemvitelt.

Az **importált termelési rendszerek** hazai adaptálása több esetben olyan jól sikerült, hogy a későbbiekben mi azok exportálóivá is váltunk (például a broiler üzemágban). Az iparszerű termelési rendszerek elterjedésével jelentősen nőttek a termésátlagok. A növénytermesztési ágazatok közül a kukorica esetében a hozamok a világszínvonal körül mozogtak.

A mezőgazdaságban végbement **centralizációs folyamatok**, amelyet sokan e fontos nemzetgazdasági ág iparosodása előfeltételének is tartottak, igen sok és **súlyosan káros** – a korábbiakban már részletesen felsorolt – **ökológiai, termelési és gazdasági hatással is jártak**.

Az ökológiai hatások közül ki kell emelni az egyoldalú műtrágyázás következtében előállott talajsavanyodást. Az esetenként monokultúrás, illetve ahhoz közelítő növénytermesztés következtében a tápanyaggal való ellátottság tekintetében leromlottak a talajok, és az igen káros eróziós és deflációs hatások is mutatkoztak. Fokozta még a káros hatásokat a szervesztrágyázás háttérbe szorulása. A szervesztrágya – különösen a kezeletlen hígtrágya – szükséges rosszá vált, sok esetben nem is szórták ki, így a talajjavító hatás helyett a trágyatárolók potenciális környezetszennyező forrássá váltak.

A nagytáblás művelés kedvezőtlenül hatott a vadállomány – elsősorban az apróvadak – életfeltételeire. Összességében elmondhatjuk, hogy a biodiverzitás feltételei jelentősen romlottak.

A növénytermesztés tekintetében a termelési-, és ezzel együtt a termékszerkezet rossz értelemben vett egyszerűsödése következett be. E mezőgazdasági főágazat termékskálája néhány növényfélére egyszerűsödött le. Ez pedig az állattenyésztés, a talajhasználat, és nem utolsósorban – ha olykor közvetett formában is – az adott gazdaság gazdálkodása szempontjából is káros hatással járt.

A mezőgazdaságban végbement centralizáció igen károsan hatott elsősorban a mezőgazdasági termelő szövetkezetek tagjaitól számon kérhető tulajdonosi szemléletre. Az 1980-as évek közepén agrárközgazdászok részéről megfogalmazódott a magyar mezőgazdaságban meghatározó súlyt képező termelőszövetkezetekkel kapcsolatosan az ú. n. „fél államiság” kritikája.⁵ A bérmunkásként kezelt tagok tulajdonosi szemléletének hiánya – amely nem kis mértékben függött össze a tsz összevonásokkal – bizonyíthatóan hatékonyság rontó tényező volt.

Egyéb más okok mellett az elmondottaknak is betudhatóan a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakra a mezőgazdasági termelőszövetkezetek **gazdasági pozíciója jelentősen romlott**. A Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Országos Szövetsége (MOSZ) elődszervezete, a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa (TOT) szerint 1988-1989-ben a tartós likviditási gondokkal küszködő szövetkezetek szektoron belüli aránya mintegy 30 százalék volt. Így **nem csak politikailag, de gazdaságilag is elkerülhetetlen volt a változás**.

3.3. A rendszerváltástól napjainkig

Most lássuk a rendszerváltást, az azt kísérő várakozásokat, hiteket és illúziókat, majd a valóságot és a jelen vidékstratégiahoz vezető út főbb állomásait.

⁵ **Vági Ferenc:** A szervezeti megújulás szükségessége a termelőszövetkezetekben. Közgazdasági Szemle XXXII. évfolyam, 1985. 7-8.sz. (880-888. p.)

3.3.1 Rendszerváltó reményések, jövőképek, hitek és illúziók

Az előzőekben vázolt előzmények után és folyamatok eredményeképpen az 1980-as évek végén **elhagyatottan érkezett meg a tsz-be bevert magyar parasztság** bérmunkás tömege ahhoz a folyamathoz, amelyet rendszerváltásként, viszonyaink újrendez/őd/éseként szoktak meghatározni. Mégis **sokukban élt még** az évtizedek során megőrzött **remény**, hogy egyszer ismét visszakerülhetnek a sajátjukba, egyszer **ismét maguk urai lehetnek**. A felelős, „népre tekintő”, rendszerváltó elképzelések éppen ebben – **a parasztpolgárság megerősítésében** – látták a vidék társadalma megújításának lehetőségét. Felsejlik ekkor egy olyan jövőkép, amely **a minőségi családi parasztgazdálkodásra** alapuló „kertmagyarország” régóta dédelgetett modelljének megvalósítását ígéri⁶. Kérdésekkel és kételyekkel kísért, mégis tiszteletre méltó és ma visszatekintve – a veszélyeztető folyamatok minden korábbit meghaladó felerősödése közepette – jóhiszemű, naiv hitekből táplálkozó jövőkép ez ott, ahol – Andrásfalvy pontos diagnózisa szerint – „[...] a földet kirabolták, a föld népét megalázták. Gyalázatosan megsemmisítették az önálló, független parasztgazdaságokat, megosztották a falut, és bekényszerítették a kolhozokba. Most nincs elég ereje, pénze, hite, segítsége, hogy feltámadjon.”⁷

Milyen is volt ez a jövőkép, amely az elmúlt években egyre messzebb kerülni látszott. „Lehetünk újra Európa híres kertje. A világ legízletesebb gyümölcsét, legjobb borát, keresett vetőmagját, páratlan zöldségét és fűszerét termő ország, ahol napfényes tavainkban a legkeresettebb halak teremnek, száraz mezőinken különleges húsu háziállataink legelnek. [...]” – mondja tovább Andrásfalvy. Olyan minőségi mezőgazdaság ez, amit a Kárpát-medence csodálatos környezeti feltételei és a magyarság ezeréves itt felhalmozott tudása, a földhöz („ager”-hez) kötődő kultúrája, a hazai agrikultúra kínál. Ez a mezőgazdaság úgy állít elő értékes, szermaradvány-mentes, egészséges és biztonságos élelmiszereket valamint egyéb nyersanyagokat, hogy közben megőrzi a talajainkat, az ivóvízbázisainkat, az élővilágot, a tájat és benne az embert, közösségeit és kultúráját, egyúttal munkát, megélhetést biztosítva a lehető legtöbb ember számára. Ez a „területfedő”, önmagában gyengébb termelési adottságú – ám környezeti, természeti szempontból általában annál értékesebb – területeinken is **életképes mezőgazdaság az egyéni, családi kis- és középbirtokok** meghatározó szerepére épül. Ez biztosítja a tulajdonosi szemléletből fakadó „jó gazda gondosságát”, az egymást követő generációk közti felelős viszonyt, valamint azokat az össznemzeti jelentőségű foglalkoztatási, minőségi termelési, élelmezési és környezeti teljesítményeket, amelyek az egész társadalom számára és a vidék hosszú távú megmaradása szempontjából egyaránt létfontosságúak.

E kisebb mozaikokból, családi gazdaságokból építkező gazdaságszerkezetnek a – kizárólag tőkeemegtérülési szempontokat mérlegelő, a környezeti és társadalmi hatások iránt érzéketlen – nagy latifundiumokkal, tőkés megabirtokokkal és multinacionális tőkebefektető társaságokkal vívott piaci versenyben kell helyt állnia. E megmérettetésen akkor indul jobb eséllyel, ha **önkéntes társulások**at, közös beszerzési, tárolási, feldolgozási és/vagy értékesítési csoportosulásokat, **szövetkezéseket** (nem kolhozokat, de nem is nagy integrátorokra fűződő, azoknak egyoldalúan kiszolgáltatott fürtöket!!) hoz létre. Ezen önkéntes gazdaösszefogást állami és közösségi eszközökkel támogatni az egész társadalom érdeke és kötelessége.

A rendszerváltó elit jó szándékú és jóhiszemű része mindezeket túl hitt abban is, hogy megköthető az – **a vidék és a város közti** szolidaritáson, az egymásrautaltság felismerésén nyugvó – „**új társadalmi szerződés**”, amely a szuverén, erős, a jövőben bízó, létében nem fenyegetett, tényleges döntési helyzetben lévő (és döntéseiért maga is felelősséget vállaló) gazdatársadalom kialakulásához szükséges. Ez – mondtuk – azon a közmegegyezésen alapulhat, hogy a társadalomnak nemcsak a gazdák élelmezés- és élelmiszerbiztonságot nyújtó termékeire van szüksége, hanem azokra a szolgáltatásaira is, amelyekkel előmozdítható a vidék társadalmának fenntartása valamint a környezet védelme, a helyi természeti és táji értékek megóvása és mindezekkel a népegészségügyi helyzet javítása. Ezen elismert teljesítményeiért, a köz érdekei szerint alakított társadalmi szolgáltatásaiért megbecsülés és rendszeres fizetség illeti meg a gazdatársadalmat.

Annak a meglátásnak a helytállóságát, hogy **új értelmiségre** is szüksége van a vidéknek, az akkori agrárértelmiség egy részének a jelenlegi helyzethez vezető árulása azóta fájdalmasan igazolta.

Reálisnak tűnt az is, hogy a leírt agrármodellre és ezen új értelmiségre támaszkodva megvalósítható a vidékpolitika fő célja, **a vidéki térségekben, falvakban és kisvárosokban a hagyományokra épülő polgári életvitel**

⁶ **Somogyi Imre** (1942): Kertmagyarország felé, Magyar Élet Kiadó, Budapest, 128 p.

⁷ **Andrásfalvy Bertalan** (2004): Hagyomány és jövő, Antológia Kiadó, Lakitelek, 255 p.

meghonosítása. Ehhez – vallottuk – az agráriumot meghaladó területeken is gazdasági biztonságot kell teremteni, több lábon álló, diverz vidéki gazdaságot kell kialakítani, a tájat vonzó állapotban kell megőrizni, és az infrastruktúrát a kor színvonalára kell fejleszteni. A gazdasági diverzifikáció, a sokszínű, több lábon álló vidéki gazdaság kialakítása – mondtuk – a vidékfejlesztés egyik legfontosabb tartópillére. Ennek ki kell terjednie a nem mezőgazdasági – de alapvetően a termőföldre, a mezőgazdasághoz kapcsolódó, azt kiszolgáló vagy annak termékeit feldolgozó – tevékenységek fejlesztésére, az ezekre irányuló mikro-, kis- és középvállalkozások támogatására éppen úgy, mint a termelői-fogyasztói közösségek továbbá a helyi és regionális termékek és piacok fejlesztésére, a régiók és kistérségek gazdasági autonómiájának növelésére.

Azt is meggyőződéssel vallottuk, hogy a vidéki életminőség javításának fontos eleme **az ellátás, az alapvető szolgáltatások** (az önkormányzati hivatal, az egészségügyi ellátórendszer, a posta, a helyi közlekedés, stb.). Ezek fenntartása és fejlesztése a vidéki gazdaság és társadalom számára nélkülözhetetlen. De legalább ilyen fontos a megőrzése, féltő gondozása mindannak (a **templomnak, az iskolának, a helyi kultúra és közösségi együttlét intézményeinek**, stb.), ami meghatározza a helyi társadalom, a falusi közösségek identitását. Ezeket a közösség számára fontos szolgáltatásokat és az együvé tartozás közösségi intézményeit nem felszámolni, hanem a szolgáltatók számára (közpénzből származó kiegészítéssel) jövedelmezővé kell tenni illetve a köz (az állam, az önkormányzat) forrásaiból kell finanszírozni. Az **életminőség javításának** fontos eszközei – mondtuk – a falumegújítás és -fejlesztés valamint a természeti és kulturális örökség védelme, a kulturális és közösségi, természeti és épített környezet értékeinek megőrzése és gyarapítása, e tevékenységek felkarolása is. Mindehhez az **erős helyi közösségek** kialakulását, a **humán infrastruktúra** fejlesztését szolgáló oktatásra, képzésre, tájékoztatásra valamint az e tevékenységek központjait jelentő **iskola és önkormányzat**, nemzeti park igazgatóságok megerősítésére van szükség. Így válhat a falu és a kisváros a nagyvárosokkal azonos mértékben becsült lakóhely és turisztikai célponttá.

3.3.2 A kijózanító valóság

Ezt a jövőképet, a vidéki közösségek megerősödésére és a minőségi, családi, egyéni parasztgazdálkodásra alapuló „*kertmagyarország*” felsejlő rendszerváltó jövőképét azonban nálunk a kezdetektől ellehetetlenítette az **eredeti tőkefelhalmozás**, a tőkés spekuláció megkésett folyamatának szerencsétlen **történelmi egybeesése** azzal a **globalizációs világfolyamattal**, melyet a spekuláns multinacionális tőkeérdekeltségek gazdasági erejének és ezzel politikai befolyásoló képességének minden korábbit meghaladó növekedése kísér. A „*rendszerváltást*” közvetlenül megelőző és az azt követő időszakra ez az eredeti tőkefelhalmozás, a megkésett „*magyar vadkapitalizmus*” jellemző. Az dől el hosszú időre, hogy ki lesz fenn, és ki lesz lenn. Ennek jegyében egy gazdasági, hatalmi dinasztiaépítő, mohó zsákmányszerző csoport – zömében a korábbi szocialista politikai, hatalmi elit – eredeti vagyongyarapításának voltunk tanúi, amihez a korábbi kapcsolati, hálózati tőke és a hatalmi pozícióból fakadó bennfentes információk gátlástalan felhasználása kiváló lehetőségeket teremtett. Súlyosbította az ennek a folyamatnak egyébként is teljesen kiszolgáltatott gazdátársadalom és vidék helyzetét, hogy ez az eredeti tőkefelhalmozás nálunk időben „*egybecsúszott*”, a multinacionális tőke elképesztő, világméretű befolyásnövekedésével⁸. Ezt a folyamatot David C. Korten⁹ nálunk pedig pl. György Lajos¹⁰ egy olyan „*modern kétpártiság*” kialakulásaként írja le, amelyben az egyik oldalon a globális tőkeérdekek állnak – tegyük hozzá, helyi rezidenseikkel –, a másik oldalon pedig a családtól a nemzetig terjedő helyi közösségek. Ez a „*kétpártiság*” **akkor válik** a közösségek szempontjából igazán **fenyegetővé**, ha az állam, amit a közösségek éppen azért hoztak létre, hogy környezeti és társadalmi („*ökoszociális*”) szempontok mentén önvédelmi korlátokat állítson a hontalan tőke mozgása köré, nos ha ez **az állam átáll a spekuláns tőke oldalára**. Úgy tűnik, hogy az elmúlt 20-25 év nagy részében Magyarországon éppen ezzel a helyzettel szembesültünk, vagyis az államhatalom a spekuláns globális tőke gátlástalan helyi rezidenseiből állt, akik saját tőkeérdekeik szerint rendezkedtek be az országban.

⁸ **Ángyán József – Ónodi Gábor** (2003): Mi történik itt a vidékkel? (Agrárblöffök, elhallgatások és „*lezugázások*”), A Falu, 2003. Tél, XVIII. évf., 4. sz., 5-24. p.

⁹ **David C. Korten** (1996): Tőkés társaságok világhuralma, Kapu Kiadó, Budapest, 448 p.

¹⁰ **György Lajos** (2000): Tud itt valaki megoldást? (In: Gadó György Pál (szerk.): A természet romlása, a romlás természete, Föld Napja Alapítvány, Budapest, 216 p.), 191-207. p.

A magánvagyonok gyarapításának kiváló eszköze volt a spekuláns multinacionális tőke helyzetbe hozása, majd az osztozkodás a közösség rovására megszerzett extraprofiton. Ennek **első számú forrása a nemzet generációk hosszú során felhalmozott vagyona**, melynek kezelését a saját államára bízta. Ha az állam maga áll át a spekuláns tőke oldalára, akkor a nemzet közös vagyona – az állam működtetéséhez átadott **kincstári vagyon**, az államnak átengedett **vállalkozói vagyon**, továbbá a kezelésébe adott **termőföld és a közös természeti értékek együttese** – súlyos veszélybe kerül. Az állam kezelésében továbbá a még mindig osztatlan közös tulajdonban lévő **termőföld** mennyisége eléri a 3 millió hektárt. Ezzel a családi gazdaságokat, azok földalapját jelentősen megerősíthetnénk, ám ez a törekvés a spekuláns tőke érdekeivel került szembe. Ez nemcsak arra a földre spekulál, amely az állam kezelésében, hanem arra a földre is, ami ma még a gazdálkodó családok tulajdonában van. A spekuláció alapja pedig az, hogy a hazai (200 ezer – 2 millió Ft/ha szántó) és a nyugat-európai (5-15 millió Ft/ha szántó) földárbéli különbségek a piac-liberalizáció kézzelfogható közelségében elképesztő extraprofit ígérletét hordozzák¹¹. Az erős érdekérvényesítő képességű spekuláns tőkés csoportok a gazdaságpolitikát ennek érdekében úgy alakították, hogy a döntéshozók gazdaságilag is „*érdekeltek legyenek*”, és a gazdasági, piaci, jogi és intézményi feltételek módosításával a spekuláció útjában álló akadályokat elhárítsák.

A másik zsákmánykört a közpénzek jelentették. A spekuláns tőke állama könnyedén teremtett olyan feltételeket, amelyekkel a mindannyiunk által összeadott közpénzek az erőseket tovább erősítik, a gyengéket pedig távol tartják e közös forrásoktól. Az ily módon a forrásoktól és az információktól távontartott, továbbá a segítő hálózataitól és piacaitól megfosztott, ráadásul lejárató propagandának kitett gazdatársadalom valamint a szolgáltatásaitól (polgármesteri hivatalaitól, vasútvonalaitól, egészségügyi ellátó rendszereitől, postáitól), továbbá az identitást, a megtartó erőt adó intézményeitől (a templomtól, az iskolától, a helyi kultúra és közösségi együtltét intézményeitől és alkalmaitól) megfosztott, legyengített falusi, vidéki közösségek azután nem álltak többé a zsákmányszerzés útjában. Ezt követően **a közösségek földjei, gazdasági, maradék erőforrásai és piaci adták a harmadik zsákmánykört a magánvagyonok gyarapításához.**

Ez a zsákmányszerzési folyamat – a piaci versenyképességre és a tőkemegtérülés hatékonyságára hivatkozó, ám ténylegesen inkább az egyenlőtlenségeket erősítő, monopolhelyzeteket teremtő, szélsőséges neoliberalis ideológiai alapra helyezkedő államhatalmi berendezkedéssel támogatva – **törvényszerűen vezet a társadalom „szövetének” felbomlásához, kohéziójának, összetartó erejének megszűnéséhez, képlékeny, engedelmes masszává válásához, immunrendszerének összeomlásához és a gyenge érdekérvényesítő képességű vidéki közösségek pusztulásához.** Mindezzel a spekuláns multinacionális tőke akadálytalan behatolását maga az állam készíti elő, majd az így megszerzett hasznon, extraprofiton helyi rezidensként megosztozik e globális tőkeérdekeltségekkel.

A XXI. század első évtizedének végére, a Gyurcsány-Bajnai korszakkal e folyamat Magyarországon a végkifejletéhez ért, a tünetek alapján a fent jelzett kór egyre biztosabban diagnosztizálhatóvá vált. Ez maga **a dél-amerikanizálódás**, melyet a társadalom végletes kettészakadása, a bezárkózó, védekezésre kényszerülő multimilliárdos elit és a kívül rekedt nyomorgó milliók roncs társadalma közti feszültségek gyors növekedése, a leromló köz-, környezet-, élelmiszerbiztonság és a mindezek hatására kialakuló, a helyzet erőszakos megváltoztatására irányuló törekvések felerősödése kíséri. Ez a gyorsuló és az elmúlt időszakban megállíthatatlannak tűnt újgyarmatosítási folyamat a vidéki térségek kiürítéséhez, a helyi közösségek felbomlásához, a nagyvárosok környéki nyomornegyedek kialakulásához, vidéken pedig a föld néhány tőkés társaság kezébe kerüléséhez, bérmunkán és néhány növény monokultúrás, iparszerű tömegtermelésén alapuló tőkés nagybirtokrendszerhez vezet, amely az egész társadalom megnyomorításával, kiszolgáltatottságának végzetes növekedésével fenyeget. A vidéket, a helyi közösségeket, a gazdatársadalmat és az erőforrásait érő támadások továbbá az azok nyomán kibontakozó társadalmi és környezeti katasztrófa ugyanis nem áll meg a városok határánál. Ez a folyamat teljes összeomlást sejtet, és éppen napjainkban, Dél-Amerika, Afrika, Ázsia példáján látjuk, hogy milyen nehéz ebből a mélységből felkapaszkodni.

¹¹ **Szilágyi Péter Zoltán** (2008): Külföldiek termőföldtulajdon szerzése Európában (nemzeti szabályozás – kibővített elemzés), Országgyűlési Könyvtár, Képviselői Kutatószolgálat, Budapest, 46 p.

3.3.3 A „nép-párti” vidékstratégiához vezető út

A magyar mezőgazdaság átalakításával kapcsolatos **rendszer váltás körüli célkitűzések** alapvetően **két fő területre – a földtulajdon viszonyok átalakítására és a mezőgazdaság vállalati rendszerének új alapokra helyezésére** – összpontosultak. Előbbi elsősorban a **termőföld magántulajdonba** adását, utóbbi pedig a **családi gazdaságokon alapuló** mezőgazdasági termelés megszervezését jelentette. Az említett két fő szempont mellett természetesen többek között szerepeltek olyan egyéb – ugyancsak nagy fontosságú – célok, mint

- az élelmiszergazdaság belső vertikálisának, exportteljesítményének az erősítése,
- az agrárágazat nemzetközi versenyképességének a növelése, valamint
- a vidéken élők életminőségének a javítása.

Ez utóbbi célkitűzés egyben a vidéken élők foglalkoztatási lehetőségeinek legalább a korábbi szinten tartását is jelentette volna. Meg kell azonban jegyezni, hogy e célkitűzések csak az Antall kormány működésének a félidejében – a kormányprogram részeként – fogalmazódtak meg.

A rendszer váltás óta eltelt időszak alatt **átfogó agrár/vidékfejlesztési stratégiával egyik kormány sem rendelkezett. Az azóta eltelt időszak kormányainak az agrárgazdaságot és vidékfejlesztést érintő politikáját röviden a következőkben foglalhatjuk össze.**

Az Antall kormány a szövegek szintjén a családi gazdaságok fontosságát hangsúlyozta, miközben elsősorban a szövetkezetekről és azok átalakulásáról szóló törvényekkel megalapozta a jelenlegi poszt szocialista nagygazdaságok egzisztenciális alapjait. E mellett ennek az agrárprogramnak a célrendszere inkonzisztens is volt. Ugyanis több, egymással teljes mértékben, illetve részben ellentétes, időrendben nem összehangolt feladat megoldását tűzte ki célul. Például a kormányprogram elő kívánta segíteni az élelmiszergazdaság belső vertikálisának – a mezőgazdasági termelők élelmiszeripari tulajdonhoz juttatásának – az ügyét. Ugyanakkor a készpénzes bevételek növelése és az államadósság csökkentése érdekében „aki viszi kapja” elv alapján még a termőföld privatizációját megelőzően értékesítették a piacképes élelmiszeripari szakágazatokhoz (tevékenységi körökhöz) és élelmiszerkereskedelemhez tartozó vállalatokat, s e végpontok elvesztésének katasztrofális következményeit máig nem heverte ki az agrárium és a vidék.

A Horn kormány a piaci viszonyok mezőgazdaságra történő kiterjesztését hangsúlyozta és – beleértve az általa privatizált 96 állami gazdaságot is – a nagygazdaságok/nagybirtokrendszer uralkodóvá válását segítette elő.

Az első polgári kormány a Kisgazdapárttal fennálló koalíciós kényszere, illetve „szakértői” háttere miatt működési idejének csak az utolsó évében kezdhetett neki a családi gazdaságok kiépítésének. A családi gazdaságoknak mezőgazdaságunk vállalati rendszerén belüli előtérbe helyezésével és megerősítésével, a hatékonysági elveket messzemenően figyelembe vevő, a fenntartható fejlődést szem előtt tartó ember-és környezetbarát mezőgazdaság alapjait fektette le. Ezzel együtt, illetve mindezek következtében beindult a vidék polgárosodása. Ha a polgári erők megnyerték volna a 2002-es választásokat, ma már egy egészen más helyzet jellemezné mezőgazdaságunkat. Ugyanis még az uniós csatlakozásunkat megelőzően beindított gazdaságfejlesztési programjainkat (így például a családi gazdaságok birtokméretének 100 hektáros nagyságig történő növelése céljából folyósított kamatmentes földvásárlási célú támogatásokat, a gazdaságok telephely létesítése, korszerűsítése, illetve a feltőkésítésük céljára a Magyar Fejlesztési Bankon keresztül 7,02%-os kamatláb melletti hitelek nyújtását) fenn lehetett volna tartani. Ezzel szemben ez a réteg az utóbbi 8 évben sem a birtokpolitikában, sem a kis- és középüzemi technológiában támogatást, pályázati lehetőséget alig kapott, így tovább sorvadt.

A 2002. évi választások után felálló balliberális koalíció, a **Medgyessy-Gyurcsány-Bajnai korszak** első lépései közé tartozott a polgári kormány által a családi gazdaságok létrehozását és külön támogatásukon keresztül a megerősödésüket szolgáló intézkedések átalakítása, legyengítése és felszámolása. Az elmúlt két kormányzati ciklus alatt folyamatosan e törekvéseknek, intézkedéseknek le lehetett volna szüntetni a szemtanúit, amelyek a dél-amerikai típusú tőkés nagybirtokrendszer erősítését, a fejlesztési források e nagy tőkeérdekeltségek felé terelését és az ezek további erősítését célzó intézményi és jogi keretek kialakítását majd megerősítését szolgálták.

Ezek hát azok az előzmények, amelyek a jelenlegi helyzethez vezettek. E dél-amerikanizálódási folyamat gyors megállítása érdekében **alapvető gazdaság- és társadalompolitikai fordulatra, „nép-párti” államra és annak gyors lépéseire, rövid távú válságkezelő és közép-hosszú távú stratégiai fejlesztési és cselekvési programjára van szükség, mely a gazdasági érdekek mellett a helyi közösségek és a természeti kincseink fele-**

lős megőrzését is szem előtt tartja. Ahhoz azonban, hogy – e válságos helyzetben a végveszélybe sodródott agrárium, gazdatársadalom és vidék újraélesztését a siker reményével megcélzó – reális cselekvési programot tudjunk alkotni, ahhoz a tünetek puszta felsorolása és az ezek alapján megfogalmazott diagnózis – bár elengedhetetlenül szükséges, de – nem elégséges feltételek. Egy ilyen program kidolgozásához és sikeres végrehajtásához a reális **helyzetértékelésen** túl **jövőképre**, világos **célmeghatározásra**, az e jövőkép és célok eléréséhez vezető **lehetséges utak** felvázolására, majd **stratégiai programokra** és **fejlesztési akciókra** van szükség.

Lássuk először a helyzet értékelését!

4. Helyzetértékelés, kiinduló tézisek

A pontos helyzetértékelés, az őszinte diagnózis elengedhetetlen a hatékony terápia, a helyes, eredményes gyógy mód meghatározásához. **A folyamatelemzést követően** lássuk hát a vidékstratégiai **kihívásokat**, a vidéket ma jellemző, megoldásra váró **problémákat**, és azokat az **értékeinket**, amelyek a válságból való sikeres kilábalás ígérését hordozzák.

4.1. Vidékstratégiai kihívások

A világszerte tapasztalható környezeti, társadalmi és gazdasági folyamatok, a tudományos világ ezekkel kapcsolatos figyelmeztetései egy olyan XXI. századot jeleznek, amelyet az erkölcsi/etikai, fizikai, biológiai és ökológiai értelemben vett **erőforrás-válság** jellemez, kiegészülve a természetes környezet biológiai sokféleségének csökkenésével. Magyarország vidéki térségei számára kiemelt fontosságú, hogy mi történik a természeti erőforrásaival, kiemelten a termőfölddel és a vízbázissal, meg tudja-e őrizni a természetes és természet-közeli élőhelyek és az azokhoz kötődő fajok sokszínűségét, a mezőgazdasági termelés kedvező biológiai alapjait, GMO mentességét, tudja-e biztosítani az ország, illetve tágabb térsége jó minőségű élelmiszerekkel történő ellátását, képes-e alkalmazkodni az éghajlatváltozás várható hatásaihoz, tud-e megfelelő élet- és munkalehetőségeket biztosítani lakossága számára? E kérdések mentén az alábbi stratégiai kihívások adódnak.

4.1.1 Klímaváltozás, éghajlati szélsőségek erősödése

A ma a Földünkön tapasztalható, rendkívül gyors ütemű éghajlatváltozás Magyarországon **szélsőséges csapadékeloszlást, az árvíz- és belvízveszély növekedését**, ugyanakkor **aszályérzékenységet, és a természetes biológiai sokféleség drasztikus csökkenését** hozhatja. Hatásait tekintve kiemelten érintettek a folyóvölgyek, különösen a Tisza térsége, valamint a talajvízszint süllyedéssel sújtott, homoktalaja miatt eleve kedvezőtlen termőhelyi adottságú Duna-Tisza közti Homokhátság. A magyar agrár- és vidékpolitikának, környezet- és természetvédelemnek, illetve a vízgazdálkodásnak fokozottan fel kell készülni az éghajlati szélsőségek agrártermelési, élelmiszerellátási, illetve lakókörnyezeti következményei kezelésére.

4.1.2 Ivóvíz, vízkészletek

A klímaváltozással és a népességnövekedésből adódó fokozódó környezetterheléssel összefüggésben előrejelzések szerint a következő ötven éven belül az emberek 40%-át fogja érintetni a vízhiány, egyre nagyobb nehézség lesz az ivóvíz biztosítása. Magyarországon a rendelkezésre álló ivóvízkészletek egyelőre jelentősen meghaladják a fogyasztást, ugyanakkor kérdés a tisztaságuk. A **vízkészletek mennyiségi és minőségi megőrzése** a környezet- és vízügyi, valamint az agrár- és vidékpolitikai szempontok érdemi, vízgyűjtő- és tájgazdálkodási alapokon nyugvó összehangolását kívánja.

4.1.3 Élelmiszerellátás és az élelmiszerlánc biztonsága

A FAO előrejelzése szerint 2050-re a világ lakossága 9-11 milliárd főre nő, ami a globális élelmiszerszükséglet jelentős növekedéséhez vezet. Ugyanakkor az iparszerű mezőgazdasági módszerek szermaradványoktól terhelt élelmiszerekhez, a talaj természetes termőképességének, vízgazdálkodásának romlásához, a biodiverzitás csökkenéséhez, a mezőgazdasági foglalkoztatás visszaszorulásához vezetnek. Magyarországon élelmiszerhiány nem várható, az utóbbi években megnövekedett import miatt azonban a **hazai piac visszaszerzése** stratégiai kérdés. A növekvő élelmiszerszükségletből komoly piaci lehetőségek adódnak a magyar **agrár- és élelmiszergazdasági kivitel** előtt, ennek növelésekor azonban tekintettel kell lenni a fenntarthatósági szempontokra (pl. szállításból adódó környezetterhelésre). Az élelmiszerválság megoldásaként javasolják a génmódosított növények termesztését, azonban az ökológiai, egészségügyi, valamint gazdasági kockázatokra tekintettel stratégiai érdek az ország **GMO mentességének** megőrzése.

4.1.4 Környezeti fenntarthatóság, biológiai sokféleség, tájfenntartó mezőgazdaság

A jelenlegi mennyiségi növekedésre alapozott gazdasági és társadalmi berendezkedés, a természet regenerálódó képességét meghaladó erőforrás-használat kedvezőtlen környezeti hatásai évtizedek óta nyilvánva-

lók. Az **ökológiai lábnyom** számítás szerint Magyarországon fejenként másfél hektárral több területet veszünk igénybe (3,5 ha), mint az egy főre eső biológiai kapacitás (2 ha), ami **nem fenntartható**. Az agrár- és élelmiszergazdaság az iparszerű természetési technológiákkal, azok keretében az intenzív növényvédőszer- és műtrágya-felhasználással, az élelmiszerek csomagolásával és szállításával maga is intenzíven terheli a környezetet, melyben ki kell emelni a talajéletre, talajszerkezetre gyakorolt hatást. Ugyanakkor a mezőgazdaság mindig is több volt, mint egyszerű árutermelő ágazat vagy biológiai ipar, ki kell emelni tájfenntartó természet-megőrző szerepét. Védett fajaink jelentős részének léte a megfelelő mezőgazdasági műveléssel fenntartott élőhelyektől függ. Évezredek tapasztalatokra épülő **fenntartható rendszerei** csak úgy alakíthatók ki, ha a termelési, gazdasági teljesítmények javítására való törekvés a környezeti és társadalmi hatásokkal összhangban és azok figyelembe vételével, a **fenntartható** mező- és erdőgazdálkodás, a **környezet- és tájgazdálkodás** elve alapján valósul meg. A mezőgazdaság és vidékfejlesztés szempontjából ezért kulcsfontosságúak azok az **ökoszisztéma szolgáltatások**, amelyeket a vidéki táj a mezőgazdaság hozzájárulásával biztosít (pl. a biodiverzitás megőrzéséhez való hozzájárulás).

4.1.5 *Az energiaellátás biztonsága, energetikai rendszerproblémák*

A világszerte tapasztalható népességnövekedés fokozódó energiaigényt vetít előre, miközben az energia készletek fogynak. Ez a vidéki településeken és a mezőgazdaságban is gondot fog okozni. Az energiainporttól való függés feloldása a helyi, **térségi (kisléptékű) autonóm energiatermelési és ellátási megoldásokra, a megújuló energiaforrásokra** és az **energiatakarékos életmódra** építve lehetséges. A bioüzemanyagok előállításának igénye a mezőgazdaságot döntés elé állítja, melyben a biztonságos élelmiszertermelés, a környezet- és természetvédelmi, valamint a foglalkoztatási szempontok elsődlegességet kell, hogy élvezzenek. A mezőgazdaság – különösen annak iparszerű, kemizált, sok fosszilis energiát (műtrágyát, növényvédőszer, üzemanyagot stb.) felhasználó rendszere – egyúttal jelentős energiafogyasztó is. A fosszilis (kőolaj alapú) energiahordozók növekvő felhasználására alapozó fejlesztési irány zsákutcának látszik, más – alternatív – megoldásokat kell keresnünk.

4.1.6 *Demográfiai válság, népesedési trendek*

A népesség világméretű növekedése nehézségeket vetít előre az élelmiszer- és ivóvíz ellátásban, a lakásban, a foglalkoztatásban és a természeti erőforrások használatában. Míg azonban valamennyi földrész lakossága növekszik, Európa lakossága csökken, és ez különösen igaz Magyarországra, ahol **demográfiai válságról** beszélhetünk. A jelenlegi tendenciák szerint hazánk lakossága 10 millió főről 2050-re 7-8 millió főre csökkenhet. A vidéki térségek szempontjából ez több ponton kritikus: a lakosság elöregszik, a jelenlegi kiöregedő gazdatársadalomnak nem lesz megfelelő utánpótlása, az inaktív rétegek aránya rendkívüli terheket ró az aktív rétegekre. A vidék számára kulcskérdés, hogy legyenek olyan **fiatalok, akik a vidéki életet és a gazdálkodást választják**, és gyermekeket vállalnak, a helyben boldogulásra ösztönözve őket.

4.1.7 *Globalizáció és lokalizáció*

A globalizáció fogalmával leginkább azonosított, a kereskedelmi liberalizációra épített, növekedésközpontú globális gazdasági rendszer látványos kedvezőtlen környezeti, társadalmi és gazdasági hatásai erősítették fel a gyakran vele ellentétben megfogalmazott „lokalizációt”, vagyis a helyi közösségi és gazdasági önrendelkezésre, így a **helyi közösségekre és a helyi gazdaságra építkező „lokalitások”** rendszerét. Vidékfejlesztési szempontból, a vidéki települések gazdasági és társadalmi fennmaradása, megújulása szempontjából ez a megközelítés kiemelt hangsúlyt kap, így a magyarországi vidékpolitika egyik fontos pillérét éppen ez jelenti.

4.1.8 *Társadalmi és térbeli egyenlőtlenségek*

Világviszonylatban jelenleg rendkívüli és növekvő mértékű társadalmi egyenlőtlenség tapasztalható, melyet jól jellemez két adat: a világ három leggazdagabb emberének vagyona meghaladja a 48 legszegényebb ország bruttó nemzeti össztermékét, valamint egy milliárd gyerek él szegénységben. Az Európai Unióban és Magyarországon is a **társadalom „kettészakadása”** figyelhető meg, hazánkban a lakosság 10-15%-a szegény. A **szegények** közel fele vidéki környezetben él, a nagyon szegény lakosság esetében pedig kétharmados a vidéki arány. Kulcsfontosságú ezért a vidéki lakosság számára olyan foglalkoztatási – akár közfoglalkoztatási – és jövedelmi lehetőségek biztosítása, amely felzárkózásukat és a további szegénység kialakulásának megakadályozását jelenti. A foglalkoztatásban nemcsak önmagában a munkalehetőség, hanem az **értéktérítő munka** lehetőségének biztosítása a cél.

4.1.9 Átalakuló város-vidék kapcsolatrendszer

A városok és a vidék évszázados egyensúlyi kapcsolatrendszere a XX. század második felében felborult. A vidék korábban élelemmel látta el a várost, a város pedig szolgáltatásokat nyújtott, és egyúttal felleveőpiaca volt a vidék termékeinek, így a kölcsönös egymásrautaltság és együttműködés alapján kiegészítették egymást. Napjainkban a mezőgazdaság gazdasági és foglalkoztatási szerepvészttése következtében a **vidék városra utaltságáról** beszélhetünk, általában a város „tartja el” a környező falvakat. A helyi munkalehetőségek és a rosszabb életkörülmények miatt évtizedek óta megfigyelhető a vidéki lakosság elvándorlása, a kiürülő falvakat, tanyákat jobb esetben városi emberek vásárolják meg üdülési, rekreációs céllal. A főváros körüli falvak a szuburbanizáció miatt egyfajta „alvófalvakká” váltak, esetleg városi rangot is kapva népességnövekedésük és infrastrukturális fejlődésük miatt. Mindkét folyamat a vidéki kistelepek hagyományos funkciójának elvesztéséhez vezet. A magyar vidékpolitika fontos célkitűzése, hogy **kiegyensúlyozott város-vidék kapcsolatrendszer** kiépítésével újra megteremtse a **falvak gazdasági létalapját**.

4.1.10 Információs kor, tudásalapú társadalom

Az információs társadalom olyan új társadalom- és gazdaságszerkezetet hoz létre, amely egyfelől **világméretű hálózatba** szervezi az egymástól akár jelentős földrajzi távolságban található szereplőket, másfelől új **egyenlőtlenségi dimenziót** hoz létre. Az előbbi révén megteremti a közvetlen információs kapcsolatot a nagyvárosi központok és a vidéki térségek között, utóbbi révén azonban az információs kapcsolatrendszerbe bekapcsolódni nem tudó vagy nem akaró – gyakran vidéki – szereplőket kizárja a „modern” korból. A vidéki térségekben élők így egyaránt lehetnek e folyamat nyertesei, amennyiben az információs korból adódó lehetőségeket képesek kihasználni, például távmunkahelyek létrehozásával, értékesítési kapcsolatrendszerük informatikai támogatásával, és vesztesei, amennyiben kor, iskolázottság vagy infrastrukturális hátrányok miatt nem képesek az előnyeivel élni. A vidéki közösségek szempontjából e folyamatban a hagyomány és az innováció egyensúlya emelhető ki, a vidékfejlesztés így a „**hagyományalapú tudástársadalomban**” érdekelt.

4.1.11 Az európai környezet változása

4.1.11.1 A Közös Agrárpolitika (KAP) várható változása

Az EU költségvetésének 41 %-át kitevő Közös Agrárpolitika az 1957-es Római Szerződés óta jelentős mértékben változott, reformja régóta, folyamatosan napirenden van. Folyamatosan erősödik az a felfogás, hogy a mezőgazdaság csak akkor tarthat igényt (legalábbis ilyen mértékű) közösségi forrásokra, ha a termelési feladatok mellett környezeti és társadalmi, foglalkoztatási, összefoglalóan ún. *ökoszociális feladatokat* is magára vállal. Ezek olyan – a termeléssel egyenrangú, az egész társadalom és a helyi közösségek számára egyaránt fontos – „nem importálható közjavak”, amelyek helyben keletkeznek, és amelyek biztosításáért a mezőgazdaságot, a gazdálkodót közpénzekből nyújtott támogatás illeti meg. E gondolat alapján alakult ki a „*többfunkciós európai agrármodell*”.

Az Európai Bizottság 2010. november 18-án jelentette meg a Közös Agrárpolitika 2013 utáni jövőjéről (KAP reformról) szóló közleményét. A közlemény **három alapvető célt** fogalmaz meg:

- *Életképes élelmiszertermelés*: a mezőgazdasági jövedelmeket és a szektor versenyképességét – szem előtt tartva a történelmileg meghatározott hátrányokat – javítani kell.
- *Természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodás*: ellentételezni és ösztönözni kell a mezőgazdaság által előállított közjavakat, az innovációnak a „zöld növekedést” kell szolgálnia, alkalmazkodni kell a klímaváltozás következményeihez.
- *Kiegyensúlyozott területi fejlődés*: maradjanak fenn a vidéki közösségek és legyenek vidéki munkahelyek, színesebbé kell tenni a helyi gazdaságot és jövedelemforrásokat, meg kell őrizni a változatos gazdálkodási szerkezetet és erősíteni kell a helyi piacokat.

Ezen célok érdekében a Bizottság – megtartva a KAP jelenlegi két pilléres szerkezetét – az I.-es pillér (közvetlen és piaci támogatások) esetében zölddebb és méltányosabb megközelítést tart szükségesnek, amely azonban nem járhat együtt a bürokrácia növekedésével. A II.-es pillér (vidékfejlesztés) esetében a versenyképességet, az innovációt, a környezet védelmét és a klímaváltozás elleni küzdelmet emeli ki. A három meg-

fogalmazott forgatókönyv közül a zöldebb és méltányosabb KAP felé történő elmozdulás látszik legvalószínűbbnek. A legfontosabb **körvonalazódó támogatáspolitikai elgondolások:**

- a közvetlen kifizetések objektív kritériumok alapján történő meghatározása a múltbeli referencia-időszakok helyett;
- zöld vállalatok és kritériumok bevezetése az I. pilléres támogatásoknál;
- a II. pillér esetében nagyobb tagállami önállóság biztosítása a programok meghatározásában;
- a vidékfejlesztési támogatási rendszer érdemi összekapcsolása a strukturális alapok támogatási rendszerével (a kohéziós és regionális politikával).

A fenti célok a **magyar agrár- és vidékpolitikai törekvésekkel alapvetően egybeesnek**, mert megfelelő keretet nyújtanak a fenntarthatóság és a környezeti szempontok, a méltányosság és a vidéki foglalkoztatás, a vidéki térségek felzárkóztatása szempontjainak érvényesítésére. A **magyar agrár- és vidékpolitika stratégiai szempontjai** az alábbiakban fogalmazhatók meg:

- A magyar mezőgazdaság összes támogatása ne csökkenjen. Azonban szembe kell nézni a reális helyzettel, hogy a közös költségvetéssel kapcsolatos egyes tagállami törekvések, valamint az eurózána monetáris problémái kezelésének igénye, jelentős forrásokat csoportosíthat át a közös költségvetésen belül. Ez a jelenlegi források szerkezetének átalakulásával, a források csökkenésével járhat.
- A támogatások méltányosabb megosztása a gazdálkodók között.
- A magyar agrár- és vidékpolitikai szakmai célok érvényesítésének lehetősége a támogatási rendszerben.
- A technikai megvalósításra, az egyszerűsítésre és a hazai szakmai érdekekre is tekintettel érvényesíthetők a zöld kritériumok, melyek a fenntartható gazdálkodást, tájfenntartást szolgálják.
- A kapcsolat és a szinergia erősítése a KAP és a különböző társpolitikák (kohéziós politika, regionális politika és struktúrapolitika) között.
- A közvetlen támogatások felső határának bevezetése, abban az esetben, ha a kifizethetőségi felső határ megállapítása és a visszatartott közvetlen támogatási összeg nemzeti hatáskörbe kerül, illetve a támogatás elvonása foglalkoztatás bővítéssel részben vagy egészben kompenzálhatóvá válna.
- Az EU mezőgazdasága őrizze meg nemzetközi versenyképességét, fenntartható módon vegyen részt az élhető vidék kialakításában.
- A regionális és kohéziós politika támogatási rendszerével történő kapcsolat és átjárás komplex vidékfejlesztési programok megvalósítása érdekében.

4.1.11.2 A regionális politika vidékfejlesztési vonatkozásai

A 2010. októberében megjelent (a kohéziós politikát értékelő) 5. kohéziós jelentés a jelenlegi támogatáspolitikai gyakorlatot több ponton megváltoztatná. Többek közt a jelentés szerint a jövőben erősíteni kell a helyi fejlesztési megoldások szerepét, és ezt szorosan össze kell hangolni a vidékfejlesztés keretében támogatott hasonló intézkedésekkel, hogy lehetőség legyen integrált helyi fejlesztések finanszírozására. Ezen túlmenően a vidékfejlesztés, mint város-vidék kapcsolat bukkan elő a megfizethető és jó minőségű infrastruktúrához és szolgáltatásokhoz való hozzáférés vonatkozásában, valamint azon régiók problémáinak kezelése tekintetében, amelyet a társadalom perifériájára szorult csoportok nagy koncentrációja jellemez.

A 2010. végén készített EU költségvetési felülvizsgálat szerint a közpénzeknek a foglalkoztatást és a versenyképességet kell szolgálniuk, szolidaritással a legrászorultabbak felé. Az EU előtt álló legnagyobb kihívásoknak a demográfiai változásokat, a klímaváltozást és a természeti erőforrásokra nehezedő nyomást tekintti. A jelenlegi 7 éves programidőszak helyett 5, illetve 5+5 éves időszakot javasolnak, a 10 éves időszakra pedig csak a költségvetési plafont és a legfontosabb szabályozási kereteket rögzítenék. Az átfedő intézkedések helyett a programok ki kell, hogy egészítsék egymást, ez a jogosultsági és végrehajtási szabályok jobb összehangolását kívánja meg. A vidékfejlesztés más szakpolitikákkal történő összehangolása kapcsán a kutatás, foglalkoztatás és infrastruktúra emelhető ki. Felmerült egy „Közös Stratégia Keret” igénye a Kohéziós Alap, az Európai Regionális Fejlesztési Alap, az Európai Szociális Alap, az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap és az Európai Halászati Alap vonatkozásában. Ez az összehangolás, a komplex programok, projektek finanszírozhatósága szempontjából ez lényeges. Fontos lenne, hogy a kohéziós politika jobban nevesítve vállaljon szerepet a vidéki térségek fejlesztésében, felzárkóztatásában.

4.2. A vidéket jellemző, megoldásra váró problémák

A fent felsorolt kihívások is jelzik, hogy milyen problémahalmazt kell az agrár-, vidék- és környezetpolitikának egyidejűleg és egymással összehangolva megoldania.

4.2.1 A vidéki térségek, települések és közösségek helyzete, problémái

A problémák első körét a vidéki települések és a helyi közösségek megoldásra váró gondjai adják. Közülük az alábbiak különösen élesen jelentkeznek.

- Az eredeti célját tekintve a kölcsönösségen alapuló, munkamegosztásra épülő klasszikus vidék-város kapcsolat napjainkra alapjaiban megváltozott. A világméretű nagyrendszerek kiépülése a vidék város-ellátó funkciójának leépüléséhez vezetett. A vidéki települések vagy be tudtak kapcsolódni az egyre nagyobb térségre kiterjedő árukereskedelemben, vagy pedig elvesztették mezőgazdasági, alapanyag-ellátó funkciójukat. A mezőgazdaság fokozódó gépesítése, a többszintű integráció és ezzel a munkaerőigények csökkenése a falvak népességeltartó képességét tovább rontotta. E települések így nagymértékben kiszolgáltatottá váltak e nagyrendszereknek, és azoktól függő helyzetbe kerültek. E folyamatnak elsősorban a nagyobb központoktól (közép- és nagyvárosoktól) távolabb fekvő vidéki térségek/települések, különösen az aprófalvas térségek a vesztesei. Ma az aprófalvak létét leginkább az fenyegeti, hogy a települések közötti munkamegosztásban egyenlőtlen félként vesznek részt. Elvesztették lakosságukat, és fennáll a veszély, hogy elvesztik korábbi életképességüket a természettel való együttélésen alapuló önfenntartásra is.
- A falvak hagyományos – termelő – szerepköre visszaszorult, gazdasági létalapjuk meggyengült. Ezt mutatja, hogy a vidéki térségekben a mezőgazdasági foglalkoztatás 2001 és 2007 között 1,7 százalékponttal csökkent. A korábban oly jelentős mezőgazdasági szereppel rendelkező tanyák száma az utóbbi évtizedekben jelentősen lecsökkent, összefüggő tanyás településrendszer kizárólag a Duna-Tisza közén maradt fenn meghatározó tényezőként. A Tiszántúlon mára rendkívül megritkult a tanyavilág, csupán néhány speciális helyzetű község „maradt meg” tanyás településnek. A tanyák számának csökkenése mellett funkcióváltás is végbement, hiszen jelenleg a tanyák jelentős részén nem folyik már (árutermelő) mezőgazdálkodás, helyüket átvette a turizmus, vendéglátás, a különböző kisipari tevékenységek, sokszor telephelyként üzemelnek, vagy pedig átalakultak nyaralótanyákká.
- A mezőgazdaság nemzetgazdasági jelentősége számarányában lecsökkent. A GDP-ből való részesedése a 2002-es 4%-ról 2,5%-ra csökkent a 2009-es esztendőre. Hasonló mértékű negatív változás figyelhető meg a mezőgazdaság foglalkoztatásból való részesedése esetében is (6,2%-ról, 4,6%-ra csökkent 2002 és 2009 között). A mezőgazdaság beruházásokból való részarányát vizsgálva megfigyelhető, hogy 2002 és 2004 között jelentős mértékű esés jelentkezett (5,5%-ról 4,3%-ra), 2009-re azonban már visszaállt – sőt egy kicsit nőtt is – az arány. Az, hogy a mezőgazdaság léte még ebben az arányban is nemcsak nélkülözhetetlen, de meghatározó is, kellően még nem föl- és elismert. A jelen, szolgáltatásokra alapuló gazdaság ugyanis nem jelent megoldást a vidéki emberek többsége számára.
- A vidéki munkahelyek száma csökken, a munkalehetőségek szűkülnek, vidéken, illetve a vidéken jellemző foglalkozási ágakban jellemzően alacsonyabbak a jövedelmek, kevesebb a vállalkozás. Az ezer lakosra jutó vállalkozások száma a vidéki térségekben lényegesen alacsonyabb, mint az országos átlag. A nem vidéki térségekben ezer főre 86, míg a vidéki térségekben pontosan a fele, tehát 43 vállalkozás jutott 2007-ben. A működő vállalkozások száma és ezer lakosra vetített sűrűsége 2001 és 2007 között országos viszonylatban és a vidéki térségekben növekedett. A vállalkozás sűrűség növekedésének mértéke országosan és a vidéki térségekben is közel azonos (4-5 db/ezzer fő) volt.
- A vidéki, főleg a képzett vidéki lakosság elvándorlása következtében egyes térségekben a falvak, tanyák kiürülése figyelhető meg. A vidéki településekre történő, 2001 környékén tapasztalható odavándorlás (főként Közép- és Nyugat-Magyarország nagyvárosainak vonzáskörzetébe történő kiköltözés) 2005-re megfordult. 2008-ra a vidékinek minősülő településekről történő elvándorlások száma jóval meghaladta az odavándorlást, a vándorlási különbözet csaknem 27 ezer fő volt a vidéki térségek rovására. Ezer főre vetítve 6,61 fő hagyta el 2008-ban a vidéki településeket, szemben a 2001-es 3,28 fős odavándorlással. Általánosságban elmondható, hogy a vidéki térségekből történő elvándorlás főként az aprófalvas perifériákat és a keleti országrészt érinti súlyosabban. Ennek oka a vidéki településeken, a fent említett perifériákon és leszakadó térségekben nagyon komolyan jelentkező foglalkozta-

tási problémákkal magyarázható. Az elvándorlások következtében az épületállomány állapota fokozatosan leromlik, kivételt leginkább csak a nyaralónak megvásárolt ingatlanok jelentenek. Az elvándorlás következtében a vidéki inaktivitás tovább növekszik. A gazdaságilag aktív népesség aránya a vidéki térségekben jelentősen elmarad a többi térséghez képest (52% szemben a nem vidéki térségek 57%-ával), és ez az arány folyamatosan növekszik, hiszen 2001-ben még csak 3% volt a különbség a két területi kategória viszonylatában. A foglalkoztatottak aránya az aktív népességből is kedvezőtlenebb képet mutat a vidékies térségekben (91% illetve 94%). A falvak, tanyák lakossága – legalábbis az ország jelentős részén – növekvő mértékben szorul szociális ellátásra, a szociális ellátottak jelentős része vidéki. 2008-ban az ezer főre jutó rendszeres szociális segélyben részesítettek átlagos száma a vidékies térségekben 32 fő, míg a többi térségben ennek mindössze a harmada 11 fő volt. 2001-hez képest az egész országban nagyon jelentős mértékben növekedett a segélyezettek száma, de a legnagyobb növekedés a vidékies térségekben jelentkezett, itt a számuk több mint a duplájára nőtt a vizsgált időszakban (ezer főre vetítve 15-ről 32 főre).

- A falusi porták kihasználatlanok a mezőgazdaság, önellátás szempontjából, a falusi állattartás, háztáji gazdálkodás nyomokban is alig lelhető fel.
- A vidéki helyi önkormányzatok akut működési problémákkal küzdenek. Kötelező feladataikat, oktatási-nevelési, egészségügyi intézményeik fenntartását egyre nehezebben látják el, a falvak esetében ennek anyagi bázisa egyre nehezebben teremthető elő. A kistérségi együttműködések, az önkormányzati társulások rendkívül eltérő fejlettségi fokon állnak, nem minden esetben képesek hatékonyan működni. A szociális támogatásban részesítettek egyre nagyobb aránya is a vidéki települések önkormányzatai számára jelent nagyobb terhet. 2001 és 2008 között az ezer főre jutó szociális támogatásban részesítettek aránya a vidéki térségekben 15-ről 32 főre nőtt, ami a nem vidéki térségek átlagának majd háromszorosát jelenti. A vidéki települések esetében a vállalkozási aktivitás rendkívül alacsony. 2007-ben az 1000 főre jutó vállalkozások száma csupán 43 volt, szemben a nem vidéki térségek 86-os értékével. Az alacsony vállalkozási aktivitás nem képes a munkaerőt felszívni, így ezen településeken gyakran az önkormányzat a fő (vagy az egyetlen) foglalkoztató minek következtében a kötelező önkormányzati feladatok mellett, jelentős gazdaság-szervezési feladat is hárul az önkormányzatokra.
- A vidéki térségeket általában elmaradottabb infrastrukturális ellátottság jellemzi. Mind a közműellátottság, mind pedig a települési elérhetőség terén elmaradnak az országos átlagszínvonalától. Az ivóvíz hálózatba kapcsolt lakások aránya 2007-ben, a vidéki térségekben 90% volt, ami 5 százalékponttal marad el az országos átlagtól. A közüzemi csatornahálózatba kapcsolt lakások aránya pedig csupán 45% volt, szemben az ország 70%-os átlagával. A kistérség-, megye- és régióközpontok percben mért elérhetősége az ország keleti és déli perifériális vidéki térségeiben a legmagasabb. Egyes perifériális településekről a kistérségi központ közúti elérhetősége a 40 percet, míg a megye és a régióközpont elérhetősége a 120 percet is meghaladja.
- Az értelmiség hiányzik, illetve nagyon kis számban van jelen a falvakban, vidéki kistelepüléseken. A középfokú képzés, a szakképzés területén a falvak – kevés példától eltekintve – a városokra vannak utalva. Az ott folyó képzés, oktatás színvonala határozza meg a vidéki településeken élők képzettségét, szemléletét. A vidék esetében rontja a helyzetet, hogy a mezőgazdasági élelmiszeripari szakmák presztízse alacsony, kevésbé vonzó a fiatalok számára. A nemzetgazdasági ágak iskolai végzettség szerinti foglalkoztatási összetétele is ezen megállapításokat támasztja alá: a legfrissebb adatok szerint a mezőgazdaságban foglalkoztatottak alig 9%-ának van felsőfokú szakképesítése, miközben a csak általános iskolai bizonyítvánnyal rendelkezők aránya eléri a 33%-ot.
- Sok vidéki településen a helyi aktivitás nagyon gyenge. A falvakban az egyre kisebb lélekszámú települések felé haladva, folyamatosan nő az inaktívák aránya, akik lényegében szociális segélyre, az állami ellátórendszerre, családi segítségre szorulnak. Egyes vidéki kistelepülésen az arányuk a 70%-ot is meghaladja. 2008-ban a 15-59 éves korosztályban regisztrált munkanélküliség a vidéki térségekben 10,1%, míg a nem vidéki térségekben csupán 4,3% volt. Ezen társadalmi csoport helyi foglalkoztatása, helyi aktivitásának növelése elengedhetetlen lenne, azonban ennek szemléleti, anyagi és közösségi alapjai többnyire hiányoznak. A közfoglalkoztatás arányának növelése pedig a szociális feszültségek csökkentése és a családok mindennapi megélhetésének biztosításának érdekében elengedhetetlen.

- A népesedési helyzet katasztrofális képet mutat, folyamatos a népesség természetes fogyása és elöregedése. A természetes fogyást az utóbbi években már a pozitív vándorlási egyenleg sem tudta ellensúlyozni, így évente mintegy 20 ezer fős népességcsökkenés jellemezte hazánkat. A generációváltás feltételei rendkívül rosszak: egyre kisebb népességű generációk követik egymást, romlik a népesség kor szerinti struktúrája, egyre rosszabb képet mutat az aktív és már nem aktív korcsoportúak aránya. A legfrissebb adatok szerint a társadalomból a 14 évnél fiatalabbak 14,7%-ot, a 15-65 évesek 68,6%-ot, míg a 65 évnél idősebbek 16,6%-ot tesznek ki. Az országos átlagnál is rosszabb képet mutat a vidéki települések, azon belül is a falvak társadalmi helyzete. 2008-tól kezdődően már e térségek összességét is elvándorlás jellemezte. 2008-ban ezer főre vetítve 7 fő hagyta el a vidéki térségeket, szemben a 2001-ben mért, 3 fős odavándorlással. A vidéki térségekből történő elvándorlás főleg az aprófalvakat és a társadalmi-gazdasági perifériákat érinti. A gazdatársadalom elöregedése gyors ütemben tovább folytatódott: a mezőgazdaságban foglalkoztatottak közül minden harmadik ember 50 évnél idősebb, miközben a 30 évnél fiatalabbak aránya alig éri el a 15%-ot.
- A cigányság létszáma nő, miközben többségüknek nincs munkája, lakhatási körülményeik rosszak, beilleszkedési zavarok jellemzik a közösséget, egész térségek, települések, településrészek szakadnak le a nyomorba, növekvő társadalmi konfliktusokkal. Önbevalláson alapuló létszámukra csak a népszámlálások évében van adat, így a legfrissebb csupán 2001-es. Akkor a lakosság 1,9%-a, összesen 190 ezer fő vallotta magát ezen etnikai csoporthoz tartozónak. Pontos létszámuk, arányuk azonban egyes kutatók szerint ennek három-négyszerese is lehet. Az ország településeinek legalább kétharmadán élnek cigány etnikai kisebbséghez tartozók. A magas arányú cigány népességgel rendelkező kistérségek (ahol a teljes népességen belüli arányuk az országos átlag kétszeresét is meghaladja) száma 44 db, ami az ország 175 kistérségének negyedét jelenti. Különösen nehéz helyzetben van a magas arányú cigány népességgel rendelkező Cserhát, Felső- és Közép-Tiszavidék, és az Ormánság.
- A vidéki térségekben megvalósuló fejlesztések térségi és szakmai összehangolása hiányzik, még a vidékfejlesztésen belül is csak részlegesen valósul meg. A rendszerszerű, hosszú távra kiszámíthatóan megtervezett és megvalósuló térségi fejlesztések hiányoznak, támogatási rendszerek és ágazatok szerint széttagolt a fejlesztés és a szabályozás. Ugyanakkor a problémák általában térségi összefüggésrendszerben jelentkeznek és az ágazati szétszabdaltságra sincsenek tekintettel. 2008-2009-ben az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program keretén belül kifizetett támogatások valamivel több mint 70%-a érkezett vidéki településekre. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv kifizetéseiben viszont már csak 30%-ot értek el a vidéki települések összesen (vidéki városok nélkül), ami alig haladta meg a főváros támogatásának mértékét.

4.2.2 A vidékgazdaság helyzete, az agrár- és élelmiszertermeléssel összefüggő problémák

A problémák újabb körét az agrár- és élelmiszertermelés gondjai adják, amelyek közül különösen az alábbiakat kell kiemelnünk.

- Az üzemszerkezet duális, amelyben nagyszámú törpegazdaság és kisszámú, de a termőterület nagy részét használó, a közvetlen támogatások zömét igénybevevő nagygazdaság „versenyez”. A földhasználat koncentrálnálódik, a termelésben a nagybirtokok válnak dominánssá. A birtokrendszer túlkoncentrált, ezzel ellentétesen a tulajdoni szerkezet elaprózott. Aránytalanul nagy földterületet birtokolnak a nagygazdaságok. Mezőgazdasági területünkől (5,8 millió ha) mindössze 87,9% a támogatásra bejelentett. A birtokrendezés, a birtoktestek kialakításának hiánya hozzájárul a gazdálkodás alacsony színvonalához. Az egyéni gazdaságok fejlesztésének nehézségeit jól tükrözi, hogy többségük (60%-a) önelátó, kétharmaduk törpe méretű (1 hektár alatti mezőgazdasági területtel rendelkeznek).
- A társas vállalkozások támogatottsága (alacsony állami földbérleti díjak, EU-s és hazai támogatások) messze meghaladta az egyéni gazdaságokét. (Tesztüzemi adatok szerint a mezőgazdaság árutermelői körében több év átlagában a társas gazdaságok fajlagosan – 1 hektárra vetítve – mintegy másfélszer annyi támogatásban részesülnek, mint az egyéni gazdaságok.) Eszközellátottságban a társas vállalkozások rendszerváltozáskor megörökölt technikai-műszaki színvonala látványosan javult, míg a kényszerűen a nulláról induló egyéni gazdaságok lemaradtak a fejlesztések terén.
- A mezőgazdasággal foglalkozó – statisztikailag számba vett – egyének/háztartások, egyéni gazdaságok köre rohamosan és folyamatosan csökken. (A 2000. évi ÁMÖ adataihoz mérten 2010-ben már

40%-kal kevesebb „termelőt” tudott számba venni a KSH. A 2000. évi 950 ezer egyéni gazdasággal szemben 2010-ben csak 567 ezret, miközben a társas gazdaságok tekintetében 5%-os növekedés tapasztalható ugyanezen időszak alatt. A 8400 gazdasági szervezettel szemben 2010-ben 8800-at vettek számba.)

- Figyelembe véve az előbbi adatokat, valamint azt a tényt, amely szerint a regisztrált gazdaságok száma a korábbi évek 210 ezer körüli értékéről 180 ezerre csökkent, megállapítható, hogy nemcsak a mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó háztartások létszámapadásáról beszélhetünk, hanem az árutermelői köréről is.
- Nem elégséges mértékű a termelői összefogás, igen gyenge a szövetkezési hajlam. A kisebb termelők teljesen kiszolgáltatottak a nagyobb integrátor és felvásárló szervezeteknek. A termelők árértékesítési képessége a beszerző, értékesítő szervezetekben (**BÉSZ**-ekben) való alacsony reprezentáció miatt gyenge, a termelő és a feldolgozó a kereskedelmi láncokkal szemben alávett szerepet játszik. Az értékesítés elősegítésére létrejött termelői szervezetek (**TÉSZ** és **TCS**) „súlya” az elmúlt évtizedben elsősorban a zöldség- és gyümölcs szektorban mutatható ki. A zöldség-gyümölcs ágazatban működő termelői szerveződések, összefoglaló néven **TÉSZ**-ek száma 2010 januárjában 76 volt. Alig akad példa olyan együttműködésre, ahol a teljes vertikum (alapanyag-beszerzés, termelés, feldolgozás és értékesítés) termelői tulajdonban lévő szövetkezeti formában valósulna meg. A csoportos értékesítés révén remélhető értékesítési biztonság és a nagybani értékesítésből származó árelőny ugyan nem elhanyagolható, de ma még nem elégséges ösztönző erő.
- A külföldi és a hazai földárak között öt-ötvenszeres különbség van, a spekulációs célú földvásárlások és a zsebszerződések komoly veszélyt jelentenek a birtok- és üzemszerkezetre. A földárak és a bérleti díjak ugyan növekedtek, de nem tapasztalható határozott felzárkózás az EU régi tagállamaiban jellemző földárakhoz és földbérleti díjakhoz. A magyar szántóföld átlagára jelentős szóródás mellett átlagosan 460 ezer Ft/hektár (2009-ben).
- Hiányzik az átlátható üzemszabályozás, az egyértelmű fogalmak, üzemméret meghatározások, és az üzemmérethez szabott speciális szabályozás.
- Az adminisztratív, jogi, adózási terhek, kötelezettségek miatt magas a feketegazdaság, az illegális tevékenység aránya. Jelentős probléma a gazdálkodást veszélyeztető rossz vagyonbiztonság.
- A mezőgazdaság sem pénzügyi, sem hitelfedezeti tartalékkal nem rendelkezik. A hitelezés növekedését ma már jóformán csak a támogatások nyújtotta fedezet teszi lehetővé, az ágazat kitettsége, sérülékenysége nagy. Az egyéni gazdaságok nehezebben jutnak hitelhez, mint a társas vállalkozások.
- Csak a töredékét használtuk ki az ország rendelkezésére álló, a magyar költségvetés terhét képező ún. „de minimis”, csekély összegű támogatásokat megtestesítő támogatási lehetőségeknek. A „de minimis” támogatás mértéke 3 évre vetítve 7500 eurót, illetve a nem mezőgazdasági tevékenységet folytató vállalkozásonként 200 ezer eurót tett ki.
- Hazánkban mezőgazdálkodást folytató kis és közepes vállalkozások az átlagnál nehezebben, szigorúbb feltételek mellett vehetnek igénybe ilyen pénzügyi terméket – a problémát jellemzően a de minimis szabályozás, a fedezet, illetve megfelelő időtávú garancia biztosítása jelenti.
- A Natura 2000 területek általában a jobb ökológiai állapotú, magasabb természeti tőkés területek közé tartoznak, mégis (pl. hitelfedezetként történő felhasználás során) a természetvédelmi korlátozások miatt az „értékcsökkent” kategóriába esnek.
- A mezőgazdaság (EU) támogatásfüggősége rendkívül erős, a támogatások dominánsan meghatározzák a termelést, a fejlesztést és a jövedelmezőséget, ennek hosszú távú fenntarthatósága kérdéses.
- A mezőgazdaság termelési szerkezete a két főágazat – a növénytermesztés és az állattenyésztés – tekintetében az utóbbi rovására megbomlott. Mindez úgy következett be, hogy a növénytermesztés teljesítménye is lefelé tendált. Az állattenyésztés ma már a kibocsátásnak csak a 35%-át adja, miközben az agrárium harmadik fő területe, a kertészet termelése is jelentősen csökkent.
- Míg az állattenyésztés a mezőgazdasági termelési értékből 44%-os részarányt képviselt az EU-27 átlagában, addig 2009-ben Magyarországon nem haladta meg a 40%-ot. Az állatállomány az elmúlt években jelentősen csökkent.

- Magyarországon a gabona- és olajnövény-termelés szétaprózódott, a kisgazdaságok a kifejezetten ipari nyersanyagok előállításában a hatékonyabb nagyüzemekkel versenyeznek. Az elmúlt öt évben több mint 10 ezer hektár szőlőültetvényt vágtak/vágnak ki közösségi támogatással.
- A csatlakozás előtt támogatott gyümölcsültetvény-telepítések elhibázottnak bizonyultak: többnyire elaprózott ültetvények jöttek létre, nem történt meg a tápanyagfeltöltés, a tulajdonosok nem gondoskodtak az öntözésről, a vadvédelemről, a hozamok elmaradnak a várakozásoktól, a termékek egy része nem piacképes.
- A zöldségtermesztésben a fedett termesztő-berendezések területe az összes zöldségterület csupán 5-6%-ára tehető. A fóliasátrak 16%-a fűtött, ezek alig harmadában alkalmazzák a korszerű termálvizes fűtést. A fedett berendezések fele elavult.
- A termelési szerkezet – üzemstruktúráról függetlenül – a nagyüzemi kultúrák és a tömegtermelés irányába tolódott el, egyoldalú nagyüzemi fejlesztési irányt vett. Ökológiai adottságaink kihasználása háttérbe szorult, a mezőgazdaság egyre kevesebb embernek ad megélhetést.
- A növénytermesztés teljesítménye rapszodikusán változó. A termésátlagok szeszélyes éves változása gazdálkodási hiányosságokra, valamint a csapadékeloszlás és a világpiacon terményárak szélsőséges változékonyságára utal. Ugyanakkor a jó években értékesítési gondok mutatkoznak.
- A jövedelmezőség mellett az önkormányzati rendeletek tiltása is közrejátszott abban, hogy a falvakból kiszorul a hagyományos falusi, háztáji állattartás, és nagy szakosított állattartó telepeken koncentrálódik az állatállomány. A legeltetési állattartás jelentősen visszaszorult, az állattartó gazdaságok jelentős része nem rendelkezik saját földterülettel. Az állattartás elszakadt a földhasználatától, ami jelentős mértékben járul hozzá az ágazat visszafejlődéséhez, a növénytermesztés és állattenyésztés arányának torzulásához. A vidéki településeken a hagyományos állattartó körzetekben is gyakori egyes önkormányzatok részéről az állattartás jelentős korlátozása, olyan esetekben is, amikor ennek indokai nem egyértelműen meghatározhatók. A sertésállomány egy évtized alatt 4,8 millióról 3,2 millióra esett vissza. A szarvasmarhatartást hasonló folyamatok jellemezték: az egyéni gazdaságoknál tartott tehének száma egy évtized alatt 60%-kal csökkent; a tejelő tehének negyötöde ma a tejtermelő gazdaságok 7%-ánál található.
- Az ökológiai gazdálkodás csak szűk szeletét jelenti a mezőgazdaságnak, termékeinek 90%-át exportálja, és jelentős a behozatal is ezen a területen. Az ökológiai gazdálkodás alá vont területek nagysága mintegy 120 ezer hektár. Ennek 60%-át a rétek és legelők, 15%-át a gabonafélék foglalják el. Ökológiai zöldség- és gyümölcstermesztés mindössze 3300 hektáron folyik. Állattenyésztéssel a biotermelők alig tizede foglalkozik, a legfontosabb állati eredetű biotermék a tej.
- Alacsonyfokú a diverzifikáció. A kisgazdaságok közel 90 százaléka legfeljebb három növényi kultúrával foglalkozik, közel fele csupán egyel. A 200 hektárnál nagyobb területen gazdálkodók háromnegyede legalább öt növényi kultúrával foglalkozik, tíz vagy ennél is több kultúrával azonban már csupán 15%-uk. A 10 hektár alatti gazdaságok diverzifikációs átlaga 2, a 200 hektár felettié 6,6 növényi kultúra, míg az átlag 2,5, amiből leszűrhető, hogy a 10-200 hektár közöttiek diverzifikációja szintén igen alacsony.
- A termékfejlesztés és az innováció mélypontra került. A jól működő gazdaságok által előállított termékek piacrajutásakor az adott kedvező helyzet minél jobb és gyorsabb kihasználása érdekében a kapacitásokat a fejlesztések helyett a mennyiségre összpontosítják. A kevésbé gazdaságos termelés esetén a megmaradásért és a gazdaságosság legalább minimális szintjének elérésért való koncentráció és a tőkehiány akadályozza a fejlesztéseket.
- A gazdálkodásban felhasznált anyagok és eszközök (műtrágya, gép, növényvédőszer, keveréktakaromány, állategészségügyi termékek) forgalmazása koncentrált, jelentős részük külföldről származik, így az a saját forrás és támogatás, amelyet ezek beszerzésére fordítanak, kiáramlik az országból. Az ágazatok jövedelmezősége a válság hatására megtorpant.
- Az agrárgazdaság termelést megelőző, illetve követő fázisaival együtt, az „agrobiznisz” aránya a GDP termelésben meghaladja ugyan a 10%-ot, ám a mezőgazdaság GDP-ből és a foglalkoztatásból való részesedése jelentősen csökkent. Ezzel együtt a hatékonyság, a szolgáltatások relatív alacsony színvonala, a hozzáadott érték alacsony foka jellemzi.

- A termelők árértékesítő képessége gyenge, a feldolgozó- és a kereskedelmi láncokkal szemben alávett szerepet játszanak. A termelők piaci, értékesítési szakismeretei nem kielégítőek.
- A termelők és felvásárlók között nem kiegyensúlyozott a kapcsolat.
- Az élelmiszer ágazatban is rendkívül alacsony az együttműködési készség mind horizontálisan, mind vertikálisan. Megbomlott az alapanyag termelés és feldolgozás közötti összhang. Az elmúlt évtizedben az élelmiszer-feldolgozó ágazatban drasztikus mértékű jövedelemcsökkenés következett be: a 2002. évi 97 milliárd forintos adózás előtti eredményt követően – folyamatos csökkenés mellett – 2008-ban az ágazat 7 milliárd Ft veszteséget könyvelhetett el. A kiváltó okok közül egyrészt az élelmiszeripar termelésének csökkenése és a magas alapanyagárak okozta költségnövekedés említhető, amely a késztermékek árában nem volt realizálható, másrészt pedig a kiskereskedelem további árleszorító hatása, amely hatások együttesen kettős présbe szorították az élelmiszer feldolgozó vállalkozásokat. 2009-ben ugyanakkor az ágazat több mint 50 milliárd forint nagyságrendű nyereséget ért el, ami egyrészt a mezőgazdasági alapanyagár csökkenésnek, továbbá a vállalkozások által megtett költségcsökkentési intézkedéseknek tulajdonítható. Hozzá kell tenni, hogy komoly nyereség csupán néhány szakágazatnál keletkezett.
- Az „élelmiszer” meglehetősen tág fogalma, az élelmiszer az „árak szabad áramlása” kategóriába sorolása, az eltérő szabályozások miatt is egyenlőtlen verseny, a tömeges vásárlói réteg gyenge fizetőképessége lehetőséget ad arra, hogy a feldolgozók nemcsak az olcsó, de a gyenge, esetenként kétes minőségű alapanyagokat is „élelmiszerré” dolgozzák fel.
- Az élelmiszerek nagy többségére alkalmazott 25 százalékos áfa EU összehasonlításban a legmagasabb. Az ebből fakadó versenyhátrány – különösen a német és lengyel termékek 4-7 %-os adóterhelésével szemben – számottevő. A hazai termelés és a hozzáadott érték növelésének rovására a magas ÁFA tartalom miatt az import termékek sokszor felesleges és gyakran jóval alacsonyabb minőségű dömpingjéhez vezet. Ez kiegészül még azzal, hogy Magyarországon a vállalkozások adminisztrációs terhei aránytalanul magasak. Ezeknek csak egy része ered EU-s kötelezettségekből, nagyobb részét a magyar szabályozási és államigazgatási környezet generálja. A sokszor lassú és fölöslegesen túlbonyolított ügyintézés fölösleges terheket ró a vállalkozásokra, és gyengíti a jogkövető magatartás iránti elkötelezettséget.
- Az urbanizáció és az iparfejlesztés következtében a kellő körültekintést nélkülöző terület felhasználásra visszavezethetően igen gyakran jó minőségű – magas aranykorona értékű – földeket vonnak ki a termelésből.
- A mezőgazdaság legjelentősebb felvevő piacát jelentő hazai élelmiszeripar a hazai piacról egyre inkább kiszorul. A belföldi értékesítés 10 év alatt 30%-kal esett vissza, az import aránya folyamatosan növekszik, olyan alaptermékek esetében is, mint a sertéshús, a tej vagy az alma. A közvetlen fogyasztói értékesítés pontos arányát, s a közvetlen értékesítésben részt vevő élelmiszergazdasági szereplők számát és súlyát – megfelelő statisztikai adatok hiányában – nem lehet pontosan meghatározni. Egyes szakágazatokban (mint pl. a zöldség-gyümölcs, bor, tej, baromfi) hagyományai vannak a közvetlen – elsősorban fogyasztói piacokon történő – értékesítésnek. A Gazdaságszerkezeti Összeírás adatai szerint Magyarországon az összes, mintegy 618 ezer egyéni gazdaság 18%-a nyilatkozott úgy 2007-ben, hogy eladott termékei több, mint felét közvetlenül értékesíti. A gazdaságon belüli termék feldolgozást (és a feldolgozott termékek közvetlen értékesítését is) folytató gazdaságok aránya jelentősen eltér az egyéni (4%; 23,3 ezer) és a társas gazdaságok (20%; 0,5 ezer) körében. Egyes közvetlen értékesítési csatornák – az interneten történő élelmiszerek és italok értékesítése (12,5 milliárd HUF), az automatából árusított élelmiszerek és italok forgalmazása (8 milliárd HUF) és a direkt marketing szervezeteken keresztül értékesített élelmiszerek és italok forgalmazása (2,2 milliárd HUF) – az elmúlt 5 évben jelentős bővülést értek el és a növekedés további bővülése prognosztizálható.
- Az élelmiszerek külkereskedelmi szaldójában negatív irányú elmozdulás tapasztalható. Az elmúlt közel 10 évben, de különösen az EU csatlakozás óta jelentősen megnőtt az import élelmiszer aránya, miközben az élelmiszerfogyasztás mennyiségi értelemben kevés ingadozást mutatott, inkább összetételében következtek be változások a gazdasági helyzet változásának függvényében. A Magyarországon előállított élelmiszerek hazai forgalmazási aránya 70% körüli értékre csökkent. Hazánk élelmiszeripari önellátottsági szintje azonban továbbra is magas.

- Egyre kisebb az exportált agrár- és élelmiszeripari termékek hozzáadott értéke. Egyoldalúan mezőgazdasági alapanyagokat exportálunk. A másodlagos feldolgozású élelmiszerek külkereskedelmi egyenlege a 2006-2009 közti időszakban két évben is negatív volt. A termelékenység terén mutatkozó különbségek érdemben nem csökkentek: a régi tagállamok sokkal hatékonyabban használják a ráfordításokat, különösen a munkaerőt, és sokkal intenzívebb gazdálkodást folytatnak. Magyarországon a mezőgazdasági termelés jövedelmezősége az új tagállamok átlagánál általában jobb, de a csatlakozáskor meglévő előnyeink velük szemben is folyamatosan csökkentek az elmúlt években.
- Az élelmiszerlánc-felügyeleti hatóság szervezete, irányítása, finanszírozása a hatékonyság, a tevékenység átláthatósága, az adminisztratív terhek csökkentése érdekében átszervezésre szorul. Az élelmiszerláncban a felelősség három fél, a vállalkozó, az állam és a fogyasztó között oszlik meg. Ezek közül az élelmiszerlánc átfogó hatósági felügyeletének biztosítása az állam felelősségi körébe tartozik. Ezzel együtt nem szabad elfeledkezni a hatósági ellenőrzési rendszert szervesen kiegészítő vállalkozói önellenőrzési rendszerekről, azok hatékonyságának növeléséről és a vonatkozó szabályozási környezet fejlesztésének szükségességéről. A teljes élelmiszerlánc biztonságossága érdekében a felügyeletnek valamennyi, az élelmiszerláncot alkotó folyamatra ki kell terjednie, s ráadásul az egyes folyamatok valamennyi aspektusára. A különböző szakterületeken folyó hatósági tevékenység élelmiszerlánc mentén történő összefűzése megteremti annak lehetőségét, hogy a hatóság egységes szabályozás alapján átlátható módon egységes felügyeleti tevékenységet folytasson.
- A hazai termékek – az EU-s országokkal összehasonlítva indokolatlanul túlszabályozott, túlszigorított jogszabályi környezet, a hiányzó érdekérvényesítői gyakorlat, az országban elterjedő termelők számára előnytelen kereskedelmi üzletpolitika miatt kis termelési volumen és az áruházlánci üzletpolitikák miatt – kizorulóban vannak a kiskereskedelmi láncok polcairól.
- Jól menedzselte, védjeggyel ellátott, helyi termékek csak elvétve vannak, a helyi feldolgozás, értékesítés legtöbb térségben ugyancsak nem megoldott, az áru többszörös közvetítői láncolatán és nagy szállítási távolsággal, meglehetősen drágán és környezeti károkat okozva jut el a fogyasztóhoz. A helyi piacok kis száma, működésük bizonytalansága és alacsony volumenű kapacitása nem kedvez a helyi termékek célzott termelésének, piacra jutásának.
- A gyermek-, az iskolai és közétkeztetésben az esetek többségében sem az étkezés körülményei, sem a feltálat ételek mennyisége és minősége nem felel meg a gyermekeink egészséges fejlődését szolgáló táplálkozásnak, a közétkeztetés jellemzően nem az egészségileg is jobban ellenőrizhető, termelés szempontjából is jobban tervezhető, gazdaságosabban előállítható helyi termékekre épül.
- A mezőgazdaság jövedelemtermelő képessége az egyes évek tekintetében meglehetősen szeszélyesen alakul. Az agráriumban képződő jövedelmek összességében elmaradnak az elvárható szinttől. A tőkehiány és a csökkenő jövedelmezőség a beruházások alakulására is hatással van, melynek teljesítményértéke 2009-ben folyó áron mintegy 76 milliárd forint volt, ami 11,4%-os csökkenést jelent, s ez együtt a 2008. évi több mint 23%-os visszaesssel nagyon jelentős mértékű kiesés. A magyar élelmiszeripari vállalatok fejlesztési és beruházási hajlandósága, illetve képessége nemzetközi összehasonlításban alacsony.
- A mezőgazdasági foglalkoztatás – összefüggésben az alacsony jövedelmezőséggel – csökken. A főállásban foglalkoztatott mezőgazdasági bérmunkaerő létszáma 1992-2002 között csaknem megfelelődött (52,3%), 2009-re pedig a 2002. évi létszám 73%-ára esett vissza. A mezőgazdaság részaránya is folyamatosan csökken a foglalkoztatásban. A lakossági munkaerő-felmérés adatai szerint 2009-ben a mezőgazdaságban, erdőgazdálkodásban, valamint a halászatban 175,8 ezer fő dolgozott így az agrár-foglalkoztatás „hivatalos” aránya, amely csak a bérmunkásokkal számol nagyon alacsony, 4,6%, ám az önfoglalkoztatás továbbá a mezőgazdasághoz legalább kiegészítő jellegű megélhetés révén kötődő népesség létszáma ezt az arányt jóval meghaladja. Az élelmiszeripar foglalkoztatása az elmúlt 10 évben 25%-kal csökkent. Az egyéni gazdaságok száma a mezőgazdaságban rohamosan csökken, a csökkenő szám ellenére a magyar háztartások csaknem egynegyede kisebb nagyobb mértékben még mindig érintett a mezőgazdaság ügyében.
- A mezőgazdaságban dolgozók és gazdálkodók korszerkezete alapján az előregedés látszik, a középkorú és idősödő korosztályhoz tartozik a mezőgazdasági foglalkoztatottak 62%-a. Utánpótlás hiányában az egyéni gazdaságok komoly problémák elé néznek. A mezőgazdasági tevékenység az átlagosnál alacsonyabb jövedelmezőség és a korszellemtől eltérő kötöttségek miatt nem népszerű a fiatalok körében.

- Az agrár- és élelmiszeripari kutatóintézeti hálózat az elmúlt három évben történt bezárások, eladások miatt megrendült, az intézetek alapvető működési problémákkal küzdenek.
- Az agrár- és élelmiszer szak- és felsőoktatás megerősítésre és megújításra szorul. A mezőgazdaságban tevékenykedő gazdálkodók szakmai felkészültségét tekintve évek óta nincs érdemi javulás. Az értékesítésre is termelő egyéni gazdálkodók háromnegyedének nincs szakirányú képzettsége, vagy csak gyakorlati tapasztalattal rendelkezik.
- A hazai erdők 41 %-át kitevő magánerdőkben jellemző a tőke- és eszközszegénység, az elaprózott birtokszerkezet, emiatt az életképes erdőgazdálkodási üzemegységek kialakulása rendkívül lassú. A Magyar Állam tulajdonában lévő „erdőtervezett” terület nagysága, az elmúlt tíz évben csak minimális mértékben változott. Ugyanakkor mind a magán, mind a közösségi tulajdonban lévő erdőtervezett terület nagysága nőtt megközelítőleg 80%-kal. A magánszektorra érvényesülő figyelemre méltó növekedés azonban nem valós területnövekedés, hanem a korábban ismeretlen tulajdonosú erdőterületek csökkenésének (tulajdonoshoz kapcsolásának) a következménye.
- Közel 200 000 hektár magán tulajdonban lévő erdőben elsősorban a tulajdon viszonyok rendezetlensége, a közös tulajdon, a szakirányítási rendszer területi lefedettségének hiánya miatt még nem indult be az erdőgazdálkodás. Az elmúlt tíz év során a korábbi közel 80%-os kitermelési teljesítés 70% alá esett.

4.2.3 A természeti értékek és erőforrások helyzete, a vidéki környezet problémái

A vidéki lét és gazdaság alapközegét a környezeti, természeti, táji keretek adják, amelyek ugyancsak súlyos problémákkal terheltek. E környezeti, táji problémák közül különösen az alábbiak a meghatározóak.

- Az ország területének 80-85%-át mezőgazdasági művelésre alkalmas talajok fedik, a termőföld az ország kiemelkedően fontos erőforrása. A talajok állapota, termékenység összességében kedvező, azonban a termőtalajokat funkcióképességük ellátásában akadályozó és termékenységüket csökkentő degradációs folyamatok veszélyeztetik. A talaj degradációs folyamatok közül az egyik legjelentősebb a víz erózió, ami a mezőgazdasági területek közel harmadát károsítja, a szélérozióval veszélyeztetett területek kiterjedése mintegy 1,4 millió ha.
- A talajok szervesanyag-készlete csökken. A tápanyag gazdálkodásban a szervesanyag felhasználása az elmúlt 50 évben a tizedére (20,5 millió tonnáról 2,1 millió tonnára) esett vissza.
- Magyarország és a Kárpát-medence teljes területe a Duna-vízgyűjtőhöz tartozik. A felszíni vízkészletünk 96%-a külföldi eredetű, területi és időbeli megoszlása szélsőséges, ezért különösen átgondolt, tájgazdálkodási keretbe helyezett vízgazdálkodásra van szükség. Nagytavaink (Balaton, Velencei-tó, Fertő-tó, Tisza-tó) mellett a hazai vízgazdálkodásban jelentősek a holtágak is. A Duna és a Tisza völgyében 259 öt hektárnál nagyobb vízfelületű holtágat tartunk nyilván, melyeket természetvédelmi, rekreációs, halászati, öntözési és belvíz-befogadási célból hasznosítanak.
- A felszín alatti vízkészlet, melynek térbeli eloszlása egyenletesebb, európai viszonylatban is kiemelkedő jelentőségű. A közüzemi vízművek által termelt víz (amelynek 95%-a felszín alatti eredetű) mintegy kétharmada sérülékeny ivóvízbázisból származik. A vízkészletek, különösen a sérülékeny ivóvízbázisok környezetének szennyeződése következtében gyakoriak a vízminőség problémák, illetve ennek veszélyei. Problémát jelentenek az engedély nélküli vízkivételek, nem csupán mennyiségi szempontból, hanem mert szennyezési veszélyt jelentenek a közepes mélységű vízadók számára. A hőerőművek és a halastavak kivételével a gazdaság a felszín alatti vízkészleteket részesíti előnyben, annak ellenére, hogy a készletek ezt éppen fordítva indokolnák. Vannak olyan területek, ahol felszín alatti vízkészleteinket szinte teljesen kihasználjuk, mint például rétegvizek tekintetében a Duna-Tisza köze (Homokhátság) és a Nyírség, karsztvizek esetén pedig pl. a Dunántúli-középhegység. A Duna-Tisza közti Homokhátságon a talajvízszint süllyedés okoz problémát.
- A mezőgazdasági célú vízfelhasználás és a lakossági ivóvízfogyasztás az elmúlt években kisebb ingadozást mutatott. 2007-ben az összes felszíni és felszín alatti vízkivétel mintegy 13%-át a közüzemi, 6%-át a mezőgazdasági vízkivétel tette ki.
- A felszíni vizek vízminőségi problémáit az esetek túlnyomó többségében a vizek szervesanyag és tápanyag terhelése okozza. A felszíni vízfolyások kétharmadánál és (a halastavakat leszámítva) az állóvizek 80%-án fordul elő jelentősnek minősülő terhelés. Egy víztestet általában többféle forrásból szár-

mazó terhelés is ér, ezért statisztikai szempontból csak annyit lehet kijelenteni, hogy a pontszerű szennyvízbevezetések 27%-ban, a diffúz mezőgazdasági terhelések 35%-ban, a halászati és horgászati hasznosítás pedig 23%-ban szerepel az okok között (a települési csapadékvíz bevezetés, a szennyezett üledék és a szennyezett felszín alatti víz teszi ki a maradék 15%-ot).

- Magyarország gazdag termálvizekben, azonban a hosszú távú, éves utánpótlást meghaladó vízkitermelések vízszintsüllyedést, illetve nyomáscsökkenést és a hévíztárolók lehűlését okozhatják. A kitermelt, majd a felszíni vizekbe vezetett termálvíz által okozott sóterhelés vízminőségi problémát, illetve a vízi ökoszisztéma átalakulását eredményezheti.
- Gyakori, hogy adott éven belül ugyanazon a területen egyszerre jelentkezik a vízvezetési és vízpótlási igény, folyamatosak és jelentősek az ár- és belvízkárok. Az árvizek és a belvizek által veszélyeztetett területek együttes kiterjedése 48.000 km², a művelt területek kétharmada. A fővédvonalak mindössze 66%-ának kiépítettsége felel meg az előírásoknak. Az ország településeinek mintegy 80%-a valamilyen mértékben, 40%-a pedig erősen veszélyeztetett a vizek kártételeitől. Problémát jelent a vízkár-elhárítási eszközrendszer korszerűsítésének hiánya.
- Az ország egynegyede olyan mély fekvésű sík terület, amelyről természetes úton nem folyik le a víz. A 4,5 millió ha szántóterületnek mintegy 10-15%-át gyakran, évenként időszakosan káros felszíni víz – belvíz – borítja. Több év adatainak értékelése szerint évente átlagban mintegy 130 ezer hektár átlagosan 2-4 hónapig belvízzel borított terület. A 43,7 km² kiterjedésű síkvidéki vízrendszer 42,5 ezer km hosszú csatornahálózatból tevődik össze, ennek tulajdonosi és kezelői helyzete meglehetősen összetett. Az ország belvíz által leginkább veszélyeztetett területei a Tisza-völgy, valamint a Duna-völgy mély fekvésű részei.
- A kül- és a belterületi vízvezető rendszerek nincsenek összehangolva, ami a nem megfelelő területhasználattal is összefüggésbe hozható. A lakott területek (belterületek) előntése tekintetében az ország településeinek közel harmada fokozottan veszélyeztetett. A települések jelentős részén nincs megfelelő vízvezető rendszer, illetve a korábban is vízkár által veszélyeztetett területek beépítése rendszeresen visszatérő gondot okoz.
- Természetföldrajzi adottságaink sokszínű tájak és gazdag természetes élővilág kialakulását tették lehetővé, melyek a Kárpát-medencében egyedi ökológiai egységet képeznek. A biológiai sokféleség azonban csökken, az élőhelyek, élővilág veszélyeztetett, a természetes/természetközeli élőhelyek jelentős része mára már eltűnt, s ezzel párhuzamosan az agresszív idegenhonos fajok elterjedése jellemző.
- Az országos jelentőségű, egyedi jogszabállyal védett természeti területek kiterjedése mindösszesen 846 537 hektár (az ország területének 9,1%-a), amelynek 26%-a gyep, 12%-a szántó terület. Hazánkban 720 növényfaj élvez védeltséget, a védett állatfajok száma 955, amelyek közül számos faj természetvédelmi helyzetét meghatározó mértékben befolyásolja a mezőgazdasági területek hasznosításának módja. A védett természeti területek és értékek megóvásának eredményessége szempontjából meghatározó a természetvédelmi oltalom alatt álló területek tulajdonviszonyainak, vagyonkezelésének, használatának alakulása. Az országos védeltséget élvező természeti területek 72%-a van állami tulajdonban, 28%-a pedig magántulajdonban. Az állami tulajdonú védett természeti területek 29%-a, összesen 289 666 hektár kiterjedésű védett és védelemre tervezett természeti terület található a nemzeti park igazgatóságok vagyonkezelésében. A további 43% egyéb állami vagyonkezelők kezelésében van, vagy a tulajdonosi jogok gyakorlója által haszonbérbe adással hasznosul, hozzájárulva a vidéki foglalkoztatáshoz.
- Az Európai Unió ökológiai hálózata, a Natura 2000 területek hazánkban összesen közel 2 millió hektár kiterjedésű, amelyen belül a gyep és szántó területek majd 1 millió hektárt tesznek ki. A hazánkban előforduló 46 közösségi jelentőségű élőhely csupán 11%-ának állapota kedvező, 20%-a nem kielégítő, 67%-a pedig rossz állapotú. A nálunk előforduló 211 közösségi jelentőségű faj természetvédelmi helyzete a következőképpen alakul: 25% kedvező, 47% nem kielégítő és 12% rossz állapotú, amely arányokon belül a mezőgazdasági élőhelyekhez kötődő fajok természetvédelmi helyzete az európai átlagnál is kedvezőtlenebb. Számos hazai növény- és állatfaj, azon belül valamennyi természetes erdő- és állomány és a hazánkban megtalálható fajok 20-25%-a veszélyeztetetté vált. Természeti értékeink nemzetközi összehasonlításban ennek ellenére még most is kiemelkedő értéket képviselnek.

- Az erdők hazánkban a természetes állapotú biológiai sokféleség kiemelkedő hordozói. A természeti értékek tekintetében különösen fontos az erdők véghasználati módjainak, felújításának megfelelő szabályozása, szem előtt tartva a folyamatos erdőborítás kívánalmait.
- A környezet állapota mellett az átalakított környezet, mint rendszer működése is számos problémával terhelt. Magyarország területe kedvező agroökológiai feltételekkel rendelkezik, azonban nem mindenhol az adottságoknak, a környezetérzékenységnek megfelelő a földhasznosítás, a művelés intenzitása. A hagyományos, a táji-természeti adottságokhoz alkalmazkodó gazdálkodási módok háttérbe szorulásával a biológiai sokféleség mellett a hazai tájak változatossága (tájhasználat, tájképi adottságok stb.) is csökken. A természetes, mozaikos, változatos tájhasználat visszaszorul, a mesterséges rendszerek további mesterséges megoldásokat generáló folyamata, a tájjal való küzdelem jellemző a fenntartható, együtt élő tájhasználat helyett. A hagyományos tájhasználatra jellemző mesterséges, valamint természetes eredetű, de az ember által alakított tájelemek, egyedi tájértékek funkciójukat elvesztve a helyi közösségek számára egyre kevésbé jelentenek értéket, ezért állapotuk romlik, számuk csökken. A Kárpát-medencei tájtervezés és tájgazdálkodás összehangolásának hiánya, a szórványos együttműködések következtében gyakoriak az egymást kioltó folyamatok és törekvések.
- A természeti adottságokhoz gyakran nem illeszkedik a területhasználat, ezzel összefüggésben folyamatosan jelentkeznek többek között a művelési kockázatok és mezőgazdasági károk is. A hazai szántóterületek természetvédelmi értékeit elsősorban a művelés intenzifikációja, a vegyszerhasználat emelkedése és a hagyományos művelési módok eltűnése veszélyezteti. A szántóföldi művelés szegélyterületei – melyek a mezőgazdasághoz kötődő ökológiai folyosórendszer fontos elemei – sok esetben a területalapú támogatások áldozatául estek.
- A mezőgazdasági földterület és a zöldfelületek kiterjedése a beépítettség (települések, közlekedési infrastruktúra, logisztikai, kereskedelmi, vállalászási telephelyek, stb.) növekedésével csökken, a zöldfelületek elaprózódnak, a köztük lévő funkcionális kapcsolat megszűnik, az ebből adódó káros hatások erősödnek. Évente 5-7 ezer ha nagyságú termőföld kerül véglegesen mezőgazdasági művelés alól kivonásra beruházások megvalósítása miatt. Az urbanizáció és iparfejlesztés következtében a kellő körültekintést nélkülöző terület felhasználás hatására igen gyakran jó minőségű – magas aranykorona értékű – földet vonnak ki a termelésből. Mindez visszavezethető a termőföldet védeni hivatott jogszabályok hiányosságaira, valamint arra a gazdasági sajátosságra, amely szerint a vállalkozások teljes beruházási költségein belül csak elenyésző hányadot képez a létesítmény helyszínéül szolgáló földterület.
- Természetvédelmi szempontból kiemelkedő jelentősége van a hazai gyepterületeknek. Ezen területek kedvező természeti állapotban történő megőrzését napjainkban leginkább az alulhasznosítás, az alullegeltetés veszélyezteti. Ennek kapcsán a gazdaságilag mára sajnos elértéktelenedő gyepek természeti szempontú leromlása következik be, becsérjésedéssel és inváziós lágymű- és fásszárú növényfajok betelepülésével. A támogatási rendszer földhasználati torzító hatásai, valamint a legelőállat-állomány folyamatos csökkenése sok helyen a gyepterületek felszántását, művelési ág megváltoztatását okozta.
- Hiányzik a környezeti és táji szemlélet a lakosságnál, a vállalkozóknál és a gazdálkodóknál, azt gyakran korlátként, nem saját felelősségüként és ügyükként érzékelik, valamint meghatározóak a környezetet erősen terhelő életmód- és gazdasági minták. A vidékfejlesztési politikának sajátos dimenziót ad az a tény, hogy napjainkig a vidék gazdasági-infrastrukturális fejlettsége, és az ott található biológiai sokféleség között számos esetben fordított arányosság állt fenn, azaz a biológiai sokféleség értékeit az elmaradott vidék őrizte meg. Ezért teljesen újszerű tervezésre, értékszemléletre, a fenntartható fejlődés gyakorlati megvalósítására van szükség, hogy a vidék fejlődésével a jövőben ne károsodjanak a természeti értékek.
- Az ökológiailag (gazdaság és táj szinten) zárt gazdálkodási modellek helyett nyílt, iparszerű rendszerek és folyamatok jellemzők.
- A környezeti terhelés által okozott károk elhárításának költsége nem jelenik meg a termelési költségekben, a termékek önköltségében, azt a vállalkozások áthárítják a közösségre.
- A fenntarthatósági, környezeti kritériumokat vállaló (európai) termelő a világpiacon versenyhátrányban van, mert költségei nagyobbak azon országok termelőinél, ahol ilyen kritériumok nincsenek.

4.3. Miben szükséges változtatnunk?

Milyen alapvető változásokra van tehát a fenti problémák ismeretében szüksége a vidéknek? Lássuk a változtatás legfontosabb kritériumait!

- Értékközpontú szemléletre van szükség. Vidéki térségeinek fejlesztését helyi értékeink feltárásával, megismerésével, megbecsülésével, megőrzésével kell kezdenünk.
- Átfogó szakmapolitikai előkészítésen alapuló hosszú távú célok kitűzésére, előregondolkodásra van szükség. Olyan gazdálkodási módok bevezetésére, tudatosítására, amelyek a fenntarthatóság környezeti, gazdasági és társadalmi szempontjait egyaránt figyelembe veszik, különös tekintettel arra, hogy az egyes környezeti és társadalmi folyamatokba való beavatkozások csak hosszabb távon, gyakran évtizedek múlva éreztetik hatásukat.
- Közös jövőképünkől és céljainkból kiindulva kell az átalakítást végrehajtani, és a szükséges forrásokat ehhez megteremteni.
- A technokrata támogatási, pályázati rendszert emberközpontú és a problémák megoldására koncentrálnó rendszerré kell alakítani. Ennek érdekében a fejlesztési eszköztár, eljárásrend, módszertan és intézményrendszer teljes megújítására van szükség.
- A támogatásközpontúság helyett a támogatásfüggőségéből való kiszabadulást lehetővé tevő megoldásokat kell előnyben részesítenünk.
- Ki kell használni a közigazgatásban rejlő piacvédelmi, támogatási, vállalkozási lehetőségeket.
- A támogatásoknak közvetlenül vagy közvetve kimutatható közösségi hasznot kell hozniuk, közpénzeket csak a köz számára hasznos teljesítményekért szabad kiadni.
- A szűk ágazati szemlélet helyett a szakmai célok, szempontok, szabály- és intézményrendszerek összehangolására van szükség, különösen az agrárium, a környezet- és természetvédelem, a vízügy valamint a térségi fejlesztés terén.
- Az együttműködési képesség javítása, a helyi közösségek bekapcsolódását lehetővé tevő megoldások, együttműködési technikák terjesztése révén a folyamatos visszacsatolást és korrekciót lehetővé tevő részvételi, gördülő tervezésre van szükség.
- Bátorítani kell a helyi kezdeményezéseket, azok megvalósításához az államnak – az európai szubsidiaritási elvnek megfelelően – szakmai, módszertani segítséget kell adnia.
- A fenntarthatóságra összpontosító környezeti nevelés, illetve kommunikáció széles körű szemléletformáló eszközeivel is segíteni szükséges az ökológiai és táji szemlélet kialakítását.

4.4. Értékeink, amelyekre a kilábalást építeni lehet

A problémák megoldásában a változtatások végrehajtásában támaszkodhatunk saját értékeinkre, azok segíthetik a válságból való kilábalást. Lássuk ezeket az erősségeinket, értékeinket!

- A régmúltban is hagyományosan agrártermelésre alapozó ország kiváló termőterületi adottságokkal, a termeléshez ideális éghajlati tulajdonsággal és a mindezekkel élni kívánó gazdálkodókkal rendelkezik.
- A jó minőségű hazai termékek iránt növekvő hazai kereslet kielégítése mellett mezőgazdasági termékeink korábbi jó hírvének köszönhetően feleleveníthetjük határon túli piaci kapcsolatrendszerünket.
- Magyarország élelmiszer-önellátásának lehetősége adott, élelmiszertermelési kapacitásunk akár 15 millió ember ellátását is lehetővé teszi. A növekvő import ellenére az agrár- és élelmiszer exportértékesítés révén az export-import szaldó folyamatosan pozitív, exportkapacitásunk jelentős. Hogy ez meg is maradjon, sőt lehetőségeinket kihasználhassuk, a jelenlegi, zömében nagyüzemi növénytermelési dominanciát részben föl kell váltani a munkaigényes gazdálkodási rendszerekkel (pl. ökológiai gazdálkodás), növénytermesztési ágazatokkal (pl. kertészet), célzottabban az állattartást támogató diverz termékszerkezettel. Az állattartás részarányát helyre kell állítani, s ezen belül is a környezeti állapot fenntartását is szolgáló félintenzív, kis- és középüzemi haszonállattartás arányát növelni kell.
- Az ország GMO mentessége nagyon fontos piaci versenyelőnyt (is) jelent számunkra.

- Agroökológiai adottságaink változatos természerkezetet tesznek lehetővé, a szántóföldi növénytermesztés, a kertészet, a rét- és legelőgazdálkodás, az állattenyésztés megfelelő fejlesztések esetén komoly potenciállal rendelkezik.
- A tájfajták, őshonos fajták, saját tenyésztésű intenzív fajtáink jelentős termelésbiztonsági, alkalmazkodást lehetővé tevő potenciált jelentenek, melyekre a táji adottságokhoz alkalmazkodó, azokra ráerősítő gazdálkodást építeni lehet. Ennek génbanki hálózata Magyarországon még rendelkezésre áll.
- Természeti értékeink világviszonylatban is egyedülállóak. Fontos szerepet játszhatnak az érték-központú vidéki/helyi identitás erősítésében, a helyi értékekre épülő turizmus fejlesztésében, illetve a klímaváltozás káros hatásaival szembeni védekezésben. Természetes és természet-közeli élőhelyeink a mezőgazdasági termelés szempontjából is alapvető ökológiai szolgáltatásokat nyújtanak.
- A hazai erdők területe növekszik, természeti állapota javul, az erdőgazdálkodásban a körzeti erdőtervezésnek és az erdőfelügyeleti rendszernek köszönhetően erősödik a fenntarthatóság szempontjainak figyelembe vétele. Az erdőtelepítések, az erdők állománynevelése, a természetközeli erdő- és vadgazdálkodási módszerek terjedése jelentős vidéki foglalkoztatási kapacitást jelent.
- Az egyéni gazdaságok azonos területre vetítve nagyobb foglalkoztatási kapacitással rendelkeznek, mint a nagygazdaságok. E kisebb mozaikokból építkező, rugalmasabb és színesebb gazdaság szerkezethez lényegesen többféle tevékenység – helyi feldolgozás, vendéglátás, kézművesség, kisipar vidéki (falusi, tanyasi, öko- és egészség-) turizmus stb. – társítható, mint az általában leegyszerűsített gazdálkodási szerkezetű nagybirtokokhoz. Ezek erősítésével tovább növelhető a vidéki munkahelyteremtés.
- A helyi termelés, feldolgozás és értékesítés, a helyi termékek szervezett bejuttatása a kiskereskedelem rendszerébe helyi és nemzetgazdasági szinten is számottevő piaci szegmenst jelenthet.
- A magyarság körében máig élő népművészeti, kézműves és kismesterségi hagyományokkal találkozhatunk, még élnek, alkotnak azok a mesterek, akik ennek évezredes tapasztalatanyagát át tudják adni. A népművészet és a kézművesség nem csupán hagyomány, örökség, hanem komoly foglalkoztatási kapacitással rendelkező gazdasági ág is, amelynek vidéki környezetben a jövőben is fokozott jelentősége lehet.
- A vidéki gazdag építészeti örökség, mint pl. a várak, kastélyok jelentős történelmi értéket képviselnek, amelyek a vidéki turizmus egyik kitörési pontjává válhatnak.
- Magyarország jó agro-ökológiai adottságokkal rendelkezik a mező- és erdőgazdasági melléktermékek hasznosítására épülő, kis léptékű, helyi energiatermelési, ellátási megoldások számára, amelyek gazdasági és foglalkoztatási kapacitást is jelentenek.
- Gazdag termásvíz készletünk hatékonyabb hasznosítása újabb kitörési pontot jelenthet a vidék számára, nemcsak a kertészeti növénytermesztés, de a vidéki települések termál-gyógyvízre alapuló, helyi termékspecialitásokat is kínáló falusi, kisvárosi, minőségi vendéglátás által.
- A vidék táji szépsége, környezeti minősége, önellátási és megélhetési potenciálja miatt felértékelődik, lehetőséget ad az egészséges életre, az autonóm és fenntartható életmódra.
- Vannak még olyan fiatalok, akik jövőjüket vidéken, és a megélhetés lehetősége esetén a mezőgazdaságban, egyéb vidéki gazdasági tevékenységekben képzelik el.

A folyamatlevezést, majd a kialakult helyzet, a vidékstratégiai kihívások, a megoldásra váró problémák feltárását és a kilábalást segítő értékeink vázlatos leltárát követően lássuk hát **a magyar vidék jövőképre vonatkozó elképzeléseket**, a „*Merre menjünk?*” kérdésre adható válaszokat.

5. Merre menjünk? A hosszú távú jövőkép.

Jövőképünk megrajzolása igen gazdag, évezredes **gazdálkodási hagyományainkból** és **abból** – a „*Vidéki Térségek Európai Kartája*” által 1996-ban megfogalmazott – **alapelvből indul ki, hogy: „Város és vidéke közös sorson osztoznak, a vidék gerince pedig a mezőgazdaság.”** A mezőgazdaságnak azonban nem minden formája és rendszere képes a vidék megerősítésére, népességmegtartó képességének növelésére, természeti értékeinek megőrzésére és a természeti erőforrások fenntartható hasznosítására. **A Kárpát-medence adottságai, környezeti feltételei valamint a magyarság több, mint ezeréves, itt felhalmozott tudása és összegyűjtött, kiváló minőségű mezőgazdasági génkészletei, kiváló minőséget adó helyi fajtái a mai – zömében iparszerű, tömegtermelő – mezőgazdálkodásnál sokkal jobb lehetőségeket kínálnak.**

Magyarország szándékaink szerint tehát olyan ország lesz, ahol az európai többfunkciós, minőségi mezőgazdaság, a környezet- és tájgazdálkodás válik általánossá. Ez a mezőgazdaság úgy állít elő értékes, szermaradvány-mentes, egészséges és biztonságos élelmiszereket, valamint helyi energiát és egyéb nyersanyagokat, hogy közben védi talajainkat, ivóvízbázisainkat, az élővilágot, a tájat és benne az embert, közösségeit és kultúráját. Egyúttal munkát, megélhetést és elfogadható jövedelmet is biztosít a lehető legtöbb ember számára.

E minőségi és jövedelmező mezőgazdálkodás a magyar vidék gazdasági fejlődésének, a vidéki foglalkoztatás növelésének a záloga. Ebben **minden vállalkozásnak** – legyen az kis-, közepes- vagy nagyüzem – **meg van a maga helye és szerepe.** A jövedelmező gazdálkodás a beszerzési, hitelezési és értékesítési **összefogás** erősítését, a termelés és feldolgozás vertikális integrációját, a koncentrált élelmiszerkereskedelemmel szembeni egységes fellépést kíván. A gazdálkodók közös beszerző és értékesítő szervezetei jelentenek garanciát arra, hogy a koncentrált termelőeszköz kereskedelemmel és értékesítési csatornákkal szemben erősíthessék alkupozícióikat.

E gazdálkodás elsődleges célja a hazai és kiviteli célú élelmiszertermelés, illetve a takarmánytermesztés biztosítása, megteremtve ezáltal a biztonságos hazai élelmiszerellátást. A biztonságos élelmiszerellátást, a magas hozzáadott értékű feldolgozóipart, a vidéki foglalkoztatást egyaránt a változatos termékszerkezetű mezőgazdaság biztosítja. **Ezt nem veszélyeztethetik az energiapolitikai célkitűzések és vállalások.** Az energiamérleget vizsgálva sem célszerű az energiacélú növénytermesztésre történő túlzott átállás. Helyette a melléktermékekre, hulladékokra és egyéb biomasszára alapuló, helyi energiatermelés rendszereit támogatjuk.

Ez a mindenütt – gyengébb termelési adottságú, ám környezeti, természeti szempontból általában annál értékesebb területeinken is – **jelen lévő („területfedő”), a tájak eltérő természeti adottságaihoz és gazdálkodási tradícióihoz alkalmazkodó, életképes mezőgazdaság az egyéni/családi kis- és középbirtokok meghatározó szerepére épül.** Ez biztosítja a tulajdonosi szemléletből fakadó „jó gazda gondosságát”, az egymást követő generációk közti felelős viszonyt, valamint azokat a foglalkoztatási, minőségi termelési, élelmiszer- és környezeti teljesítményeket, amelyek az egész társadalom számára és a vidék hosszú távú megmaradása szempontjából egyaránt létfontosságúak. Ez a ma még 200 ezres regisztrált – élethivatásszerűen mezőgazdasági tevékenységből élő – magángazdálkodói kör, továbbá a mintegy 400 ezres félig önellátó, részfoglalkozású, részben a mezőgazdaságból jövedelemhez jutó gazdálkodói kör adja az agrárfejlesztés fő célcsoportjait.

Ha csupán a – köz számára egyik legfontosabb – foglalkoztatási, munkahely-teremtési képességét vizsgáljuk, már ez alapján is világhosszá válik az egyéni/családi gazdálkodás vitathatatlan előnye.¹²

¹² Az agrárgazdaság 2008. évi helyzetéről szóló jelentés adatai alapján pl. míg az **egyéni gazdaságok** – az u.n. „nem fizetett” önfoglalkoztatás, részfoglalkoztatás és a kiegészítő időszakos bér munka teljes munkaidős foglalkoztatásra átszámított – munkaerő-lekötése, foglalkoztatási kapacitása 348 ezer fő volt, addig a megközelítőleg azonos nagyságú területen gazdálkodó, tőkés társasági formában működő nagybirtokok csupán 86 ezer fő bér munkást foglalkoztattak. Ez az **azonos területre vetített nagyobb foglalkoztatási kapacitás** azt jelzi, hogy egyedül az egyéni/családi gazdálkodás általánossá tételével is a mezőgazdasági alaptervekenységben jelentősen növelhető lenne a foglalkoztatás. Ráadásul e kisebb mozaikokból építkező, rugalmasabb és színesebb gazdaságszerkezethez lényegesen **többféle tevékenység** – helyi kézművesség, feldolgozás, értékesítés, vendéglátás, vidéki (falusi, tanyasi, öko- és egészség-) turizmus stb. – **társítható**, mint a primitív gazdálkodási szerkezetű, tőkés nagybirtokokhoz, ami tovább növelheti e vidéki munkahelyteremtő kapacitást. **A válságkezelésben megmutatkozó különbségek** is szembetűnőek, hiszen amíg a tőkés társaságok termelés-csökkenéssel, leépítéssel, addig a fenntartásban érdekelt egyéni/családi vállalkozások a termelés szerkezetének gazdagításával, a feldolgozottság növelésével, közvetlen értékesítéssel stb. reagálnak.

E kisebb mozaikokból, családi gazdaságokból építkező gazdaság szerkezetben a gazdák a piaci versenyben való helytállás érdekében – a köz által közpénzekből is támogatott – **önkéntes beszerzési, tárolási, feldolgozási és/vagy értékesítési társulásokat, szövetkezéseket hoznak létre**, így szerevezve meg a termeléstől az értékesítésig tartó teljes vertikum nyereségét, megosztva azon a fogyasztókkal.

A **szuverén, erős, a jövőben bízó**, létében nem fenyegetett, tényleges döntési helyzetben lévő (és döntéseiért maga is felelősséget vállaló) **gazdatársadalom és vidéki polgárság** létrejöttének alapját a vidék és a város, a termelő és a fogyasztó közti szolidaritáson, az egymásra utaltság felismerésén nyugvó, **„új társadalmi szerződés”** adja. A leírt agrármodellre valamint ezen erős gazdatársadalomra és vidéki polgárságra támaszkodva megvalósul a vidékpolitika fő célja: **a vidéki térségekben, falvakban és kisvárosokban a hagyományokra épülő polgári életvitel meghonosodása, életképes vidék létrehozása.**

Megerősödnek a nemzeti együttműködés rendszerének legfontosabb tartópillérei: a haza, a helyi közösségi értékek, a család és az erkölcsi normák, a hit, továbbá a hagyományok, tradíciók tisztelete, megbecsülése, a szolidaritás és a gyengék felkarolása, a környezet, a teremtett világ iránti felelősség, valamint a magán-(családi, egyéni)-tulajdonra épülő gazdaság.

A vidéki polgárság megerősödését a **több lábbon álló, sokszínű vidéki gazdaság** is szavatolja. A tájak jó állapota és a kor színvonalának megfelelő infrastruktúra a vidéket vonzó lakhellyé és turisztikai célponttá teszi. A változatos vidéki gazdaság kiterjed a nem mezőgazdasági – de alapvetően a termőföldhöz, a mezőgazdasághoz kapcsolódó – tevékenységekre, az ezekre irányuló **mikro-, kis- és középvállalkozásokra.**

A **termelői-fogyasztói közösségek**, „*Hangya típusú*” térségi szövetkezetek, valamint a **helyi és regionális termékek és piacok** továbbá a helyi pénzek is hozzájárulnak a **térségek gazdasági autonómiájának növekedéséhez és a munka hasznának helyben tartásához, az önfoglalkoztatás és az önellátás mértékének növeléséhez.** A megerősödő családok, önálló gazdasági egységek, erős civil szféra és helyi közösségek, autonóm kistérségek és azok együttműködése, a kis egységek hálózata adja a nemzeti együttműködés rendszere, a „*nép-párti*” jövő legfőbb erejét, a nemzetegyesítő Kárpát-medencei ökológiai, társadalmi és gazdasági tér megvalósításának lehetőségét.

Természetessé válik **az ellátás, az alapvető szolgáltatások** (az önkormányzati hivatal, az egészségügyi ellátórendszer, a posta, a helyi közlekedés, stb.) **megléte, fenntartása és fejlesztése**, továbbá megőrzése, féltő **gondozása mindannak** (a templomnak, az iskolának, a helyi kultúra és közösségi együttlét intézményeinek), **ami meghatározza a helyi társadalom**, a falusi és kisvárosi közösségek **identitását.** Az életminőség javításának mindennapos eszközévé válik továbbá a **falumegújítás és -fejlesztés** valamint a **természeti és kulturális örökség védelme.** Mindez azonos életésélyeket, de más jellegeket biztosít városban és vidéken, ezzel a **választás** – kényszerektől mentes – **tényleges lehetőségét** kínálva a haza valamennyi polgára, a nemzet valamennyi tagja számára.

E jövőkép eléréséhez jelentős változtatásokra van szükség a vidékpolitikában. Lássuk e **változtatás** legfontosabb **alapelveit, súlypontjait és fő célkitűzéseit.**

6. Stratégiai alapelvek, célok, területek és teendők

6.1. Alapelvek

6.1.1 Erős ökoszociális állam

A **stratégia megvalósítása** a közjó szolgálatában álló, a közösségi és környezeti érdekek szerint beavatkozó, méltányos – azaz az „**ökoszociális**” **piacgazdasági modellt**¹³ **követő – erős államot feltételez.** Ennek jegyében megfogalmazódó értékközpontú, a természeti és közösségi, kulturális értékeket megbecsülő, fenntartó, építő vidékpolitikai szemléletre van szükség, melyben a gazdaságfejlesztést a társadalmi és ökológiai kérdések egészével együttesen kezeljük.

Az erős állam felelős és következetes: érvényesíti a – családtól a nemzetig terjedő – helyi közösségek érdekeit, továbbá azokat az alapelveket, amelyek a környezethasználat helyes módjára (elővigyázatosság, megelőzés), a felelősség vállalására (szennyező fizet), a közérdekből fakadóan az együttműködés és átláthatóság fontosságára (tájékoztatás, nyilvánosság) hívják fel a figyelmet.

6.1.2 Közösségi hasznosulás és méltányos elosztás

A vidék- és agrárpolitikai beavatkozásoknak, különösen a támogatáspolitikai eszközök, a **közpénzek felhasználásának közösségi érdeket** kell szolgálniuk, közösségi hasznokat kell eredményezniük. Ilyen a munkalehetőségek biztosítása, a megélhetés biztonságának növelése, a természeti erőforrások mennyiségi és minőségi megőrzése, az életminőség javítása, a közösségek megerősítése, a kulturális örökség megőrzése. A támogatások közjó szempontú hatásvizsgálatára sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetni. A támogatásmaximalizálás önmagában nem cél, állandó és jelentős külső támogatásokra nem lehet fenntartható jövőt alapozni. Fontos továbbá, hogy a támogatásokhoz az érintett célcsoport minél szélesebb köre jusson hozzá, az ilyen értelemben is társadalmi hasznot eredményezzen egy-egy vállalkozás kiemelt támogatása helyett. A támogatásokat átláthatóan, minél egyszerűbben kell célba juttatni.

6.1.3 Rendszerszemlélet

A vidék fejlődésének egyik legnagyobb gátja, hogy a fejlődést biztosító, befolyásoló **szakterületek és szakpolitikák** egymással nemcsak, hogy nem kellően összehangoltan, de gyakran ellentétes célokat megfogalmazva működnek. Ezért mind nagyobb teret kell kapnia a teljességre törekvő megközelítésnek (összefüggések vizsgálata, hatásfolyamatok feltárása), a rövid, közép és hosszú távú szempontok egyidejű figyelembe

¹³ **A fenntartható fejlődést célzó gazdaság és társadalompolitikai modell, az ökoszociális piacgazdaság** központi gondolata az, hogy meg kell változtatni a piac felé irányuló jelzések, mégpedig az árak és költségek viszonyának átállításával. Azoknak a termelési módoknak és termékeknek, amelyek megfelelnek a fenntarthatóság elvének, előnyt kell adni a piaci versenyben, míg azoknak a termelési módoknak és termékeknek, amelyek elvi alapja a rablógazdálkodás, el kell veszíteniük ma még meglévő, jogtalan gazdasági, piaci előnyeiket. ennek alapeszközei az alábbiak lehetnek:

- Az áraknak tartalmazniuk kell a környezeti, társadalmi költségeket (a negatív externáliákat)!
- Az adórendszer ökológizálására van szükség!
- Világos terméknyilatkozatok és jelölések kellene!
- Csak a fenntartható jövőt ígérő, környezeti, gazdasági és társadalmi indikátorok mentén, a közjó szempontjából elfogadható beruházásokat szabad támogatni! Tiltani csak ott kell, ahol a piac erői nem működnek.
- Széles körű környezeti tudatosságot kell kialakítani.
- Az egyes nemzetgazdaságok gazdasági és társadalmi fejlődésének értékelésére új mércét, új mérőszámokat kell kidolgozni!

(**Riegler, J - Moser, A - Pöchl, H - Bartenstein, M - Molterer, W - Tessman-Pfohl, W** (1996/a): Ökosoziale Marktwirtschaft (Denken und Handeln in Kreisläufen), Leopold Stocker Verlag, Graz-Stuttgart, 156 p.; **Riegler, J** (1998): Ökoszociális piacgazdaság (a társadalompolitikai egyensúly modellje és a fenntarthatóságra való átállás leghatékonyabb eszköze), „Fenntarthatóság és vidék”, 5. Közép-európai Tanácskozás, Gödöllő, 1998. aug. 27-28., előadások és tömörítvények, Pszicholingva Kiadó, Szada, 19-25. p.; **Ángyán J.** (2001): Az európai agrármodell, a magyar útkeresés és a környezetgazdálkodás, Agroinform Kiadóház, Budapest, 308 p.)

vételének. Elengedhetetlen az életciklus elemzés széleskörű alkalmazása, a tevékenységek valamennyi várható hatásának megismerése és mérlegelése.

Alapvető a területiség, mint átfogó rendező elv figyelembe vétele, a fenntartható térhasználat és az egymást erősítő területi hatások megvalósítása, a környezeti, társadalmi és gazdasági adottságokhoz illeszkedő, területileg különböző beavatkozások kialakítása. A vidékstratégia végrehajtásának kulcsfeltétele a **támogatási rendszerek** összehangolása, az álláspontok és a megoldások egy irányba mutató közelítése.

6.1.4 A helyi gazdaságra és a hálózati jellegű együttműködésekre építkezés

A helyi gazdaság és társadalom megerősítése és a hálózati gazdaság kialakítása a vázolt jövőkép elérésének egyik kulcskérdése. A kis léptékű, nagy központok nélküli, hálózati gazdaság csökkenti a társadalom kiszolgáltatottságát, működésének, élelmezésének – raktározási, hűtési, szállítási, kereskedelmi, hirdetési („tranz-akciós”) – költségeit. Azzal pedig, hogy közel hozza a termelőt a fogyasztóhoz, növeli a közösség élelmezési és élelmiszerbiztonságát, jelentősen csökkenti az energia, a csomagolóanyag és az adalék-anyag felhasználást, s ezzel védi a környezetet is.

A Kárpát-medence magyarsága számára tehát a kis területi egységek gazdasági önrendelkezése és együttműködése jelentheti a járható utat. Ennek jegyében törekednünk kell a tájegységek önálló termelésére, a **helyi mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, ipar, kereskedelem** fejlesztésére, amely a földrajzi és kulturális hagyományainkból fakadó termelési módjainkra, terményeinkre, hagyományos növény- és állatfajtáinkra, helyi üzemeinkre alapulhat, mint ahogy fontos a helyi energiatermelés és -ellátás is. Mindezek fejlesztése munkaalkalmakat teremt a helyi közösségek számára. Meg kell őriznünk a helyi természetet, és egészséges, helyi termékeket kell biztosítanunk a helyi fogyasztóknak. A **fenntartható helyi közösség** egyik alapvető működési elve, hogy mindig a helyi szükségleteket kell előbb kielégíteni. Fontos továbbá, hogy fejlesszük a kisméretű, helyi üzleti és ipari tevékenységeket, mikro-, kis- és középvállalkozásokat, a helyi értékesítés és feldolgozás egységeit, minél inkább helyi energiaforrásokat használjunk, a pénz a lehető legtovább a helyi közösségen belül forogjon, és a falusi közösség legyen mindig kapcsolatban a közeli város közösségével. A mezőgazdaság első számú és legfontosabb piaca a helyi és a hazai piac. Ezzel lakosságunk élelmiszerellátása nagyobbrészt biztosítható. A fennmaradó hazai ellátási hányad és az export árualap megtermelése a nagyobb vállalkozásokra marad. Ezzel egy egymásra épülő, egymást föltételező vállalkozói, üzem- és birtokszerkezet alakulhat ki.

6.1.5 A helyi közösségek részvétele a fejlesztésekben

A kormányzati vidékpolitikai célkitűzések megvalósítása a helyi szereplőkön múlik, ezért kiemelten fontos a helyi társadalom „felrázása”, bekapcsolása a vidéki települések, térségek jövőjének megtervezésébe, alakításába.

6.2. Stratégiai célkitűzések

A **stratégia fő célkitűzése** olyan átfogó vidékfejlesztési program megvalósítása, amely a természeti erőforrás-gazdálkodás, a mezőgazdaság és a nem mezőgazdasági tevékenységet folytató vidéki vállalkozások együttes fejlesztésén keresztül, a természeti örökség védelmének szem előtt tartásával széles rétegeknek nyújt esélyt a felemelkedésre. Egyúttal lehetőséget teremt természeti és táji értékeink megőrzésére, egy élhető környezet fenntartására, a kistelepüléseken élők életminőségének átfogó javítására, a vidéki élet becsületének és vonzerejének helyreállítására.

Ezen fő stratégiai célkitűzés elérése érdekében az **alábbi átfogó célokat fogalmazzuk meg:**

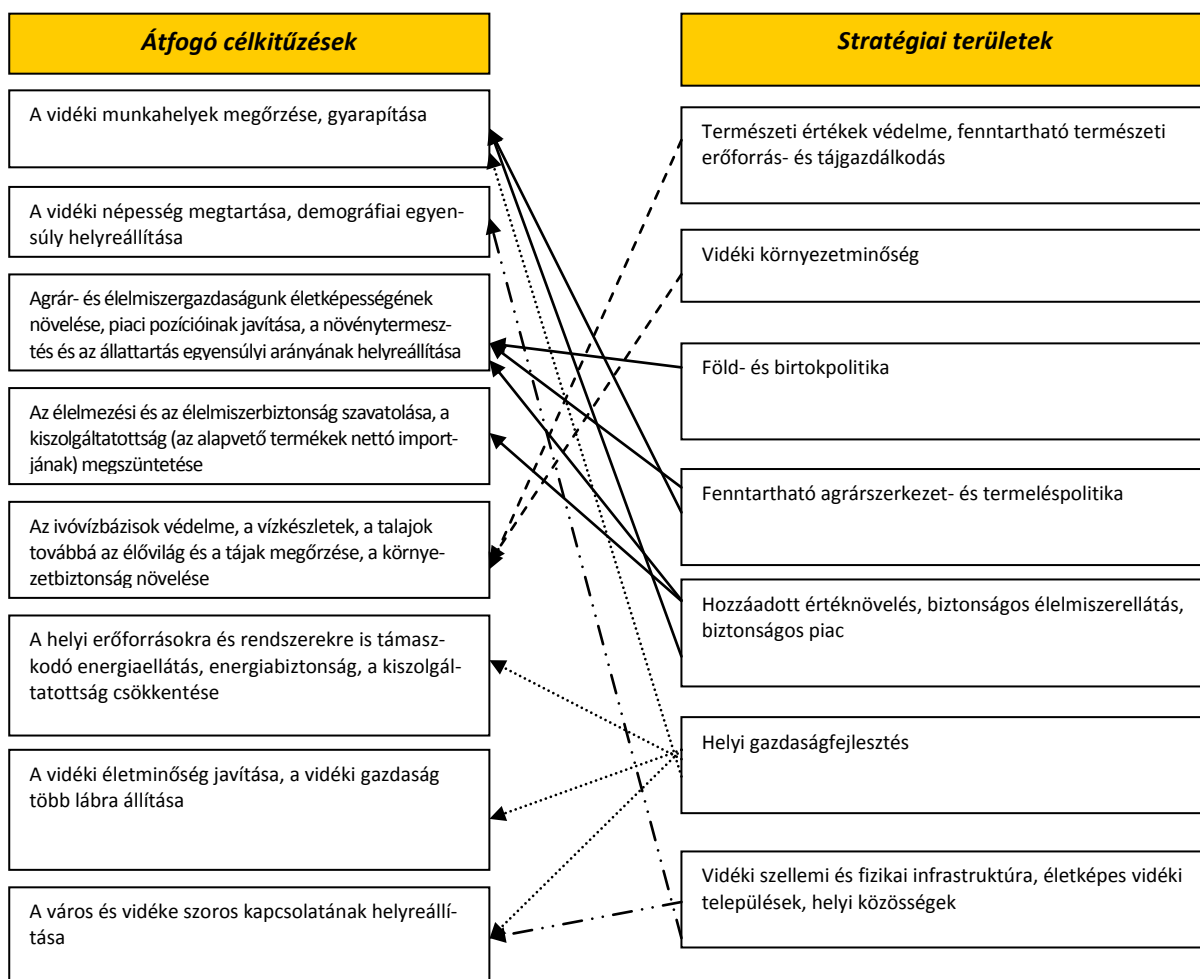
1. a vidéki munkahelyek megőrzése, gyarapítása;
2. a vidéki népesség megtartása, a demográfiai egyensúly helyreállítása;
3. az élelmezési és az élelmiszerbiztonság szavatolása, a kiszolgáltatottság megszüntetése;
4. agrár- és élelmiszergazdaságunk életképességének növelése, piaci pozícióinak javítása, a növénytermesztés és az állattartás egyensúlyi arányának helyreállítása;
5. az ivóvízbázisok védelme, a vízkészletek, a talajok továbbá a természetes élővilág és a tájak megőrzése, a környezetbiztonság növelése;

6. helyi erőforrásokra és rendszerekre is támaszkodó energiaellátás, energiabiztonság, a kiszolgáltatottság csökkentése;
7. a vidéki életminőség javítása, a vidéki gazdaság több lábra állítása;
8. a város és vidéke szoros kapcsolatának helyreállítása.

6.3. Stratégiai területek és teendők

A stratégia központi célkitűzését és átfogó céljait hét stratégiai területen, nemzeti és térségi programokon keresztül kívánjuk megvalósítani. E stratégiai területeket és kapcsolataikat az átfogó célkitűzésekkel szemlélteti a **2. ábra**. Lássuk ezeket a stratégiai területeket és az azokon megfogalmazódó teendőket!

2. ábra: Stratégiai területek és kapcsolataik az átfogó célkitűzésekkel.

6.3.1 Természeti értékek védelme, fenntartható természeti erőforrás és tájgazdálkodás

A természeti erőforrás-gazdálkodás nemzeti hatáskörben tartását, **a természeti javak feletti önrendelkezés** megtartását nemzeti szuverenitásunk kulcselemének tekintjük. A nemzetek modernkori biztonságát ugyanis alapvetően a természeti erőforrásaik minősége, mennyisége, állapota továbbá az azok fölött gyakorolt szuverenitás foka határozza meg. Kulcskérdésnek tartjuk tehát a tájak, a föld- és vízkészletek, az erdők továbbá az egyéb természeti javak feletti önrendelkezés megtartását, továbbá az ezekből fakadó élelmezési és élelmiszer-, az ivóvíz- és energiaellátási valamint környezetbiztonság megteremtését. Mindent megteszünk azért, hogy természeti erőforrásainkat és környezeti javainkat nemzeti hatáskörben hasznosítsuk és jó minőségben őrizzük meg a jövő generációk számára.

A fenntartható természeti erőforrás-gazdálkodás megvalósítása érdekében az alábbi **teendőket** fogalmazzuk meg:

- **A mezőgazdasági termelés alapját képező termőföld** mennyiségi és minőségi védelme érdekében tovább erősítjük a termőföldvédelem törvényi garanciáit és gazdasági eszközrendszerét.
- **A vízkészletek** mennyiségi és minőségi megőrzése, a víz visszatartása és fenntartható hasznosítása érdekében átfogó programot alkotunk. Ennek keretében:
 - i. megerősítjük az árvíz- és belvízvédelmet, átalakítjuk annak szemléletét és rendszerét;
 - ii. termálvízkészleteink pontosabb megismerésére, megtartására és nemzeti érdekű (többek között mezőgazdasági) hasznosítására komplex programot dolgozunk ki;
 - iii. az ivóvízbázisaink feltárására valamint hasznosítására szolgáló infrastruktúrát állami vagy önkormányzati tulajdonban tartjuk;
 - iv. felszíni és felszín alatti vízkészleteink védelme szempontjából a csatornázás, a szennyvízkezelés elsődleges fontosságú feladat, amelyet országos programként működtetünk;
 - v. az ország területére érkező vízkészletek minél nagyobb hányadát visszatartjuk, helyben hasznosítjuk, a víztakarékos, a táji adottságoknak is megfelelő öntözéses gazdálkodást, az édesvízi halászatot, a halastavak rendszerét fejlesztjük, kidolgozzuk a folyóvölgyek komplex, több szempontú (vízgazdálkodási, árvízvédelmi, gazdálkodási, öntözési, ökológiai, vidékfejlesztési) fenntartható hasznosítási programját, a meglévő programokat (pl. Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése (VTT) a Tisza völgyben) haladéktalanul újraélesztjük, valamint a Duna-Tisza köze vízháztartási problémáinak orvoslására megoldásokat keresünk;
 - vi. a vízvisszatartó és vízelvezető csatornarendszert az állam irányításával és a helyi közösségekkel valamint a földhasználókkal együtt működtetjük, fenntartásukat közösségi eszközökkel is támogatjuk;
 - vii. kiemelten kezeljük a folyók adottságaihoz alkalmazkodó, azok ökológiai állapotát nem veszélyeztető vízi áruszállítás és a közösségi közlekedés feltételeinek javítását, a vízi és a horgász turizmus önálló ágazattá történő fejlesztését, ám nem támogatjuk folyóink átalakítását, vízlépcsőkkel való beépítését;
 - viii. a vizek mennyiségi és minőségi jó állapotának megőrzése és/vagy elérése érdekében végrehajtjuk Magyarország vízgyűjtő-gazdálkodási tervének intézkedéseit;
 - ix. gondoskodunk a feladatok végrehajtásához szükséges, meglévő intézményrendszer működtetéséről és fejlesztéséről.
- **A génkészletek** megőrzése, a biológiai sokféleség (biodiverzitás) fenntartása, továbbá a minőségi agrárszerkezetváltás biológiai alapjainak megteremtése érdekében:
 - i. megerősítjük a génbanki (ex-situ), valamint a helyben való (on farm, in situ) génmegőrzés intézményi, jogi és költségvetési kereteit, a génbanki tevékenységet is folytató kutatóhelyek megerősítésével és újraszervezésével állati és növényi génbankhálózatot hozunk létre;
 - ii. működtetjük a haszonállataink és -növényeink genetikai értékeinek megőrzését és fejlesztését felügyelő nemzeti testületeket (Növényi Génbank Tanács, Őshonos Haszonállatok Génőforrás Bizottsága), amelyek feladata, hogy kiszolgáltatóságunkat e téren is megszüntessék, valamint részt vegyenek az ezt szolgáló szakmai stratégia és jogszabályok kidolgozásában;
 - iii. Őshonos növény- és állatfajtáink megőrzésére szolgáló génbankjaink hosszú távú fennmaradását szolgáló támogatási rendszert vezetünk be, a hasznosításukkal előállított termékeket az élelmiszerellátás hungarikumaivá tesszük;
 - iv. erősítjük a nemzeti park igazgatóságok szerepét a génmegőrzésben és a régi magyar állatfajták természetvédelmi kezelésben történő alkalmazásában;
 - v. saját génkészleteinkre alapozva újraszervezzük és megerősítjük a hazai nemesítés és fajtaelőállítás intézményrendszerét és költségvetési finanszírozását.
- **A természetvédelem területén** az alábbi célokat és teendőket tűzzük magunk elé.

- i. Hatékony jogszabályi környezettel, valamint stabil rendészeti és intézményi háttérrel óvjuk meg természetvédelmi oltalom alatt álló területeinket, élő- és élettelen természeti értékeinket.
 - ii. Támogatjuk az Európai Unió biológiai sokféleség csökkenésének és az ökoszisztéma-szolgáltatások degradációjának 2020-ig történő megállítására irányuló célkitűzését, illetve a közösségi természetvédelmi irányelvek végrehajtását. Az ezt is szolgáló természetvédelmi intézkedések (pl. élőhely-rekonstrukciók, a természetvédelmi területkezelés alapjainak megteremtése) megvalósítását a Természetvédelmi Információs Rendszer (TIR) adatbázisára alapozzuk. A nemzetközi és hazai prioritásoknak megfelelően elősegítjük a természetvédelmi célú élőhely-rekonstrukciók megvalósítását.
 - iii. Növeljük a gazdálkodók természet-közeli földhasználatának támogatási lehetőségeit a Magas Természeti Értékű Területek (MTÉT), a Natura 2000 területek és a vizes élőhelyek támogatási lehetőségeinek bővítésével, különös tekintettel az agrár-környezetgazdálkodási intézkedésekre.
 - iv. Elhárítjuk a Natura 2000 hálózat működése körüli nehézségeket. Felszámoljuk az e területek földhivatali bejegyzésének elmaradása miatt jelentkező hátrányokat, és egységes, átlátható nyilvántartási rendszert hozunk létre.
 - v. Erősítjük és a Kormányprogram céljaihoz igazítjuk a nemzeti park igazgatóságok működését és vagyonkezelését, a területükön lévő gazdálkodók tevékenységét. Összehangolt és együttes gazdálkodási programokat (pl. ökológiai gazdálkodás, extenzív gyepgazdálkodás, őshonosok tartása stb.) indítunk a nemzeti parki területeken, és megvizsgáljuk a közös márkázott termékek együttes piacra jutásának lehetőségeit.
 - vi. Növeljük az erdőgazdálkodás természetvédelmi programjának (erdő-környezetvédelem, erdőszervezet átalakítás) támogatási lehetőségeit
- **Az energiaellátó nagyrendszereket** és az ezek fölötti nemzeti szuverenitást fokozatosan visszaszerez-zük, és ezzel valamint az ezt kiegészítő helyi energiatermelő, ellátó rendszerek fejlesztésével függő-ségünket, kiszolgáltatottságunkat csökkentjük. Az energiatermelést és szolgáltatást az élelmiszerter-melés, a környezeti hatások és a vidéki foglalkoztatás elsődlegességét figyelembe véve szervezzük.
 - Felülvizsgáljuk a **föld mélyében rejlő természeti kincseink** kitermelési feltételrendszerét, koncessziós szerződési feltételeit.

6.3.2 Vidéki környezetminőség

A környezetvédelem legfontosabb feladatának a **környezeti elemek megóvását, tisztaságuk fenntartását**, valamint a civilizáció okozta károk (**hulladékproblémák, talaj-, víz- és levegőszennyezés, zajártalom stb.**) **elhárítását** tekintjük. Mindezekon túl a környezetbiztonság felfogásunk szerint egyúttal energiabiztonságot is jelent. A vidéki életminőség szempontjából kiemelt fontosságú, hogy **településeink környezeti állapota** javuljon. Ennek jegyében a **környezetvédelem területén** az alábbi célokat és **teendőket** tűzzük magunk elé.

- Támogatjuk az energiatakarékos építési technológiák és a környezetbarát fűtési rendszerek széles kö-rű alkalmazását.
- Célul tűzzük magunk elé a közösségi közlekedés és a vasúti szállítás arányának növelését, a helyi élelmiszer- és egyéb ártermelés megvalósítását, a fogyasztási igények rövid távolságokon belüli ki-elégítését.
- Célunk a szelektív hulladékgyűjtés országos bevezetése, amelyet kedvező ár- és díjrendszerrel fogunk ösztönözni. Visszaállítjuk a betétdíjas palackok rendszerét. Az újratölthető és újrafelhasználható cso-magolást pénzügyi és adópolitikai eszközökkel támogatjuk.
- A hulladékégetéssel szemben támogatjuk a hulladékszegény technológiákat és azok termékeit.
- Fellépünk a határokon átnyúló szennyezések, az „*ökogymarmosítás*” ellen. A nemzetközi egyezmé-nyek szigorú betartásával elejét vesszük a hulladékok beáramlásának.
- A veszélyes vegyi anyagok gyártását, raktározását, szállítását és felhasználását környezetvédelmi szempontból folyamatosan monitorozzuk. A mezőgazdaságban a talajerő-utánpótlás természetes anyagait és módszereit (a szervesanyag-gazdálkodást) prioritásként kívánjuk kezelni.

- Kezdeményezni kívánjuk az Unió felé, hogy az állati eredetű hulladékok a sertés és baromfi takarmányozásban megfelelő kezelés után felhasználhatók legyenek. Ezzel Uniós szinten is jelentős – föld-résznyi távolságokból szállított, GMO-s – szójaimport váltható ki.
- Célul tűzzük ki a talaj és vízkészletek megóvása érdekében a megfelelő gazdálkodási szemlélet széles körben való elterjesztését, a környezet fenntarthatóságát figyelembe vevő termelési mód alkalmazását.
- Egységes környezeti megfigyelő és monitoring rendszert alakítunk ki. A háttérintézmény-rendszert és a jogszabályi hátteret egységesítjük és egyszerűsítjük.

6.3.3 Föld- és birtokpolitika

Mindent megteszünk azért, hogy a **termőföld nemzeti hatáskörben** és a gazdálkodó családok kezében maradjon. **A családi gazdaság fogalmi rendszere megújítandó:** tevékenységi köre fontos részévé kell tenni az alapanyag-termelés mellett termékei feldolgozását, közvetlen értékesítését is. A családi gazdálkodó ismérvei, hogy helyben lakik, 300 ha földtulajdon, illetve bérelt földterület mértékig a maga gazdaságában termelt, maga vagy saját szövetkezete által feldolgozott, a végfogyasztónak értékesített mezőgazdasági és élelmiszerterméket állít elő, a gazdasága éves bruttó árbevétele pedig – mai árszinten – nem haladja meg a 100 millió Ft-ot. Az e gazdálkodási formát választókat külön támogatási, adózási, adminisztrációs szabályok illetik meg. Az egyszerű szabályozás és a feketegazdaság megszüntetésének követelményét szem előtt tartva a családi gazdaság feltételrendszerét vállaló kisebb termelők, a mezőgazdasággal kiegészítő jelleggel foglalkozók is e szabályozás alá kell tartozzanak.

A birtokpolitika középpontjába a **családi/egyéni gazdaságokat és azok társulásait** állítjuk. Ennek érdekében a **föld- és birtokpolitika terén** az alábbi lépéseket tesszük.

- A külföldi magánszemélyek valamint a bel- és külföldi tőkés társaságok 2014-ben lejáró földvásárlási moratóriumának időpontjára a földszerzés hazai szabályrendszerét úgy alakítjuk át, hogy ugyanolyan eséllyel vásárolhassanak külföldiek termőföldet Magyarországon, mint ahogyan a magyarok Európa más országaiban. Olyan kikötéseket teszünk a termőföld vásárlásához, haszonbérbe vételéhez illetve a mezőgazdasági üzem működtetéséhez, amelyeket saját termőföldjük védelmében az EU más tagállamai is alkalmaznak.
- Haladéktalanul kidolgozzuk a spekulatív célú, illegális földszerzések („zsebszerződés”-ek) realizálását megakadályozó jogszabályokat¹⁴.
- A termőföld és talaj védelmének érdekében megfelelő szabályozás kidolgozásával korlátozzuk a zöldmezős beruházással terjeszkedő ipari parkokat és lakópark célú befektetéseket, támogatva egyben a felhagyott iparterületek ipari, lakó és közösségi funkciókra történő újrahasznosítását.
- A földtörvény további módosításával elérjük, hogy az erősítse az állam pozícióit a földpiacon. Tegye továbbá lehetővé, hogy az állam földkészletéből tartós használatra (pl. 25 évre és e jog örökölhetősége mellett) úgy és olyan előhaszonbérleti sorrendben, továbbá feltételek teljesítése esetén adhasson haszonbérbe földet, hogy ezzel a köz érdekeit szolgálva növelje a föld eltartó-képességét, a vidék életminőségét, a kis- és középüzemi méretű családi gazdaságok arányát. A termőföld tartós bérbe adásával segítse a demográfiai helyzet javítását és a generációváltást, valamint a vidéki szociális feszültségek oldását.
- Mezőgazdasági üzemszabályozást vezetünk be, melynek keretében olyan – az EU más tagállamai által is alkalmazott – kikötéseket teszünk a termőföld vásárlásához, haszonbérbe vételéhez illetve a mezőgazdasági üzem működtetéséhez, mint pl.:
 - i. a kötelező helyben lakás;
 - ii. érdekképviselői és/vagy helyi önkormányzati támogató nyilatkozat; valamint
 - iii. a helyi gazdálkodási kultúra elsajátítását igazoló, mezőgazdasági szakmai képzés és/vagy gyakorlat megszerzése;

¹⁴ Ausztriában 700 ezer hektár magyar földről tudják, hogy osztrák „tulajdonba” került, és vár magyar földhivatali bejegyzésre. Sőt más államok polgárai (angolok, skótok, írek, németek, hollandok, olaszok, franciák, arabok, izraeliek stb.) is „szereztek” földjeinkből. Így a becslések szerint – ha nem állítanák meg a folyamatot – mintegy egymillió hektár termőföld felett elveszítenénk az irányítást, a nemzeti szuverenitást, és a spekuláns tőke kezébe kerülne.

- Felgyorsítjuk az osztatlan közös földtulajdonok igény szerinti kimérését és a tulajdonosok birtokba helyezését, egymás közötti adásvételét, illetve a fennmaradó/felajánlott területek állami felvásárlását.
- A birtokviszonyok mielőbbi rendezése és az 1995. évi XCIII. törvény kapcsán érintett több ezer jogosult személy megfelelő kártalanítása érdekében folytatjuk a védett természeti területek helyreállítását célzó, törvényben előírt földvásárlásokat.
- Annak érdekében, hogy a termőföld korlátlan szétaprózódását illetve az örökösök aránytalan teherviselését megakadályozzuk, módosítjuk az örökösödési törvényt.
- Erősítjük az állam pozícióit a földpiacon. A Nemzeti Földalap (NFA) intézményrendszerét úgy működtetjük, hogy az a kis- és középüzemek földszükségleteinek, tartós földbérleti igényeinek kielégítését, életképes üzemméretté szerveződését, továbbá a közérdekű helyi önkormányzati és állami földkéslet-gazdálkodás céljait szolgálja. Ennek érdekében mindenek előtt leltárt készítünk az állami termőföld vagyonról, annak állapotáról. Csak jogilag és mérnökiileg rendezett, megfelelően nyilvántartott földrészletek képezhetik tárgyát a Nemzeti Földalap tranzakcióinak.
- Az állam kezelésében lévő nemzeti földvagyon felhasználásával és az önkéntes földcserék elősegítésével haladéktalanul megkezdjük a gazdákkal és a helyi közösségekkel egyeztetett és általuk szervezett birtokrendezést, tagosítást.
- Demográfiai földprogramot indítunk, melynek keretében a termőföld tartós (25-50 éves) bérbe adásával és egyéb eszközökkel segítjük a népesedési helyzet javítását és a generációváltást, örökölhető földbérleti jog keretében földet juttatunk a fiatal, gazdálkodni szándékozó pároknak, olyan kikötéssel, hogy az egyéb kedvezményekkel is támogatott fiatal család:
 - i. letelepszik,
 - ii. gazdálkodik, valamint
 - iii. 2 vagy több gyermek világra hozatalát és felnevelését is vállalja.
- A vidéki szociális feszültségek oldására az önkormányzatok közreműködésével időszakos földhasználatot biztosítunk a szociális helyzet miatt erre rászoruló valamint a föld megművelésére alkalmas és vállalkozó népességnek.
- Törvényi eszközökkel is a lehető legszűkebb keretek közé szorítjuk a földtől és a termeléstől elváló kvóták és támogatási jogosultságok, mint vagyoni értékű jogok spekulatív kereskedelmét.
- A „földért életjáradékot”, a családtól a lét alapját elvonó – előző kormány által preferált – program helyett a családi gazdálkodás folytonosságát és a generációnkénti megújítás lehetőségét kínáló európai támogatási megoldásokat – a családon, rokonságon belüli illetékmentes „*gazdaságátadási támogatást*” és a „*fiatal gazdák induló támogatását*” – részesítjük előnyben.
- Kiemelt figyelmet fordítunk arra is, hogy – akárcsak Európában – autonóm (önfenntartó, önellátó, félig önellátó) részfoglalkozású családi gazdaságok is tartósan fennmaradhassanak.

6.3.4 Fenntartható agrárszerkezet- és termeléspolitika

Az agrárszerkezet- és termeléspolitikának a – vidék gazdaságát erősítő és ezzel társadalmát, helyi közösségeit stabilizáló – **többfunkciós mezőgazdaság** minőségi termelési, élelmezési és élelmiszerbiztonsági, energetikai, környezetbiztonsági és foglalkoztatási céljait kell szolgálnia. A monokultúrás tömegtermeléssel szemben olyan gazdálkodási rendszereket támogatunk, amelyek

- **jó minőségű**, szermaradvány-mentes, egészséges és biztonságos élelmiszereket, **színesebb termékínálatot** adnak;
- **kevésbé fosszilis energiát használnak**, így kevésbé kiszolgáltatottak a távoli energetikai piacoknak;
- **biztosítják a fenntartható környezethasználatot**, a mezőgazdasági rendszerekhez kötődő természeti értékek megőrzését;
- kedvezőbb környezeti és táplálkozási, népegészségügyi hatásai következtében **kisebb társadalmi** – környezetvédelmi, egészségbiztosítási – **költségekkel járnak**; végül, de nem utolsó sorban
- **lényegesen több munkahelyet teremtenek**, több családnak adnak munkát és megélhetést a vidéki térségekben, mint a centralizált, iparszerű mezőgazdasági rendszerek.

E környezet- és tájgazdálkodási rendszerek elterjesztése érdekében az alábbi **teendőket** fogalmazzuk meg.

- Támogatjuk a tájak eltérő adottságaihoz igazodó, saját tradícióinkra, továbbá a növénytermesztés és állattartás, valamint az erdőgazdálkodás tájra jellemző egyensúlyára épülő földhasználati szerkezet kialakítását, az ökológiai gazdálkodás, az agrár-környezetgazdálkodás fejlesztését.
- Rendelkezésre álló eszközeinkkel segítjük a magasabb hozzáadott értéket és nagyobb foglalkoztatást eredményező ágazatokra épülő termelési szerkezetváltást.
- Új alapokra helyezzük az 1970-es években már megfogalmazott fehérjeprogramunkat, amellyel képesek leszünk a takarmányozásban és az élelmiszereinkben felhasznált fehérjehordozók hazai megtermelésére, ezzel humán-egészségügyi kockázatokat hordozó fehérjeforrások (pl. GM-szója) és élelmiszeradalékok kiváltására.
- Az Európai Unió által is preferált elővigyázatosság elvét követve fenntartjuk az ország GMO-mentességét, a génmódosított növényfajták vetőmag-forgalmazásának és szabadföldi termesztésének tilalmát.
- Újraépítjük és megerősítjük a hagyományos haszonnövény és haszonállat fajtáink, génkészleteink fenntartását végző génbanki, továbbá a tájgazdálkodást megalapozó kutatóintézeti hálózatunkat, megerősítjük az erre alapuló hazai nemesítést.
- Kiemelten fejlesztjük az ökológiai gazdálkodás rendszereit, valamint a kertészeti (zöldség, gyümölcs, szőlő, bor, gyógy- és dísnövény) ágazatokat.
- Az ország távlati, 27 %-os erdőszültségeinek elérése érdekében az erdőtelepítések ütemét fokozzuk.
- Az erdőgazdálkodásban az ökológiai és ökonómiai érdekek egyensúlyát megteremtő módszereket terjesztünk el, elősegítve egyúttal az erdők védelmi szerepének erősödését.
- Ösztönözzük, hogy a falusi portákon újra megjelenjen az apróállat, az őshonos baromfi, sertés.
- Elősegítjük az állattenyésztés minőségi fejlesztését. A támogatások odaítélésénél előnyben részesítjük a többhaszonvételű, a hagyományos és a gyepre alapozott, legeltetési állattartási rendszereket és ágazatokat, továbbá az őshonos állatfajtáink tartását, az ezekből származó termékek feldolgozását és piacra juttatását. Ugyanakkor gabonatermelő képességünkre alapozva fejlesztjük az elsősorban abrakfogyasztásra épülő sertés- és baromfiágazatot.
- A családi gazdaságok és vállalkozások önkéntes összefogásának, integrációjának támogatásával is javítjuk a kisebb gazdasági egységek piaci alkupozícióját. Segítjük az önkéntes gazdatársulatokat a tároló, feldolgozó, értékesítő kapacitások megteremtésében.
- Hosszú távú gazda-hitelprogramot indítunk, a kis- és közepes gazdaságok, vállalkozások tevékenységét, fejlődését segítő pénzügyi konstrukciókat működtetünk, továbbá speciális finanszírozási igényeiket kielégítő vidék/gazdabank-hálózatot hozunk létre.
- Szaktanácsadási és szakoktatási rendszereink átformálásával, a hazai agrárkutatás-fejlesztés gyakorlatorientált megerősítésével segítjük a hazai termelők versenyképességének növekedését, erősítjük a hazai agrár- és élelmiszergazdaság innovációs képességét.
- Komplex vidéki vagyónvédelmi programok kidolgozását kezdeményezzük.

Az agrárgazdaság egyes fontos területeivel kapcsolatban különösen az alábbi intézkedéseket emeljük ki.

- Az állattenyésztő ágazatokban – e munkaerő-igényes területek fejlesztése érdekében – optimális gazdasági környezetet teremtünk a kisebb gazdálkodók termelését integráló vállalkozások számára.
- Megteremtjük az állami részvétel lehetőségét egyes állattenyésztő ágazatok integrációs tevékenységében, különös tekintettel a foglalkoztatás és a helyi ellátás szempontjaira.
- A korszerű, európai versenytársainkkal helyt állni képes állattenyésztés megteremtése érdekében támogatjuk a működési költségeket (energia, takarmány) csökkentő technológiai fejlesztéseket, ezekre kiemelt figyelmet fordítunk.
- Gabonatermelő képességünkre alapozva fejlesztjük az elsősorban abrakfogyasztásra épülő sertés- és baromfiágazatot.

- A technológiai fejlesztés mellett egyes ágazatainkban – mint például a juh és a vágómarha – kiemelt figyelmet fordítunk az extenzív technológiákra.
- Fejlesztjük a hazai közraktározási rendszert, növeljük a szerepét a termelés finanszírozásában.
- A mezőgazdasági vállalkozások beruházásainak és működésének finanszírozására beruházási és forgóeszköz-hitelprogramot indítunk, melyet a kereskedelmi bankok, takarékszövetkezetek mezőgazdaság sajátosságaihoz igazodó hitelpolitikájára és a Magyar Fejlesztési Bank fokozott közreműködésére alapozunk. A hitelhez jutás elősegítése érdekében szabályozási és más adminisztratív eszközökkel javítjuk a vállalkozások hitelfelvevő képességét. Fejlesztjük az állami kezességvállalás eszközrendszerét, finanszírozási hátterét.
- Aktívabb állami közreműködést alakítunk ki a fontos élelmiszergazdasági beruházások finanszírozásában, a célzottan mező- és élelmiszergazdaság számára nyújtott banki hiteltermékek létrehozásában.
- Növeljük a mezőgazdasági melléktermékek energetikai hasznosításának mértékét, ezzel is csökkentve a termelési költségeket és segítve a fenntarthatóság elvének gyakorlati megvalósulását.
- Az alkalmi munkavállalás, az agrárfoglalkoztatás feltételeit egyszerűsítjük és terheit csökkentjük.
- A sikeres termelő tevékenység érdekében fejlesztjük a gazdálkodók, vállalkozások menedzsmenttudását, piacszervezési, jogi és pénzügyi ismereteit.
- A piaci információs rendszerek és az információáramlás fejlesztésével növeljük az állam és a gazdálkodók tájékozottságát.
- Növeljük a mezőgazdasági vízfelhasználás és vízgazdálkodás hatékonyságát, megteremtjük és bővítjük a természeti károk miatti állami beavatkozás feltételeit.
- Komplex kockázatkezelési rendszert dolgozunk ki, amely tartalmazza a jelenleg működő kárenyhítési rendszer, valamint az üzleti biztosítás elemeit. A rendszernek a termelők minél szélesebb körét el kell érnie, a keletkezett károk miatti veszteséget minél nagyobb mértékben kompenzálnia kell, hatókörének pedig minél több kockázatra ki kell terjednie.
- A piaci folyamatok átláthatósága, a szabályozottabb termékpálya érdekében erősítjük az egy-egy ágazat szereplőinek összefogására épülő szervezeteket. A termelők és felvásárlók közötti szerződések szabályozásának európai uniós folyamatokkal párhuzamos alakításával is erősítjük a termelők alkuerejét. Jogi eszközökkel segítjük a termelőket abban, hogy kiegyensúlyozott szerződések szülessenek a termelők és a felvásárlók között.
- Erősítjük az állam szerepét a piacszabályozásban, ezzel is elősegítve a piac tisztulását. Az élelmiszerek áfájának csökkentése – társulva ehhez a fokozottabb állami szerepvállaláshoz – döntő áttörést jelenthet a feketegazdaság visszaszorításában.
- A közösségi marketing eszközeivel a belpiacon segítjük a hazai termékek piaci részesedésének visszaszerzését, erősítjük a tudatos fogyasztói magatartást. Fejlesztjük a mezőgazdasági termelők, élelmiszer-feldolgozók és a vidéki, falusi turizmusban érdekelt marketingtevékenységét.
- Áttekintjük a hazai agrárlogisztika helyzetét és fejlesztése érdekében lépéseket teszünk.
- Támogatjuk az erős Közös Agrárpolitika fennmaradását, annak reformját, forrásainak, értékeinek és eredményeinek megőrzését, valamint támogatási rendszerének továbbfejlesztését, a nemzeti döntési jog szélesítését.

6.3.5 Hozzáadott értéknövelés, biztonságos élelmiszerellátás, biztonságos piac

Napjainkra az élelmiszer-kereskedelem versenye nagyrészt árversennyé fajult, mely a termelők, feldolgozók számára az olcsóság keresését, a silány minőséget, a munkahelyek felszámolását hozta magával. Vissza kell adni – mind az unióban, mind a világban – az élelmiszer alapvetően friss, természetes mivoltát, tápláló és élvezeti értékét.

Magyarország élelmiszer termelési potenciálját kihasználva el kell érni, hogy a **lakosság legalább 80%-ban Magyarországon előállított termékeket fogyasszon**. Ez javítja az élelmiszerellátás biztonságát, és stabil piacot jelent a termelőknek. A szigorú élelmiszerellenőrzéssel magas szintű élelmiszerbiztonság érhető el. A fogyasztókat marketing és egyéb eszközökkel ösztönözni kell a magyar termékek vásárlására.

Az élelmiszer előállítás közvetlen és közvetett szerepet játszik a foglalkoztatásban, a vidék lakosság megtartó képességében. Az élelmiszer-előállító vállalkozásokból kiszorult munkaerő számára alternatív lehetőséget biztosíthat a kisléptékű helyi élelmiszer-feldolgozás és értékesítés. **Fejleszteni kell az élelmiszerlánc szereplőinek együttműködési készségét, a fogyasztókban pedig tudatosítani kell, hogy magyar élelmiszer vásárlásával magyar munkahelyet őriznek meg.** E két feltétel kialakítása alapvető társadalmi változásokat kíván és ezért a tervezési időszak végére elérendő célként tűzhető ki. Mind a termelői, mind a fogyasztói oldal magatartásában változást kell elérni a helyi és tágabb értelemben a magyar termékekkel szemben elvesztett termelői és fogyasztói bizalom visszaszerzése és megtartása érdekében.

Magyarország kedvező ökológiai adottságai – megfelelő termelési módszerek alkalmazása esetén – lehetővé teszik kiváló minőségű és az ország igényeit meghaladó mennyiségű élelmiszer gazdaságos előállítását. Az ország jelenleg is **mintegy 120%-os önellátásra képes az alapvető élelmiszerekből.** Ez a szint tovább növelhető, ami a globális élelmiszerigény folyamatos emelkedésével komoly nemzetgazdasági előnyt jelenthet Magyarország számára. A gazdasági érdek és a környezeti állapot megőrzésének érdeke közötti egyensúly érdekében elő kell segíteni a **környezetet kevésbé terhelő termelési rendszerek,** így az ökogazdálkodás terjedését. **Termelési potenciálunkat ésszerűen és fenntartható módon, a magasabb feldolgozottsági szintű termékek előállítása irányában** kell fejleszteni.

Az agrárpiac-politika, -szabályozás és -védelem területén nem mondunk ugyan le az **exportorientált mennyiségi árutermelésről** és annak külkereskedelmi egyensúlyra gyakorolt jótékony hatásáról, ám kiemelt célunk a **magasabb hozzáadott értékű termékek** előállításának elősegítése, az e téren elvesztett hazai és külföldi pozícióink visszaszerzése. A magyar agrárgazdaság számára a **legfontosabb piac a helyi és a hazai piac.** Segítjük a kereskedelmi lánc lerövidítését. Átértékeljük és társadalmassítjuk a hazai fogyasztóvédelmi politikát. Az **élelmiszerbiztonság** megteremtése és a helyi élelmiszerpiacok védelme érdekében jelentősen megerősítjük a hatósági ellenőrzés és a fogyasztóvédelem hazai intézményrendszerét, hiszen a hazai élelmiszertermelés alapvetően meghatározza élelmiszer- és élelmiszer-biztonságunkat, így ennek fenntartása és megerősítése nemzetbiztonsági kérdés.

Az agrárpiac-politika, -szabályozás és -védelem központi elemei tehát a **helyi élelmiszerpiacok védelme és az élelmiszerbiztonság növelése.** Ennek érdekében az alábbi lépéseket tesszük.

- A közgazdasági és jogi környezet változtatásával előmozdítjuk az élelmiszer-előállítás és -kereskedelem irányának megváltozását, és azt az energiaellátással együtt a helyi ellátás → regionális ellátás → országos ellátás → export sorrendben, „*belülről kifelé*” tereljük.
- Felülvizsgáljuk az élelmiszer-előállítók, különösen a családi gazdaságok, KKV-k és kistermelők tevékenységét érintő jogszabályokat, megvalósítjuk az élelmiszerlánc felügyelet területén az arányos teherhivest.
- A közgazdasági szabályozó rendszerben a közterheket az élők munkáról a környezethasználatra, a külső energiafelhasználásra és a szállításra helyezük át. Ezzel ösztönözzük az élők munka-igényes, emberi részvételre alapuló, környezetbarát, energiatakarékos és a helyi, regionális ellátásra koncentráló gazdálkodási rendszerek elterjedését, a térségbe való beszállítás/szállítás, a külső erőforrás-bevonás minimalizálását, a belső erőforrásokra való támaszkodást, az áruk és a pénz térségen belüli forgatását, a helyi hálózati gazdaság erősítését.
- Csökkentjük az alapvető élelmiszerek és mezőgazdasági alapanyagok ÁFA-ját, bővítjük a feldolgozók – különösen forgóeszköz – hitelhez jutási lehetőségeit.
- Az élelmiszerlánc lerövidítése érdekében gyors ütemben fejlesztjük a helyi piacokat, segítjük a termelői-fogyasztói közösségek (pl. CSA¹⁵) létrehozását, fejlesztjük a helyi feldolgozás és értékesítés, valamint a helyi termékek, hungarikumok márkázásának és piacra vitelének törvényi és költségvetési kereteit.

¹⁵ **CSA:** Community Supported Agriculture (a helyi közösség által támogatott mezőgazdaság): Amerikában, Japánban és Nyugat-Európában egyre jobban terjedő, részben a globalizáció helyi közösségeket és gazdaságot romboló hatásaira válaszul, a fogyasztó számára a gazdálkodásba betekintést és részvételi lehetőséget, a gazda számára pedig biztos piacot, finanszírozást és jövedelmet biztosító – egyúttal a lánckereskedelem termelői árleszorító és fogyasztói árfelhajtó hatásait mérséklő – közös helyi érdekeltségi rendszer.

- A közösségi marketing és felvilágosítás eszközeivel növeljük a minőségi és biztonságos magyar élelmiszerekhez való fogyasztói kötődést. A felnőtt- és iskolai képzés részévé tesszük a tudatos fogyasztói magatartásra nevelést, és a hazai minőségi élelmiszerek megismertetését.
- Erősítjük a hazai vállalkozások kereskedelmi láncokkal kapcsolatos alkupozícióját, lépéseket teszünk a teljes élelmiszerlánc tekintetében a tisztább piaci viszonyok megteremtésére. Az egész értékláncot átfogó termékpálya stratégiákat dolgozunk ki, elősegítjük a regionális együttműködési formák kialakulását.
- Segítjük a gazda-, valamint a termelői-fogyasztói közösségeket olyan kis- és közepes méretű feldolgozóüzemek létesítésében, amelyek a helyben termelt alapanyagból hagyományos, minőségi termékeket állítanak elő.
- Elősegítjük a helyi feldolgozású termékek értékesítésére szakosodott kiskereskedelmi egységek hálózattá szervezését, e termékek védjeggyel való ellátását, továbbá a rendszernek a falusi/tanyasi turizmushoz és a helyben történő termékértékesítés hagyományaihoz illesztését.
- A fejlesztési támogatásokat a mikro-, kis- és közepes vállalkozói szektorban megvalósuló, magasabb hozzáadott értékű, kiemelkedő minőségű termékek előállítására irányuló fejlesztésekre fordítjuk, ugyanakkor a nemzetközi szinten is versenyképes magyar nagyvállalatok kialakulását is segítjük.
- Az élelmiszerkereskedelem, élelmiszeripar és mezőgazdasági termelők közötti kapcsolatok komplex áttekintését követően a jogi keretek szigorításával és a szankciók mértékének növelésével visszaszorítjuk az áruházláncok önköltség alatti áron történő élelmiszerértékesítési gyakorlatát, valamint a „polcpénz” jelenlegi „multiadó” jellegét, maximalizálva annak mértékét, és megteremtve az arra vonatkozó jogi garanciákat, hogy visszatérítést csak tényleges szolgáltatásokért lehessen a beszállítóktól kérni.
- Az élelmiszerlánc-biztonság és a helyi élelmiszerpiacok védelme érdekében megerősítjük a hatósági ellenőrzés és a fogyasztóvédelem hazai intézményrendszerét.
- Hangsúlyt fektetünk a piacra jutás segítésére, a piac megtartására, a piaci jelenlét erősítésére. Ennek érdekében elősegítjük a kínálati oldal erősítését, új piaci szegmensek feltárását. A cél, hogy a fogyasztók számára a „magyar élelmiszer” a „biztonságos, minőségi és ellenőrzött élelmiszer” szinonimája legyen.
- Kidolgozzuk a magyar termékek jelölésére vonatkozó rendeletet, és a hungarikumokról szóló törvényt. Ösztönözzük az uniós és nemzeti minősítési rendszerekben való részvételt.
- Közérthetően meghatározzuk a magyar/hazai termék fogalmát, alapvetően három kategóriát állítva fel: magyar termék (95 %-ban hazai alapanyag), hazai termék (70 %-ban hazai alapanyag), hazai gyártású termék.
- A fenti piacszerkezési és szabályozási intézkedéseken túl ösztönözzük az élelmiszer-önrendelkezés¹⁶ EU szintű átgondolását és az alap-élelmiszerellátás újraszabályozását.
- Megvizsgáljuk a határ menti élelmiszerkereskedelem nem EU tagállamok – Ukrajna (Kárpátalja), Szerbia és Horvátország (Délvidék) – irányába történő bővítésének, továbbá a kárpát-medencei magyar gazdasági tér és együttműködés erősítésének lehetőségeit.

6.3.6 Helyi gazdaságfejlesztés

A helyi gazdaságfejlesztés keretében segítjük a helyi közösségeket, hogy települési és kisebb térségi szinten újjászervezzék helyi gazdaságukat, kialakuljanak a minél közvetlenebb helyi termelői-fogyasztói kapcsolatok.

¹⁶ Az élelmiszer-önrendelkezés „jog arra, hogy emberek, közösségek, régiók, államok vagy azok uniója maguk határozzák meg mezőgazdasági és élelmiszerpolitikájukat úgy, hogy közben ne árásszák el dömpingárúkkal más nemzetek piacát”. A mozgalmat 1993-ban a Via Campesina indította. Egyik alapítója az Európai Parasztszövetség (Confédération Paysanne Européenne: CPE), melynek célja a Közös Agrárpolitika (KAP) átalakításával a tagállami élelmiszer-önrendelkezés elérése, továbbá a WTO hatáskörének korlátozása az alapvető mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek, mint nemzetbiztonsági cikkek forgalmazásának szabályozásában. A mozgalom tevékenységének súlypontjait a helyi lakosság minőségi élelmiszerrel való ellátására, az élelmiszert megtermelő munkájának megbecsülésére, a helyi élelmiszeri rendszerek támogatására, a helyi közösségek önrendelkezési jogának erősítésére, a helyi tudás és készségek fejlesztésére továbbá a természettel való együttműködésre helyezi. Fő cselekvési területei az élelemhez való jog és a termelő eszközökhöz való hozzáférés biztosítása, továbbá az agrár-környezetgazdálkodás valamint a helyi kereskedelem és a helyi piacok támogatása.

tok. Ennek keretében felkaroljuk a **helyi termékeket**, megteremtjük a **helyi feldolgozás és értékesítés** lehetőségeit, a helyi termékekkel és fenntartható fogyasztással kapcsolatos szemléletformálást végzünk, kialakítjuk a **helyi energiatermelés** és ellátás térségi komplex program keretében történő működésének modelljét, ösztönözzük a **falusi és tanyai turizmust, valamint ökoturizmust**. A hagyományos **kézműves tevékenységek** számára kedvezőbb működési körülményeket teremtünk, felmérjük és tudatosan építjük kézműves hagyományainkat, lehetőségeinket. Azokban a térségekben, ahol a munkaerőpiaci problémák ezt szükségessé teszik, a **szociális gazdaság** keretében vezetjük vissza az embereket a munka világába.

A helyi gazdaságfejlesztés középpontjában a komplex térségi fejlesztési folyamatba ágyazódó, a helyi termékekre és erőforrásokra, valamint helyi értékesítésre épülő megoldások állnak. Ennek érdekében az alábbi **teendőket** fogalmazzuk meg:

- A közbeszerzési kényszer és a lánckereskedelem kikapcsolásával a helyi élelmiszer-előállítás, feldolgozás és értékesítés rendszereit, valamint a helyi intézmények (bölcsődék, óvodák, iskolák, hivatalok, helyi egészségügyi intézmények) közétkeztetési rendszereit egymással közvetlenül összekapcsoljuk.
- Kiszélesítjük az EU által is támogatott „szociális élelmiszerprogramot” valamint az iskolai „igylá tej” és „iskolagyümölcs” programot, összekapcsoljuk azokat a helyi élelmiszertermelés, -feldolgozás és -értékesítés, a közvetlen beszállítás rendszereivel.
- A vidék gazdaságát „több lábra állítjuk”. Erőteljesen támogatjuk a vidéki jellegű nem mezőgazdasági tevékenységeket (helyi energiatermelés, élelmiszer-feldolgozás, -értékesítés, kézművesség stb.), az ezekre irányuló helyi mikro-, kis- és középvállalkozásokat, a falusi, öko- és gyógyturizmus hazai fejlődését, szálláshelyeinek bővítését, a helyi kulináris, népi és szakrális hagyományok ápolását.
- Újragondoljuk az erdei apríték, a mezőgazdasági melléktermékek, a kommunális és egyéb szerves hulladékok, biomassza energetikai hasznosításának lehetőségeit, erre alapozott kistérségi szintű, helyi energiaellátó rendszerek kiépítését, megteremtve ezzel a helyi önkormányzatok, közintézmények energiaigényének kielégítéséhez továbbá a helyi feldolgozóipar létrehozásához szükséges helyi energiaalapot.
- Ösztönözzük és támogatjuk a falvak, vidéki települések különböző tevékenységeit összefogó, ezzel a közösség és gazdasága belső erejét növelő, „Hangya” típusú szövetkezetek, társulások létrehozását és működését.
- A közfoglalkoztatást valamint a szociális földprogramot kiszélesítjük, költségvetési és intézményi feltételeit megteremtjük.
- Megvizsgáljuk a „helyi pénz”, mint térségen belüli elszámolási egyenértékes alkalmazásának működő rendszereit, elterjesztésének lehetőségeit.

6.3.7 Vidéki szellemi és fizikai infrastruktúra, életképes vidéki települések, helyi közösségek

A vidékfejlesztés európai és hazai eszközeivel – a minőségi szerkezetváltás, a vidék gazdaságának több lábra állítása, a vidéki életminőség javítása, a kiszolgáló infrastruktúra fejlesztése révén – megteremtjük az **élhető vidék feltételeit**, annak környezeti, gazdasági és társadalmi stabilitását. Helyreállítjuk a **város és vidék** közötti kapcsolatokat. Ennek érdekében az alábbi gyors **intézkedéseket** hozzuk.

- A vidékfejlesztés hazai és közösségi forrásainak elosztási arányait és a hozzáférés szabályait – EU notifikációt követően – úgy alakítjuk át, hogy azok a kis- és közepes gazdaságok megerősítését, a családi gazdálkodás folytonosságának biztosítását és a generációváltás gyorsítását, a minőségi szerkezetváltást, továbbá a vidéki gazdaság diverzifikációját, a mikro- és kisvállalkozások erősítését és a vidéki életminőség javítását szolgálják. Az „életképességi határokat” valamint az egy érdekeltég által megszerezhető támogatási összegek alsó és felső határát – az EU-val való egyeztetést követően – leszállítjuk.
- A támogatási rendszerben az EU legújabb gyakorlatának illetve a 2014-2020-as időszakra vonatkozó javaslatának megfelelő mi is szorgalmazzuk a „felső támogatási plafon”, a „sávós degresszió” és a „modulációt” bevezetését, és az így esetlegesen felszabaduló támogatási forrásokat átcsoportosítjuk a kis- és közepes családi gazdaságok és vállalkozások támogatás-intenzitásának növelésére, a kedvezőtlen adottságú térségek (KAT) támogatására továbbá a vidékfejlesztés forráskeretének bővítésére.
- A vidékfejlesztésben elkötelezett civil szerveződések (népfőiskolák, egyesületek, társaságok, vidékfejlesztési központok, gazda-érdekképviseletek, kamarák, stb.) bevonásával programokat dolgozunk ki

és indítunk a hátrányos helyzetű, leszakadó „belső periferiák” felzárkóztatására, a kistelepülések (1000 fő alatti lélekszámú településekből álló), aprófalvas (500 fő alatti lélekszámú településekből álló) és tanyás térségek – 2009 tavaszán, ötpárti egyetértéssel elfogadott országgyűlési határozatnak is megfelelő – fejlesztésére.

- Megerősítjük a közösségi együttlét intézményeit, megteremtjük a különböző korosztályok találkozási és közös időtöltési, szórakozási lehetőségeit, folytatjuk az Integrált Községi Szolgáltató Terek (IKSZT) fejlesztésének EU programját. Fokozottan támogatjuk a természeti és kulturális örökség fenntartását, a falvak fejlesztését szolgáló programokat.
- Javítjuk a helyi szolgáltatásokat, átalakítjuk és ügyfélközpontúvá tesszük a köz- és mezőgazdasági igazgatási intézményrendszert (MgSzH, MVH, földhivatalok, falugazdász hálózat, stb.), hogy az a helyi közösségek és a gazdák kiszolgálását, helyzetbehozását, az információhoz és a forrásokhoz való hozzájutást szolgálja.
- A vidékfejlesztés területi szervezeti rendszerét – összhangban a közigazgatás és a területfejlesztés rendszerével – a helyi közösségek, a vidék tényleges fejlesztési igényeinek szolgálatába állítjuk.
- A tanyás térségeket fejlesztjük, falu- és tanyagondnoki szolgálatokat megerősítjük, költségvetési támogatásukat növeljük.
- A vidék, a köz és a termelés biztonsága érdekében vagyonbiztonsági és kárenyhítési, kockázatcsökkentési rendszert alakítunk ki.
- A kutatás, oktatás, képzés, tájékoztatás, szaktanácsadás intézményrendszerét úgy alakítjuk át, hogy az a vidék és a helyi közösségek megerősítését szolgálja, a tervezés és fejlesztés pedig tényleges társadalmi partnerségen alapuljon.

7. Nemzeti stratégiai programok

Az előzőekben bemutatott hét stratégiai terület fejlesztésének kereteit a **nemzeti** stratégiai (szakmai) programok és a **térségi speciális vidékfejlesztési programok** adják. A stratégiai területek és a hozzájuk kapcsolódó nemzeti, valamint területi programok rendszerét a **3. ábra** (melléklet) szemlélteti. Ezek részletes kidolgozására és az ütemezett megvalósításukhoz szükséges jogi és pénzügyi feltételek megteremtésére a nemzeti vidékstratégia elfogadását követően kerül sor. Jelen felsorolással csupán jelezni szeretnénk azokat a kereteket, nemzeti stratégiai programokat, amelyek között a stratégia megvalósítását tervezzük.

7.1. Természeti értékek védelme, fenntartható természeti erőforrás- és tájgazdálkodás nemzeti programjai

7.1.1 Talajvédelmi program

A talaj Magyarország egyik legfontosabb, feltételesen megújuló természeti erőforrása, melynek védelme, termékenységének fenntartása nem csupán a földhasználó, hanem a társadalom hosszú távú érdeke. A kedvező hazai természeti adottságok miatt a jó minőségű talajok aránya és a nagy termőképességű talajok kiterjedése jelentős. A kedvező adottságokat azonban természetes talajpusztulási folyamatok és az emberi beavatkozások (pl. helytelen agrotechnika, vegyszerhasználat, mezővédő erdősávok kiirtása) egyaránt károsítják. Ezen folyamatok a talajtermékenység csökkenése mellett a mezőgazdasági termelés költségeinek növekedését, az ökológiai, vízháztartási (növekvő aszályérzékenység) körfolyamatok felbomlását, a kockázatos anyagok felhalmozódását (élelmiszerbiztonság), valamint a vizek, ivóvízbázisok elszennyeződését eredményezik. Az infrastruktúra, az ipar és a települések terjeszkedése következtében jelentős a termőföldek mezőgazdasági művelésből való végleges kivonása és a tartós talajfedettség növekedése.

A program célja talajkészleteink mennyiségének és minőségének fokozott védelme és termékenységének hosszú távú fenntartása. A vízzel való gazdálkodás érdekében figyelmet kell fordítani a talaj víztározó kapacitásának minél hatékonyabb kihasználására. Ennek fontos elemét képezi a talajvédő gazdálkodás megvalósítása, a talajlazítás, a talaj-degradációs tényezők megelőzése, mérséklése, az ezt elősegítő szabályozási feltételek és támogatási lehetőségek biztosítása. Fontos szerepe van a folyamatos monitoringnak, illetve a termőföld és talajvédelmi előírások betartása ellenőrzésének. A termőföld igénybevételével megvalósuló beruházások során kiemelt figyelmet kell fordítani a talajvédelmi szabályok betartására (a beruházással, építéssel érintett területek humuszos termőrétegének megmentése, illetve a környező talajok minőségének megóvása). A termőtalaj védelme és célirányos hasznosítása, valamint az agrár-környezetgazdálkodás érdekében jelentősen megerősítjük a szakhatóság intézményrendszerét.

7.1.2 Természeti értékek, területek, ökoszisztéma szolgáltatások védelme és helyreállítása

Hazánk természeti értékeinek jelentős hányada kötődik közvetlenül mezőgazdasági művelés alatt álló területekhez, illetve erdőkhez, és fenntartásukban kiemelt szerepe van a tájgazdálkodásnak. A biológiai sokféleség megőrzésében fontos szerep jut az agrobiodiverzitás növelésének, amelynek része az adott tájegység helyi sajátosságaihoz, klimatikus, talajtani és hidrológiai változásaihoz alkalmazkodott tájfajta újbóli elterjesztése. Az ökoszisztéma szolgáltatások védelme és helyreállítása érdekében, a védett természeti területek állapotának megőrzésén és javításán túl fontos a védett természeti területeken kívül is megőrizni és helyreállítani a biológiai sokféleséget, fenntartani a vidéki területekhez kötődő táji értékeket.

Jogi, közigazgatási és pénzügyi eszközökkel támogatni kell a védett természeti területek és a Natura 2000 területek hálózatának beágyazását a vidéki táj megőrzésébe, a Nemzeti Ökológiai Hálózaton keresztül, megállítva ezzel az élőhelyek további feldarabolódását, továbbá biztosítva, hogy Magyarország zöld infrastruktúrájának állapota és kiterjedése a jelenlegi szinthez képest is javuljon. A nagyobb területigényű és vándorló fajok, valamint az időszakosan vándorló fajok megőrzése érdekében biztosítani kell azok migrációjához szükséges ökológiai folyosókat, akár a meglévő akadályok megszüntetésével, vagy a zavarásokat mérséklő intézkedésekkel. Folytatni kell a fajmegőrzési tervek és fajvédelmi beavatkozások végrehajtását, valamint az élőhelyrekonstrukciók megvalósítását. A továbbiakban is biztosítani kell a fokozottan védett növény- és állatfajok élőhelyének védelmében és természetvédelmi célból

eseti jelleggel elrendelt korlátozásokból, illetve védett állatfaji kártételéből adódó kártalanítási igények finanszírozását. Az előzők mellett kiemelt feladat az inváziós fajok elleni védekezés.

7.1.3 Környezetbiztonsági program

A környezet és a társadalom biztonságát veszélyeztető emberi (pl. ipari katasztrófa) vagy természeti eredetű (pl. árvíz, erdőtűz) események és folyamatok megelőzése, illetve a káros következmények elhárítása kiemelt feladat a vidéki térségekben. A környezetbiztonság szorosan összefügg az éghajlatváltozással, mivel annak hatására szélsőséges csapadékeloszlás, az árvíz- és belvízveszély növekedése várható. Az erdők hosszú távú alkalmazkodása és egyúttal klímavédelmi hatásainak megőrzése érdekében a klímaváltozás hatását a fafajpolitikában és az erdőgazdálkodási eljárásokban fokozottan figyelembe kell venni. A klímaváltozás mellett a területhasználatok átalakulása és a vízfolyásaink külföldi szakaszain folyó tevékenységek hatása is befolyásolja az árvizek gyakoriságát.

A környezetbiztonság fő célja a megelőzés hatékonyságának növelése, mivel a környezeti katasztrófák elhárítása, következményeik felszámolása nagyságrendekkel többbe kerül, mint azok megelőzése. A károk bekövetkezése esetén kiemelt feladat a védekezésben érintett szervezetek együttműködésére építve a hatékony kárelhárítás. A vidéki térségekben a talajban és a felszín alatti vizekben hátramaradt, akkumulálódott szennyeződések felderítése és a szennyezettség csökkentése vagy megszüntetése a kármentesítés feladata. A program részét képezi a tüzek és más természeti katasztrófák által károsított erdőkben az erdészeti potenciál helyreállításának és a megelőző intézkedések bevezetésének támogatása. Az előzők mellett folytatni szükséges az Országos Környezeti Kármentesítési Program megvalósítását.

7.1.4 Árvízvédelmi program

Az árvízi biztonság erősítése keretében cél az árvízszintek csökkentése a Tisza-völgyben a Vásárhelyi-tervben (VTT) előirányzott fejlesztések (lásd 7.1.2 fejezet) megvalósításával, a legkritikusabb védvonalszakaszokon a Duna menti árvízvédelmi rendszer fejlesztése, a mellékfolyók árvízvédelmi műveinek fejlesztése (pl. új töltések megépítése, meglévő töltések erősítése), és a meglévő árvízvédelmi művek fenntartása.

Az árvízi kockázatkezelési terveket 2015-ig kell elkészíteni. Kiemelt feladat az előrejelző-, megfigyelő-, tájékoztató-, kármegelőző rendszerek fejlesztése. Mind a kármegelőzésben, mind a kárelhárításban hatékony eljárások és módszerek kidolgozása és megvalósítása, megfelelő intézményrendszer, technikai és szabályozási háttér biztosítása szükséges.

7.1.5 Vízkészlet- és vízminőség-védelmi program

A víz korlátozottan rendelkezésre álló, megújuló, sérülékeny erőforrás, mely mind az életminőség, mind a mezőgazdaság szempontjából meghatározó tényező. A vizeink „jó állapotának” elérését a Vízyűjtő-gazdálkodási Tervben foglalt intézkedési program végrehajtása biztosítja. Az intézkedések programja az EU Víz Keretirányelv céljainak megfelelően tartalmazza a vízfolyásokra, állóvizekre és felszín alatti vizekre, valamint a védett területekre vonatkozó környezeti célkitűzések eléréséhez szükséges szabályozási, műszaki, finanszírozási, intézményrendszeri feladatokat. A Vízyűjtő-gazdálkodási Terv az agrártevékenységgel összefüggésben a következő műszaki intézkedéscsomagokat tartalmazza: területi agrár intézkedési csomag (Nitrát Akcióprogram); vízfolyások árterére vagy hullámterére, valamint az állóvizek parti sávjára vonatkozó agrár intézkedési csomag; halászati és horgászati tevékenységgel kapcsolatos intézkedési csomag, valamint a fenntartható vízhasználatok megvalósítása.

A program keretében cél a vízyűjtő-gazdálkodási tervhez kapcsolódó intézkedési programok megvalósítása. Ennek részeként folytatni kell a szükséges víz kitermelését biztosító üzemelő vízbázisok, valamint a stratégiai tartalékokat jelentő távlati vízbázisok védelmét, a készletek megőrzését szolgáló Ivóvízbázis-védelmi Program megvalósítását (pl. a hátralévő beruházások megvalósítása, vízbázisok biztonságban tartását hatékonyabban elősegítő jogi szabályozás kidolgozása). A mezőgazdasági eredetű nitrátterhelés csökkentése érdekében fontos a II. Nitrát Akcióprogram megvalósítása és a III. Nitrát Akcióprogramot elkészítése. A nitrátérzékeny területeken kiemelt figyelmet kell fordítani a helyes mezőgazdasági gyakorlat szabályainak betartására, valamint folytatni kell az állattartó telepek trágyatároló műtárgyainak megfelelő műszaki védelemmel történő ellátását. A kiemelt fontosságú és országos jelentőségű érzékeny víztestek (pl. nagy tavaink) állapotának javítására vonatkozó részletes intézkedéseket a 3. Nemzeti Környezetvédelmi Program tartalmazza.

7.1.6 Területi vízgazdálkodási program

Az emberi egészségben, a környezetben és a gazdasági tevékenységben okozott károk valószínűségének csökkentése mellett a vízkészletekkel való jobb gazdálkodás hozzájárul a hosszú távú gazdálkodási lehetőségek megteremtéséhez, az agrárágazat sérülékenységének csökkentéséhez és a területek népességmegtartó erejének növeléséhez. A vízhiányos területek jó vízháztartásának, a vizek mennyiségi védelmének biztosítása, a klímaváltozás hatására növekvő vízhiány ellensúlyozása érdekében mind szélesebb körben szükséges alkalmazni a vízvisszatartás, tározás, vízáteremtés eszközeit.

A program célja a területi vízgazdálkodási közfeladatok rendezése, a vízgazdálkodási infrastruktúra működésképeségének helyreállítása. Ehhez változtatni szükséges a jelenlegi területi vízgazdálkodási szabályozási rendszeren, a végrehajtó szervezetek struktúráján, feladat ellátási és felelősségi rendszerén, valamint a finanszírozás elemein és forrásain. A területi vízgazdálkodási közcélú létesítmények fenntartására, karbantartására, valamint megelőző belvív- és vízkárvédelmi beavatkozásokra állami források felhasználásával, állami vízügyi program végrehajtását tervezzük. Országos közmunkaprogramot indítunk a belvízvédelmi rendszerek megfelelő fenntartására. A belvízgazdálkodás során kiemelt szerepet kell, hogy kapjon a bel- és külterületi vízrendezés összhangjának biztosítása, a belvízvédelmi művek fenntartása, fejlesztése, a vízviszszatartási, -tározási helyek kialakítása. Emellett a program részét képezi a hegy- és dombvidéki tározó építési és rekonstrukciós munkák elvégzése. Az aszály és szárazodás megelőzésének, illetve a vízhiány komplex kezelésének, valamint a közvetlen és közvetett károk csökkentése érdekében aszálykezelési terv készítése szükséges. A mezőgazdasági vízszolgáltatás (öntözés, halászat) korszerű szabályozására vonatkozóan Kormányrendelet előkészítését tervezzük.

7.1.7 Ásványi nyersanyag és energiaerőforrás-gazdálkodási program

Magyarország természeti adottságai, (az építőipari alapanyagok és néhány más nyersanyag kivételével) ásványkincsekben, fosszilis energiaforrásokban való viszonylagos szegénysége stratégiai prioritássá teszik a takarékos, hatékony, egyre inkább a megújuló energiaforrásokra épülő, környezetbarát energiagazdálkodást és az ásványi nyersanyag-pazarlások megakadályozását, a gazdálkodás optimalizálását. A mezőgazdaság energiafelhasználása 2000 óta csökkent. A jelenlegi kihívás a viszonylag alacsony energia intenzitású állapot fenntartása, a takarékos és hatékony energiahasználatra épülő gazdálkodási módok elterjesztése. Ebből a szempontból a bioenergia előállítás iránti igény növekedése is kiemelt figyelmet kell, hogy kapjon, mivel a biomassza energetikai célú felhasználása nem feltétlenül vezet a nettó ÜHG kibocsátások mérsékléséhez, illetve növelheti a más jellegű környezetterhelést, kockázatokat.

Az ásványi nyersanyagok vonatkozásában a cél – a nyersanyagok szűkösségére és növekvő árára is tekintettel - a hosszú távú szemlélet, valamint a takarékos és erőforrás-hatékony elveinek érvényesítése, a környezet terhelésének csökkentése. Ehhez kiemelten fontos az ásványi nyersanyagok kutatása és kitermelése során a legjobb elérhető technológiák alkalmazásának, illetve a hulladékhasznosításból eredő ásványi nyersanyag megtakarítási lehetőségek kihasználásának ösztönzése. Az energiaerőforrás-gazdálkodás során cél a három fő alapelv: az ellátásbiztonság, a versenyképesség és a fenntarthatóság érvényesítése, a környezeti szempontoknak megfelelő, diverzifikált energiaszerkezet elérése, melyben kiemelt szerepet kell szánni a decentralizált energiatermelésnek és felhasználásnak.

7.2. Vidéki környezetminőség nemzeti programjai

A vidéki környezet állapotának jellemzői, a települési infrastruktúra, a szolgáltatások színvonala, a település és a környező táj kapcsolata mind az életminőséget alapvetően meghatározó tényezők. A stratégia célja a vidéken élők számára élhető, környezeti ártalmaktól mentes, komfortos, biztonságos lakóhely, a megfelelő üdülési-pihenési feltételek és a minőségi környezeti infrastruktúra biztosítása, utóbbiba beleértve az egészséges ivóvíz szolgáltatást, a szennyvízelvezetést és -tisztítást, a települési vízgazdálkodást, valamint a hulladékgazdálkodást. Fontos, hogy a lakosság igényeinek kielégítése, az infrastruktúra- és szolgáltatásfejlesztés a fenntarthatóság és a klímavédelem szempontjainak szem előtt tartásával történjen.

Fő célkitűzések a vidéki környezetminőség szempontjából:

- A települések zavartalan működését biztosító környezeti infrastruktúra kiépítése, a fejlesztések során a fenntarthatósági szempontok hatékonyabb érvényesítése,

- A fenntartható hulladékgazdálkodás és települési vízgazdálkodás elősegítése, a mobilitás feltételeinek biztosítása oly módon, hogy azok ne okozzanak egészségkárosító környezetterhelést,
- A helyi természeti értékek és a zöldfelületi rendszer védelme, települések harmonikusabb tájba illesztése.

7.2.1 Ivóvíz program

Magyarország településeinek közműves vízellátása mennyiségi szempontból alapvetően rendezettnek tekinthető, azonban a szolgáltatott víz minősége az ország lakosságának 30%-ára kiterjedően néhány paraméter tekintetében nem felel meg az uniós és a hazai előírásoknak. Az arzén emberi egészségre gyakorolt hatásáról készült elemzés szerint, az arzénnel szennyezett ivóvizet tartósan fogyasztó lakosság körében a dagados többlet-halálozás évi 300 főre becsülhető. A közüzemi vízellátással nem rendelkező területeken részben azonos minőségi problémák jellemzőek a lakosság egyedi kutas ellátására.

A program célja az ivóvízben jelenlévő egyes komponensek miatt fennálló egészségi kockázatok jelentős csökkentése és a lakosság számára az egészséges ivóvízhez való hozzáférés egyenlő esélyű biztosítása. A szolgáltatott ivóvíz minőségének javítását, a kiemelt komponensek koncentrációjának csökkentését (arzén, bór, nitrit, fluorid, ammónium) az Ivóvízminőség-javító Program végrehajtása biztosítja (kiemelten a dél- és észak-alföldi régiót érinti). A Programban nem szereplő feladatok esetén (vas/mangán tartalom csökkentése, hálózatrekonstrukció) megfelelő források biztosítása szükséges. Kiemelt szerepe van a takarékos ivóvízhasználat és a víztakarékos eszközök használata ösztönzésének, ugyanakkor szükséges figyelemmel lenni a túlméretezett ivóvízellátó rendszerek következtében fellépő másodlagos vízminőség romlás hatásaira.

7.2.2 Szennyvíz program

A településeken keletkező szennyvizek elvezetése és tisztítása a lakosság életminőségének javításához, a közegészségügyi szempontok érvényesítéséhez, a környezet védelméhez, valamint a gazdaság fejlesztéséhez egyaránt hozzájárul.

Folytatni szükséges a 2000 lakosegyenérték (LE) szennyezőanyag terhelés feletti szennyvízelvezetési agglomerációkban a Nemzeti Települési Szennyvízelvezetési és-tisztítási Megvalósítási Program végrehajtását és ösztönözni szükséges a lakások csatornára való rákötését. További feladat a keletkezett települési szennyvíziszap kezelési és elhelyezési tervek kidolgozása. Emellett biztosítani kell a 2000 LE alatti településeken keletkező szennyvizek kezelését is (településszintű megoldások, egyedi szennyvízkezelő létesítmények/berendezések szakszerű kialakítása, megépítése és előírás szerinti használata). A települési folyékony hulladék szakszerű gyűjtése és megfelelő kezelése érdekében az infrastruktúra fenntartása és fejlesztése szükséges.

7.2.3 Települési vízgazdálkodás

A települési vízgazdálkodás magába foglalja a felesleges csapadékot és belvizeket összegyűjtő és elvezető zárt vagy nyílt belvízcsatorna hálózat kiépítését, a nyílt csatornák, településen áthaladó kisvízfolyások és tavak meder- és partrendezését, előbbieket vízzállító-képességének visszaállítását, azaz rekonstrukcióját. Ezek a létesítmények, illetve medrek a kármegelőzési funkción és a mezőgazdasági vízigények kielégítésének támogatásán túlmenően emelhetik a lakókörnyezet színvonalát is.

A program célja a belterületi csapadékvíz-elvezető hálózatok fenntartása, rekonstrukciója, záportározók építése, a vizekkel való gazdálkodást biztosító rendszerek kiépítése, rehabilitációja.

7.2.4 Zöldterületi rendszer fejlesztése, helyi természeti értékek védelme

A vidéki települések dinamikus kölcsönhatásban vannak természeti környezetükkel. E kapcsolat egyik legfontosabb települési eleme egy funkcionálisan jól működő, biológiailag aktív zöldfelületi rendszer, amely a települési életminőség javítása szempontjából is fontos tényező. Gyakran előfordul, hogy miközben a települések a közvetlen természeti környezetük rovására terjeszkednek, a településen belül egyre több az elhagyott, használaton kívüli telek. Az egységes zöldfelületi rendszer, valamint a zöldgyűrűk megteremtése sok esetben hiányos. A zöldterületek mind távolabb kerülnek a beépített területektől. A „zöldfolyosók” egyre keskenyebbek, sok helyen mozaikossá válnak. Új zöldterületek alig létesülnek, nő a művi felületek aránya. A folyamat megállítása, a települési zöldfelületek arányának növelése jelentősen hozzájárul a vidéki életminőség növeléséhez. A helyi jelentőségű védett természeti területek rendszere a társadalom természetvédelmi igényének alulról kezdeményezett szerveződésének lehetőségét teremti meg.

A program célja a zöldfelületek ökológiai és használati értékének növelése, a zöldterületek növelése és minőségének javítása, beágyazása a Nemzeti Ökológiai Hálózatba. Az egységes zöldfelületi rendszer megvalósulásának elősegítése érdekében a településrendezési szabályozás áttekintése és módosítása szükséges (a zöldterületek arányos területi eloszlása, differenciált szabályozás lehetősége, favédelem korszerűsítése). Folytatni szükséges a települési zöldfelületek megújítását, állapotának javítását, az invazív fajoktól mentes zöldfelületek kialakítását. Az igénybevételre kerülő biológiailag aktív felületeket magas biológiai aktivitású területek létesítésével kell pótolni. A közterületeken, intézményekben és a magántelkeken egyaránt fontos a mesterséges felszínborítás minimalizálása, a faültetés és gyepesítés, valamint a zöldfelületek gondozása. A program célja továbbá a helyi jelentőségű védett természeti területek megőrzése, fenntartása.

7.2.5 Hulladékgazdálkodási program

Az agrárgazdaság és a vidék számára fontos, hogy értékes anyagok ne váljanak hulladékká, azaz melléktermékként vagy másodnyersanyagként hasznosíthatók legyenek és ne jelentsen terhet hulladékként történő kezelésük. A hulladékgazdálkodás a vidék életének minden területét érinti, összetett tevékenységei (megelőzés, szemléletformálás, tervezés, létesítmények megvalósítása és fenntartása, közszolgáltatás) sem választhatók el a vidék gazdasági, társadalmi és környezeti elemeitől.

A program célja, hogy a vidéki területeken megvalósított korszerű, átfogó és a területi sajátosságokat is figyelembe vevő hulladékgazdálkodás révén megelőzze, illetve csökkentse a hulladékhoz köthető káros hatásokat, egyúttal járuljon hozzá a természeti erőforrások felhasználásának csökkentéséhez, a felhasználás hatékonyságának javításához. A hulladékképződés megelőzése szempontjából fontos a mezőgazdasági szektorból származó anyagok minél nagyobb arányú visszaforgatása. A melléktermékként fel nem használható biomassa hasznosítását elsősorban biogáz és/vagy komposztáló telepek létesítésével kívánatos biztosítani. A célok eléréséhez szükséges intézkedéseket minden esetben a megelőzés, újrahazsnálat, újrafeldolgozás, egyéb hasznosítás, ártalmatlanítás prioritási sorrendben, a környezetileg, társadalmilag és gazdaságilag leghatékonyabb megoldások alkalmazásával kell megtenni. További cél a biológiai úton lebontható növényi melléktermékek és hulladékok lerakásának korlátozása, lehetőség szerint megszüntetése, melyben fontos szerepe van a házi és közösségi komposztálás elterjesztésének. Biztosítani kell az állati melléktermékek és hulladékok biztonságos, lehetőleg újrahazsnosítással járó ártalmatlanítását.

7.2.6 Levegőminőség-védelmi és zajterhelés csökkentési program

A levegő minősége mind az emberre, mind a természeti és az épített környezet elemeire hatással van. A vidéki levegőminőség hazánkban általában jónak mondható, ugyanakkor a fűtési idényben a lakossági tüzelésből eredő levegőszennyezés, a közlekedési, szállítási igények növekedése (tranzitforgalom, ingázás) miatti káros kibocsátás, illetve olykor a nagy távolságból érkező légszennyezés ezekben a térségekben is kihívást jelent.

Magyarországon az utóbbi években nőtt a zajforrások száma, valamint az általuk kibocsátott zaj zavaró hatása. A zajterhelésre elsősorban a közlekedési igények és a szállítási volumenek növekedése hatott, mely – a vidéki nagyvárosokban és azok agglomerációiban – számos kedvezőtlen hatással jár, mind az emberi egészségre, mind az épített és a természeti környezetre nézve. A vidéki térségek sem mentesek azonban a zaj- és rezgésterheléstől, tekintettel pl. az ország közútjain lebonyolódó jelentős átmenő forgalomra, illetve a légi közlekedésre.

A program célja a tiszta levegőjű vidéki térségekben a jó minőség megőrzése, illetve a levegőminőség javítása, a légszennyezettség kialakulásának megelőzése, csökkentése. A határértéket meghaladó szennyezettségű területeken az önkormányzatok bevonásával elkészített szennyezettség csökkentési programok ütemezett végrehajtása szükséges. Emellett hatékony ösztönző rendszert kell kialakítani a nem motorizált közlekedés előtérbe helyezése, a helyi és helyközi tömegközlekedés fejlesztése, a gépjárművekből származó kibocsátások csökkentése érdekében. A lakossági szektorban a tisztább tüzelőanyagok használata, a fűtőkorszerűsítés és a kerti hulladékok égetésének megszüntetése terén szükséges előrelépni. A jó mezőgazdasági gyakorlat alkalmazásával lehet minimalizálni az állattartó telepek ammónia kibocsátását. A zajterhelés-csökkentés keretében a program célja a zaj és rezgés okozta káros hatások csökkentése, a zajjal terhelt területek és lakosság arányának csökkentése. Ennek érdekében a hazai zajvédelmi szabályozás rendszerének továbbfejlesztése, illetve a stratégiai zajtérképek és intézkedési tervek elkészítése szükséges (me-

lyek végrehajtásához biztosítani kell a pénzügyi forrásokat). A termelési és szolgáltatási tevékenységből származó zajterhelés megelőzése, csökkentése érdekében erősebb hatósági kontroll szükséges.

7.3. Föld- és birtokpolitika nemzeti programjai

7.3.1 Föld- és birtokrendezési program

A magyar mezőgazdaság jövője szempontjából két törvény, illetve az azokban foglaltak megvalósulása e kormányzati cikluson is túlnyúlóan – évtizedekre hatóan - döntő jelentőséggel bír. A két jogszabály a birtokrendezésről-, valamint a mezőgazdasági üzemszabályozásról szóló törvények. A két jogszabály részben feltételezi is egymást, ugyanakkor – és ez különösen a birtokrendezésről szóló törvényre igaz - együttes meglétük nélkül is értelmezhetőek, és alkalmazhatóak. A kormányprogramban szereplő és az agrárgazdaságot alapjaiban érintő két jogszabályon kívül természetesen egyéb – elsősorban a termőfölddel kapcsolatos – törvényekkel is meg kell említeni. Ezek közül elsősorban a Nemzeti Földalapról, illetve a Földalapkezelő Szervezetről szóló jogszabályokat szükséges kiemelni. És végül, de nem utolsósorban szólni kell magáról a Földtörvényről, amely önálló tartalmi elemein kívül mintegy „ernyő törvényként” lefedi az említett jogszabályokat.

A birtokrendezés célja a jelenleg szétaprózódott tulajdonosi szerkezet és kisméretű parcellák összevonásával mind a művelés -, mind a tulajdonlás szempontjából életképes birtoktestek kialakítása. A kialakult helyzetben az államigazgatási keretek közt zajló birtokrendezés mellett ösztönözzük az önkéntes birtokcseréket, a részarány-tulajdonú földek mindkét módszerrel történő birtokba adását. A Nemzeti Földalaprak szerepet szánunk a földbérleti viszonyok kialakításában is, úgy, hogy az elsősorban a családi gazdaságok kialakulását segítse. Az önkormányzatok számára megteremtjük a szociális földalapokat. A birtokrendezéssel kapcsolatos törvénymegalkotásánál a következő fontosabb szempontok számbavétele szükséges: általános birtokrendezés történjék-e; az általános, államigazgatási keretek között zajló, és az önkéntes alapon történő birtokrendezés egymáshoz való viszonyának a tisztázása/eldöntése; mekkora legyen a legkisebb – rendezett – birtoktag; a birtokösszevonásoknak a tulajdonnal kapcsolatos kérdései; az államnak értékesítés céljából felajánlott birtokrészek rendezése; a részarány tulajdonosok földjének a kimérésével összefüggő feladatok. A program keretében településenként fel kell mérni a rendezésre váró területek nagyságát, az egyes településeken belül meg kell határozni az önkéntes alapon, illetve az államigazgatási keretek között rendezni szükséges területeket. A legkisebb engedélyezett parcellaméreteket el nem érő területek esetében kezdeményezni kell az érintett földterület szomszédjának, vagy pedig ez utóbbi vételi szándéka hiányában az NFA részére történő földértékesítést.

7.3.2 Üzemszabályozási program

A mezőgazdasági üzemszabályozás célja a magyar mezőgazdaság vállalati rendszerének bizonyos szempontok alapján történő egységes kezelése. Míg a birtokrendezésről szóló törvény technikai jellegű és ahhoz kapcsolódó intézkedéssorozat, és önmagában csak kisebb hatással van – áttételesen játszik szerepet - a földtulajdon és a birtokviszonyok alakulására, addig az üzemszabályozási törvény eldöntheti, de legalábbis jelentősen befolyásolhatja, átalakíthatja a birtokviszonyokat is.

Üzemszabályozási programunkkal részben át kívánjuk hidalni a jelen birtokviszonyaiból adódó művelési nehézségeket, másrészt ezzel is elő kívánjuk segíteni a kis-, közepes -, és nagygazdaságok, az egyéni – és társas gazdaságok egymással szimbiózisban élő rendszerét. A törvény természetesen a mezőgazdasági vállalkozások/üzemek létének, működésének egyéb feltételeit is szabályozzák. A mezőgazdasági üzemszabályozásról rendelkező törvény főbb szempontjai, illetve az azzal kapcsolatosan eldöntésre váró kérdések megítélésünk szerint a következők: egységes, vagy pedig az egyéni és a társas gazdaságokra vonatkozóan külön-külön vonatkozó jogszabályok készüljenek e? Ha külön kezeljük az egyéni és a társas gazdaságokat, jogi formától függetlenül valamennyi egyéni gazdaságra vonatkoztassuk a családi gazdaságokat érintő – sajnos a jelenlegi jogszabályi formájában meglehetősen eklektikusnak sikeredett – szabályozást, vagy pedig a gazdaságstatisztikailag egyéni gazdaságokként nyilvántartott főbb csoportokra (őstermelők, családi gazdaságok, egyéni vállalkozók) mint alrendszerekre részben, vagy nagyobb mértékben eltérő szabályozást hozunk e létre? Ugyanez a kérdés vethető fel a társas gazdaságok tekintetében is. Mind az egyéni, mind a társas gazdaságoknál kérdésként vetődik fel, hogy a mezőgazdasági üzemszabályozás teljes körű legyen e, vagy pedig csak a vállalkozások létének, tevékenységének egy bizonyos területére vonatkozzanak? Ez utób-

bi kérdés különösen is aktuálisnak tűnik a társas gazdaságok tekintetében, hiszen azokra vonatkozóan a szövetkezeti, illetve a társasági törvény, mint konkrét szabályozók érvényesek. A program során a jogalkotási munka eredményétől függően megszületett törvény alapján életbe kell léptetni a szabályozási elemeket. Fontos szempont és különválasztást igénylő feladat a törvénynek a már meglévő vállalkozásokra való alkalmazása, illetve a jogszabály új gazdaságok létrejöttével összefüggésben történő életbe léptetése.

7.3.3 Demográfiai földprogram, „fiatal gazda életpályamodell”

Abban az esetben, ha hazánkban a jelenlegi kedvezőtlen demográfiai tendenciák folytatódnak, az ország lakossága 2050-re 7-8 millió főre csökken. Az egyes régiókban a probléma súlyát tekintve eltérések vannak. Az országon belül különösen kritikus a vidéki térségek demográfiai helyzete. A vidéki térségekben a népesség rövid időn belül teljes mértékben elöregszik. A kedvezőtlen folyamatok eredményeként a jelenlegi gazdaságszerveletnek nem lesz megfelelő utánpótlása, és az inaktív rétegek aránya rendkívüli terheket ró az aktív rétegekre. Ezért a vidék számára kulcskérdés, hogy helyben legyenek olyan fiatalok, akik a vidéki élet mellett a gazdálkodást választják, és megfelelő számban vállalnak gyermekeket.

A program célja a vidéki demográfiai válság enyhítésén kívül az előregedő hazai gazdaságszervelet utánpótlásának biztosítása. A program azoknak a vidéken letelepedő fiatal gazdálkodóknak az NFA földleptételekkel való támogatását biztosítja, akik a gazdálkodás mellett 2-3 gyermek felnevelését is vállalják. A támogatás formája hosszú távú támogatott földbérleti szerződés, megerősítve a kapcsolódó jelenleg is rendelkezésre álló (pl. fiatal gazdák induló támogatása) uniós támogatási jogcímekkel. A program keretében létrehozandó mezőgazdasági üzemek kialakításához a szükséges tervezési háttérrel az állam és az önkormányzatok együttműködésével az agrárügyet megalapozják. A program végrehajtását – a területileg illetékes önkormányzatok bevonásával – a VM koordinálja.

7.3.4 Szociális földprogram

Magyarországon a lakosság 10-15%-a szegény. A szegények közel fele vidéki környezetben él, és ha a nagyon szegény lakosság területi megoszlását vesszük alapul, még rosszabb a helyzet, mivel a nagyon szegény népesség kétharmada vidéki térségekben él. Ebből következik, hogy vidéki szegényeknek, mint szociális kérdésnek a kezelése a vidékfejlesztési politika része kell, hogy legyen. A politikának eszközeit kell, hogy biztosítsa a vidéki szociális helyzet javítására. Közre kell működni abban, hogy a rendkívül nehéz szociális helyzetű vidéki rétegek olyan foglalkoztatási és jövedelmi lehetőségeket kapjanak, ami hosszabb távon előmozdítja társadalmi felzárkózásukat, rövidtávon pedig megakadályozza helyzetük további romlását.

Ezt a célt szolgálja a szociális földprogram, amely a mezőgazdasági termelésre alkalmas környezetben élő, de a termeléshez szükséges feltételekkel nem, vagy csak részben rendelkező, szociálisan hátrányos helyzetű családok megélhetéséhez, illetve ezekben a családokban a munkára nevelés folyamatának elősegítéséhez nyújt támogatást. Erre vonatkozóan több modellértékű hazai kezdeményezést találunk. A program kedvezményezettje elsősorban saját fogyasztásra termel, de az is megengedett, hogy a saját fogyasztáson felüli terméktöbbletét értékesítse. A program gesztorai az önkormányzatok vagy önkormányzati társulások, vagy az általuk létrehozott szociális célú közhasznú szervezetek (alapítvány, közalapítvány, közhasznú társaság). A központi kormányzat az NFA földleptételekkel tartós bérlet formájában szükség szerint földterületet biztosít, illetve a szociális segély kiegészítéseként pénzügyi támogatást is nyújthat, olyan módon, hogy a pénzügyi támogatást egy magasabb szorzóval átváltható a mezőgazdasági termeléshez szükséges inputok és gépi szolgáltatások finanszírozására. A program gyakorlati kivitelezése úgy valósul meg, hogy az önkormányzat a központi minimális feltételek figyelembe vételével rendeletet alkot a helyi program működéséről, a kedvezményezetttség feltételeiről, a résztvevők kötelezettségeiről és jogairól, majd ezt követően a programban részt venni kívánó családok egyénileg kötött szerződések alapján részesülhetnek a központi program által biztosított juttatásokban.

7.3.5 Földhasználat szerkezetátalakítási, tájgazdálkodási program

A 2010-2011 évi árvíz- és belvízkárok, az elöntött és veszélyeztetett területek nagysága, és az ebből adódó kiemelkedően magas mezőgazdasági károk rávilágítottak arra, hogy a földhasználatot a jelenleginél sokkal komolyabban szükséges a táji és területi adottságokhoz igazítani. A jelenlegi földhasználat csak részben igazodik a termőhelyi adottságokhoz, a gazdálkodási rendszerek pedig többségében nem tükrözik helyi

jelleget, az iparszerű technológia előtérbe helyezte a mesterséges input megoldásokat a termőhelyek természeti adottságaira való körültekintő építkezés helyett.

A program célja a rendszeres ár- és belvízi elöntéssel veszélyeztetett területeken a racionális földhasználat-váltás elindítása, megvalósítása, a termőhelyi viszonyokhoz igazodó lehetséges haszonvételek feltárása, kiaknázása. További cél a helyi tájgazdálkodási modellek elterjesztése, a földhasználat és agrotechnika tájjellegű megoldásainak feltárása, elősegítése. A program első lépése a rendszeres ár- és belvízelöntéssel, vízborítással veszélyeztetett területek térinformatikai alapú felmérése. Ezt követheti az érintett területeken, terület-alkalmassági vizsgálatok alapján a racionális földhasználati és gazdálkodási rendszer (extenzív gyeptájkázás és gyepre alapozott állattartás, extenzív szántóföldi rendszerek, hagyományos ültetvények, extenzív tógazdaság, halgazdálkodás, nádgazdálkodás, ártéri gazdálkodás stb.) meghatározása, kidolgozása, összhangban a vízgazdálkodási megoldásokkal, majd támogatáspolitikai és szabályozástechnikai eszközökkel a racionális földhasználat- és gazdálkodási rendszer váltás elindítása. Terület-alkalmassági vizsgálatokon alapuló tájgazdálkodási modellek kidolgozásával, bevezetésével, tájfajták, hagyományos fajták termesztésbe, tenyésztésbe vonásának támogatásával, valamint az azokból előállított termékek értékesítési lehetőségeinek megteremtésével segíthetők elő a táji adottságokhoz alkalmazkodó gazdálkodási rendszerek.

7.4. Fenntartható agrárszerkezet- és termeléspolitika nemzeti programjai

7.4.1 Ökológiai gazdálkodás program

A kellő támogatás- és szabályozáspolitikai ösztönzés hiányában Magyarország eddig nem használta ki kellő mértékben az ökológiai gazdálkodásban rejlő lehetőségeit. Az európai tendenciákkal ellentétes módon Magyarországon nem nőtt az ellenőrzött ökológiai gazdálkodás alá vont területek nagysága (2%). Kedvezőek ugyanakkor az ökológiai és egyéb adottságok (jogsabályi háttér, GMO-mentesség, tájfajták, őshonos fajták, erős ellenőrzési-tanúsítási rendszer) az ökológiai gazdálkodáshoz. Ma már hazánkban is egyre több, az ökológiai gazdálkodást segítő technológiai módszer áll rendelkezésre. A biogazdálkodás részarányának növekedése nagyobb élőlétszám-igénye miatt növeli a foglalkoztatottságot, kiválóan alkalmas a családi gazdaságokban történő megvalósításra, a biotermékek fogyasztása javíthatja a magyar népesség rossz általános egészségi állapotán, és környezeti hatásai is kedvezőek (vízkészlet és termőföld jó állapotának megőrzése, az ökológiai egyensúly megőrzése, környezetterhelés mérséklése).

A program indításához szükséges Magyarország ökológiai gazdálkodási akciótervének elkészítése. A program keretében többéves, célzott információ- és reklámkampány szükséges a bioélelmiszerek népszerűsítésére, fontos a bioélelmiszerek bevonása a közétkeztetésbe (elsősorban bölcsőde, óvoda, iskola, kórház), a biotermékek hazai piacra jutásának támogatása, az agrár-környezetgazdálkodási jogcímben az ökológiai gazdálkodás támogatása, az ökológiai gazdálkodás ellenőrzésével és tanúsításával kapcsolatos költségek támogatása. Ösztönözni kívánjuk a biogazdálkodás szereplői közötti integrációt, bemutató ökogazdaságok létesítését. Növelni szükséges az ökológiai gazdálkodásba vont területek nagyságát. Ösztönözni kell a biológiai növényvédelmi módszerek terjedését, többek között a jogi környezet megfelelő, annak sajátosságaihoz igazodó módosításával. Támogatni kell, a már rendelkezésre álló, ökológiai gazdálkodást segítő technológiai módszerek szélesebb körben való megismertetését. Fontos a biotermékek feldolgozásának növelése, a biotermékeket feldolgozó kapacitások létesítése, fejlesztése. Mivel a biogazdálkodás kritikus szakasza az „átállás”, kiemelten fontos támogatni a gazdálkodókat az átállásban, és az ökológiai gazdálkodás ellenőrzésével és tanúsításával kapcsolatos költségek tekintetében. A kínálati oldal növelése mellett fontos a fogyasztók szemléletének megváltoztatása, tájékoztatásuk, hogy figyelmüket bioélelmiszerek fogyasztásának előnyeire, fontosságára felhívjuk (kereslet-növelés).

7.4.2 Ártéri tájgazdálkodás program

Magyarország vízfolyásainak vízmérlege jelenleg negatív, azaz több víz távozik az országból, mint amennyi érkezik. A XIX. századi folyószabályozások megszüntették a korábban hagyományos, a vízvisszatartáson alapuló ártéri tájgazdálkodás lehetőségét, a modern vízgazdálkodás a vizek minél gyorsabb elvezetésére koncentrál. Jelentősen megnőtt azonban az árvízveszély, és az árvízi védekezés évről évre tetemes költségeket emészt fel. A hagyományos ártéri tájgazdálkodás a folyó működéséhez igazodott, és haszonvételei mellett fontos szerepe volt tájfenntartásban. A vízrendszer egésze: a mellékágak, az erek, a fokok, az állan-

dó és ideiglenes tavak, rétek, legelők, a tájra jellemző ligeterdők, az ún. gyümölcsények e gazdálkodási formának köszönhetően létüket, fennmaradásukat, miként egykor szabályozatlan folyóink legendás halbőségét is elsősorban az ártéri, fokgazdálkodásként működtetett halászat révén hasznosítottuk, tartottuk fenn.

A program célja a hagyományos, a folyó természetes működéséhez igazodó, a vízjárással együtt élő, ahhoz alkalmazkodó ártéri tájgazdálkodás feltámasztása, az erre alkalmas területeken. Megszervezésére ott van lehetőség, ahol elegendő, rendszeresen pótolható víz áll rendelkezésre, és ahol a folyók rendszerműködése helyreállítható vagy utánozható. E területek a folyók mélyebben fekvő árterei, a vízlépcsők visszaduzzasztása által érintett területek, a nagyobb nyílt árterek (pl. Bodrogzug, Gemenc), a kisebb folyók holtágakkal, mellékvizekkel tarkított még szabályozatlan, avagy kevésbé rendezett szakaszain (Rába, Bodrog, esetleg a Sajó vagy a Hernád mentén). Részleteiben megvalósítható a folyók hullámterein, nagyobb – esetenként a belvizek tározására használt – tavak, holtágak mentén, ahol a folyóval való állandó vagy részleges kapcsolat biztosítható. A program keretében támogatjuk modellprogramok megvalósítását, a meglévő kezdeményezések rendszerszerű folytatását, kiterjesztését.

7.4.3 Védett és érzékeny természeti területek gazdálkodási programjai (MTÉT, Natura 2000)

Az ország jelentős része védett és érzékeny természeti terület. Az ország területének jelenleg több mint 9%-a (857 ezer hektár) áll természetvédelmi oltalom alatt. A más jellegű védettséget jelentő Natura 2000 területeken (mely az ország területének 21%-a), valamint a Magas Természeti Értékű Területeken (MTÉT, korábban Érzékeny Természeti Területek, ÉTT) környezetkímélő, tájfenntartó gazdálkodásra nyílik lehetőség, melyet többek között az agrár-környezetgazdálkodás keretében az Európai Unió a jelenlegi, 2013-ig terjedő időszakban is támogat. Ennek lehetőségét a 2014 utáni időszakban is biztosítani kell, a rendelkezésre álló források legteljesebb mértékű felhasználása mellett.

A Magas Természeti Értékű Területek programja, mint az ÚMVP zonális természetvédelmi célprogramja keretében a kijelölt területeken támogatjuk a gazdálkodókat a természetkímélő gazdálkodási módok kialakításában és fenntartásában. A gazdálkodási előírások önkéntes vállalásáért és teljesítéséért terület-alapú, vissza nem térítendő kifizetés illeti meg a gazdálkodót. A támogatások folyamatosságának biztosítása mellett kiemelt cél a program továbbfejlesztése, megteremtve a lehetőséget a helyi adottságokat messzemenően figyelembevevő, természetvédelmi prioritásokhoz jobban igazodó, speciális kötelezettségek vállalására. Biztosítjuk továbbá a különleges természet-megőrzési és különleges madárvédelmi területeket magában foglaló Natura 2000 területeken való gazdálkodás esetén igénybe vehető támogatásokat a gyepek (legelő) hasznosítású területekre vonatkozóan, valamint kiterjesztjük a támogatást az erdőkre és a vizes élőhelyekre is. Szükséges a Natura 2000 fenntartási tervek kidolgozása, illetve a tervezéssel összhangba hozott támogatási, tanácsadói és ellenőrzési rendszer koncepciójának kialakítása, és tesztelése.

7.4.4 „Kert-Magyarország” kertészeti program

Magyarország adottságai a kertészet fejlesztésére mind a klimatikus és talajadottságok, mind a szakmai felkészültség, hagyományok tekintetében kiválóak. Kertészeti termékeink beltartalmi, illetve díszítő értéke meghaladja, de legalábbis eléri az európai versenytársak által előállított minőséget. A kertészeti termelés döntően családi gazdaságokban vagy kis- és középvállalkozásokban folyik. A kertészet fejlesztése magas kézimunka igénye és eltartó képessége miatt komoly munkahely teremtő és jövedelemtermelő potenciált jelent, különösen a zöldség-gyümölcs szektorban. A kertészeti ágazatok fejlesztése hozzájárulhat a biológiai potenciál jobb kihasználásához, a kultúrtáj megőrzéséhez. Adottságaink és a piaci lehetőségek tekintetében megcélozható, hogy Magyarország legyen a tágabb térség kertészeti centruma.

A program keretében ösztönözzük a kertészeti termékek piacra jutását, a termelői értékesítő szervezetek (TÉSZ) működését, borászati termelői csoportok megalakulását, a hűtőházi és csomagolási infrastruktúra, az öntözési infrastruktúra fejlesztését. Tervezzük növényházfejlesztések támogatását, geotermikus energia kertészeti célú hasznosítását, ültetvények telepítését, korszerűsítését, megújítását, továbbá minőségbiztosítási rendszerek kialakításának, működtetésének támogatását, az ágazati termékpályák szabályozórendszerének egyszerűsítését. Mindennek fontos feltétele az egészséges táplálkozás népszerűsítése (több zöldség és gyümölcs), a helyi termékek, helyi értékesítés bővítése.

7.4.5 Gyepre alapozott és őshonos állattartási program

Az ország teljes területének mintegy 10%-át képező, hozzávetőlegesen 1 millió hektárt kitevő gyepterület (rét, illetve legelő) jelentős része jelenleg alulhasznosított, gazdaságos hozamú gazdálkodásra alkalmatlanná vált, mely területek megfelelő újrahasznosítási lehetőségek megteremtése nélkül folyamatosan elértéktelenednek. Becserjésedéssel és inváziós lágú- és fás szárú növényfajok betelepedésével természeti és gazdasági szempontú leromlása következik be, mindemellett az állatlétszám csökkenésével az állandó gyepterületek, rétek legelők területi aránya is rohamosan csökken. A gyepterületek gazdasági értéke emiatt csökken, a füves élőhelyek egyre nagyobb arányban veszélyeztetettek a feltöréssel, esetlegesen a beépítéssel. A réteknek, legelőknek a múltban meglévő és újraéleszthető gazdálkodási, állattartási szerepe mellett természetvédelmi szerepe is kiemelkedő. Mindeközben az állatállomány erőteljesen lecsökkent, az ágazati egyensúly felborult, így kiemelt programként fogalmazódik meg az állattenyésztés fejlesztése.

A rét- és legelőhasznosítási programban a természeti értékek megőrzésével, a természetvédelmi közcélokat szolgáló területkezelési technológiák alkalmazásával a területek állatállománnyal való benépesítése a cél, valamint a gyepterületek kiterjedése további csökkenésének megállítása, védelme és az extenzív gazdálkodási gyepre alapozott legeltetési állattartás módok alkalmazásának támogatása, előtérbe helyezése, ezáltal biztosítva az ezekhez a gazdálkodási rendszerekhez kapcsolódó minőségi, piacképes termékek megjelenését. A legelőhasznosítással megvalósuló gazdálkodás célja a jó állategészségügyi státusunk erősítése és kihasználása, elmaradott térségeink gazdasági aktivitásának fokozása, hagyományok újraélesztése, és a művelt területekhez kötődő természeti értékek megőrzése. Ez utóbbi érdekében a program intézkedései a védett természeti területek, illetve a Natura 2000 területek legalább felén kifejezetten természetvédelmi célú kezelés végzésére is irányulnak. Az állami tulajdonú természetvédelmi oltalom alatt álló földterületeken a természetvédelmi közcélnak megfelelően kell a területkezelést végezni, melyben – a nemzeti park igazgatóságok szerepének megerősítése mellett – kiemelt szerepet kell, hogy kapjon a foglalkoztatottságnövelés. A program keretében stabilizálni szükséges a rétek, legelők fűhozamát, újra kell gondolni a rétek, legelők állattenyésztés útján történő hasznosítását jelenleg korlátozó jogszabályokat. Fontos a természetes tartási móddal járó biogazdálkodás, a hús-marha program – helyi, országos és export árualapok – fejlesztése, a hagyományos hazai, őshonos fajtákra alapozott technológiák, a szabadabb és kevésbé beruházás- és energiaigényes tartási rendszerek, az ökológiai gazdálkodásra alapozott legeltetési állattartás támogatása.

7.4.6 Állattenyésztés-fejlesztési program

Az emberiség létszáma dinamikusan nő, és növekvő az életszínvonal is. Egyre többen kívánnak állati fehérjét fogyasztani, s az életszínvonal növekedésével erre lehetőségük is van. Ez, amellet, hogy jóslhatóan hiányhoz vezet, a többletermelésre is sarkall. Magyarországon mind a gabona, mind a szalastakarmányok adottak a megfelelő takarmányellátáshoz. A gabonafélék termesztéséhez kötődik a baromfi és sertésenyésztés, a szalastakarmányokhoz a szarvasmarha és juh ágazat. Hazánk még mindig erős állattenyésztési ágazattal rendelkező ország hírében áll, bár teljesítménye az 1990-es évek óta volumenében 42%-kal csökkent, és jelentősen lecsökkent az állatállomány is. A beruházások nagyrészt a nem termelő beruházásokra terjedtek ki (trágyatárolás és kezelés létesítményei). Az állattenyésztésben a természeti és emberi erőforrásainkban rejlő lehetőségeket csak korlátozottan használjuk ki. Ennek következtében is, az import baromfi-hús a fogyasztás több mint 10 százalékát teszi ki, az import sertéshús aránya a belföldi felhasználásból meghaladja a 30 százalékot, csökkenést mutat a marhahústermelés, a hazai édesvízihal-termelés, az étkezési tyúktojás termelése, s a hazai tejtermelés gyakorlatilag stagnál. Magyarország lakossága alapvetően három húsféleséget fogyaszt, a sertéshúst, a baromfi-húst és a marhahúst. A húsfogyasztás tekintetében az EU középmezőnyében foglalunk helyet. Húsfogyasztásunk összességében a korábban hosszú ideig 70-73 kg/fő/év átlaghoz képest 1990 óta lassan csökken, mára már nem éri el a 60 kg/fő/év mennyiséget és a mérséklődés várhatóan tovább folytatódik. Birka- és kecskehúst alig fogyasztunk, viszont az egyébként nagyon alacsony szintű halfogyasztásunk fokozatosan emelkedik. A hazai tej- és tejtermékek fogyasztása jóval elmarad az EU-s átlagtól és az egészségügyileg indokolt értékű, évente megközelítőleg 160 kg/fő/év tej-, tejterméket fogyasztunk.

Gyors intézkedéseket kell hoznunk az állattenyésztés fejlesztésére; ezt indokolja az ország gazdasága, a munkahelyteremtés, s az emberek egészséges táplálékkal, állati eredetű fehérjével való ellátása, a környezeti egyensúly megteremtése. Helyre kell állítani a növénytermesztés, kertészet és állattenyésztés 50-50%-os egészséges arányát. Meg kell teremteni, illetve rekonstruálni kell az extenzív és intenzív állattartás tech-

nológiai feltételeit. El kell érni, hogy az állati termékek döntő többségben feldolgozva kerüljenek exportálásra. Meg kell teremteni a hagyományos háztáji állattartás lehetőségét is, és ezzel arányban a helyi értékesítési lehetőségeket.

7.4.7 Génmegőrzés, biológiai alapok fejlesztése program

A hazai növény-, állatfajok, illetve fajták kiemelt fontosságú nemzeti örökségeink, közkincseink. A genetikai alapok védelme és további kiszélesítése fontos élelmiszer-önrendelkezési, élelmezés-, élelmi-szer- és ezzel együtt nemzetbiztonsági kérdés. Az agrárbiológiai sokféleség (az agro-biodiverzitás) fenntartása szükséges ahhoz, hogy a jövő társadalmá megfelelő válaszokat tudjon adni a természeti és gazdasági kihívásokra (pl. a klímaváltozásra, a gazdasági/élelmiszerválságok következményeire). A mezőgazdaság tartós alkalmazkodásának nélkülözhetetlen feltétele tehát a gazdálkodók alkalmazkodó-képességének javítása. Egyre inkább szükség van olyan programokra, amelyek javítják a hatásokkal leginkább érintett gazdálkodók, közösségek adaptációs képességeit és tudatosságát.

A program keretében alacsony költségeket biztosító, átlátható, a gazdálkodók részvételén alapuló fajtaelismerési és vetőmag/tenyészállat minősítési rendszer kidolgozását tervezzük. A fajtaoltalmi, nemesítési jogok rendszere mellett új típusú jogok (mezőgazdasági termelők jogai, kollektív tulajdonjogok, haszonmegosztás) kidolgozása és alkalmazása szükséges. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP-2014-2020) támogatásainak elérhetővé tétele a tájfajta fenntartó/termelő gazdálkodók számára kedvező lehetőségeket teremthet. Fontosnak tarjuk az agrárkutatások finanszírozását, amelyek feltárják a tájfajta élelmiszerfogyasztási, táplálkozási értékeit, vizsgálják az agro-biodiverzitás történeti folyamatát, amelyek jobb, minőségi termékek előállítását segítik, illetve előmozdítják a részvételi nemesítési erőfeszítéseket. A földrajzi, eredet-megjelölési, illetve hagyományos, különleges terméki árjelző rendszer hazai alkalmazását erősíteni és ösztönöznünk szeretnénk annak érdekében, hogy az adott tájak természeti erőforrásaihoz (genetikai erőforrások, talaj, víz, klíma, tájfajta vetőmagok és növények, stb.), illetve hagyományos feldolgozási módszereihez kapcsolódó termékek versenyképesek legyenek a hazai és európai piacon. Fontos feladat a kisméretű biogazdaságok számára annak lehetővé tétele, hogy minél rugalmasabb keretek között használhassák a ritka növényeket, tájfajtaikat (a családi gazdálkodók, a mikrovállalkozások, az ökogazdálkodás támogatása az agro-biodiverzitás szempontjából is fontos feladat, hiszen a gazdálkodók ezen csoportjai vesznek részt jelenleg is a genetikai erózióknak kitett fajták fenntartásában, használatában).

7.4.8 Növényi fehérje program

Alapvető agrárpolitikai cél az állattenyésztés fejlesztése, az állatlétszám növelése. Ezen célunk eléréséhez elengedhetetlenül szükséges a fajlagos takarmányárak csökkentése, az áringadozásokból fakadó instabilitás mérsékelése. Az állattenyésztés fejlesztése a fajlagos takarmány-felhasználás csökkentésével és az eddiginél kedvezőbb takarmányköltségek mellett valósítható meg, amelynek egyik eszköze a hazai termelésű fehérjenövények takarmánykomponensként való felhasználása. Az állattenyésztés import fehérjetakarmányra alapozott takarmányozási gyakorlata jelentős költségnövelő tényező; a hazai fehérjenövények (szója, cseriborsó, lóbab, csillagfürt) termelési területe csökkent, a kellő nagyságú és biztonságosabb hozamú új fajták nemesítése területén komoly kutatási és fejlesztési igények és lehetőségek vannak. Mindezek miatt fel kell újítanunk a korábban már alkalmazott fehérje programunkat, amellyel képesek leszünk a takarmányozásban és az élelmiszereinkben felhasznált, nélkülözhetetlen fehérjehordozók hazai megtermelésére, ezzel a kétes humán-egészségügyi hatású, külföldi eredetű fehérjeforrások és élelmiszeradalékok (pl. GM-szója) kiváltására. Mindez összhangban van az EU irányokkal, melyek megfogalmazzák a tengeren túli fehérjeimport arányának csökkentését, és mindezekért elsősorban a fehérjenövények területén végzett kutatási, nemesítési, fejlesztési volumenek erősítését.

A program célja, az intézkedések irányultsága a fehérjenövények termesztésekor a növényvédő szerek alkalmazásának csökkentése, termőterületeknek megfelelő termelés elérése, fehérje növényeknél közösségi támogatás erősítése, a vetésforgó, vetésszerkezet fehérjenövényekkel való bővítésének elősegítése, az ágazat biztonságossá tétele a kutatási eredmények alkalmazásával, a közvélemény tájékoztatása a fehérje növények előnyös környezeti hatásairól és gazdálkodóknak megfelelő szakmai színvonalú szaktanácsadás biztosítása. A program keretében feltárjuk a hazai fehérjenövény-termesztés lehetőségeit, megteremtjük ennek támogatási feltételeit az agrár-környezetgazdálkodási támogatások rendszerében, támogatjuk alternatív fehérjenövényekre ajánlott termesztés- és feldolgozási technológiák fejlesztését, terjesztését. Fontos

a fehérjetakarmányok receptúrákban való alkalmazásának kutatása, fejlesztése, bemutatása és terjesztése, a hazai termelésű és feldolgozású fehérjenövények takarmányreceptúrákba illesztés, az ehhez szükséges vizsgálatokat kivitelezése, a saját célú feldolgozás támogatása, pályázati lehetőségek biztosítása.

7.4.9 Halászati program

Hazánk vízrajzi adottságai és hagyományai miatt jelenleg is fontos szerepet játszik Európa édesvízi haltermelésében. Természetes vizeinken jelenleg a halászati hasznosítás jelentősége csökken, és a horgászhasznosítás kerül egyre inkább előtérbe. E folyamat társadalmi, gazdasági és fenntarthatóság szempontjait figyelembe véve is kívánatos. A természetes vizek halállományának gazdasági célú halászati hasznosítása helyett a benne rejlő potenciálból horgásztatással lehet társadalmi és gazdasági tőkét kovácsolni, ezért szorgalmazni kell az ehhez szükséges strukturális változások kidolgozását. Haltermelésünkben az elmúlt években az extenzív tógazdasági termelés és a termálvizeket hasznosító intenzív halnevelés volt a legjellemzőbb, de a tengeri fogások visszaesésével megnyíló piac várhatóan további teret ad majd a víz visszafogatásán alapuló, zárt haltermelő rendszereknek is. A halgazdálkodás támogatása egy hosszútávú stratégia alapján valósul meg, döntő többségében a kis és középvállalkozások részesülnek belőle. A program finanszírozási hátterét az Európai Halászati Alap biztosítja a Halászati Operatív Program keretében.

A program célja a nagyon alacsony halfogyasztásunk növelése, melyet úgy kívánunk megvalósítani, hogy a növekmény a hazai termelésből kerüljön ki, és a halfeldolgozás fejlesztésével minél nagyobb hozzáadott értéket tartalmazó megfizethető és nyomon követhető termékekből álljon. A másik fő elem a növekményt biztosító hal-árualap megteremtése. Ezt új halastavak-tógazdaságok, intenzív rendszerek építésével és felújításával kívánjuk elérni. A kidolgozóskor, az intézkedések címzésekor a minden haltermelési módszer és halászat esetén követett fenntarthatóság, ami végeredményben a munkahelyteremtést és azok megőrzését is szolgálják. A program szemléletében alapelem a környezettudatosság elve, biztosítva ennek termelői kompenzációját. Fontos a K+F tevékenységek támogatása. Kiemelt célunk, hogy az Európában egyedülálló természetvédelmi jelentőségű, az egykori mocsarak, rétek helyén kialakított sekély vizű extenzív gazdálkodású halastavak biodiverzitás megőrzési célú támogatása mihamarabb ismét elinduljon és kiteljesedjen.

7.4.10 Vadgazdálkodási program

Földrajzi adottságainkat tekintve, megfelelő módon lehet kihasználni a kiváló minőségű szabadterületi vadállományra alapozott gazdálkodást, valamint azt, hogy a közép-kelet európai országokéhoz képest a hazai vadászati infrastruktúra és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások versenyképesebbek, színvonalasabbak. Mintegy 55 ezer magyar vadász van, ebből 3600 fő hivatásos vadász (vadőr). Évente 24-26 ezer külföldi érkezik hazánkba bér vadászati céllal, 90%-ban az EU tagállamokból. A vadászati turizmus a minőségi turizmus része, az egy vendégéjszakára eső vadászvendég-éjszaka értéke 15-szöröse az átlagos turisztikai vendégéjszakának. A vadászati turizmusnak a vadászathoz kapcsolódó kiegészítő ágazatokban (szálláshelyek, éttermek, vadászatszervező irodák stb.) is fontos szerepe van, továbbá könnyen kapcsolható más tevékenységekhez, mint például védett természeti értékek bemutatása, lovas szabadidőtöltés egyéb szolgáltatások. A nagyvad (elsősorban a vaddisznó, gímszarvas és őz) becslési és terítékadatai folyamatosan nőnek. A nagyvad terítéke várhatóan tartósan meghaladja a 300.000 egyed/év értéket. Az állomány-növekedés megakadályozására több ciklusban történtek kísérletek, de tartós hatást még nem sikerült elérni. A további növekedés megállítása, megtörése a korábban bevezetésre került nagyvad kvóták rendszerének újbóli felélesztésével sikerülhet. A lőtt vad értékesítése elsősorban a vadhús export révén valósul meg, az exportálás lehetőségei ugyanakkor jelentősen romlottak az utóbbi időszakban. A hazai vadhúsfeldolgozás élénkítésével fontos vidékfejlesztési tevékenységet lehet végezni, tekintve, hogy a húsfeldolgozás révén helyben (legtöbbször az ország gazdaságilag elmaradottabb régióiban) lehet munkalehetőséget, biztos jövedelmet valamint hozzáadott értéket biztosítani. A húsfeldolgozás alapjául szolgáló éves szinten mintegy 15.000 tonna vadhús mennyisége a következő években tartósan ezen érték közelében marad, tehát a feldolgozó üzemek ellátása megoldott.

A program intézkedései a vadhúsfeldolgozásra, vadgazdálkodás segítésére és a vadászturizmus fejlesztésére irányulnak. Elsődleges cél a hazai piac és vadhúsfogyasztás élénkítése. A vadhús, táplálkozás-élettanilag egészséges ételnek minősíthető, melyet a hazai fogyasztók számára is elérhető áron lenne célszerű biztosítani. A vadhús helyi szintű értékesítése érdekében cél a kis vadhúsfeldolgozók, hűtőházak létesítésének és fenntartásának támogatása. Ez egyben a helyi specialitások, hungarikumok felkarolását, támogatását is jelenti. A vadászturizmus az ország olyan területeit, régióit érinti, amelyek kevésbé hangsúlyosak a hagyo-

mányos turizmus terén, illetve döntően olyan területek, melyek az ország elmaradottabb régióhoz sorolhatók, ugyanakkor legtöbbször kiváló vadászati adottságokkal rendelkezők. A vadászat, vadgazdálkodás így a hátrányos helyzetű térségekben fokozott gazdasági jelentőséggel bír.

7.4.11 Nemzeti lovasprogram

A lovas kultúra a magyar kultúra mélyen gyökerező, szerves része, felemelése, megőrzése ma is hozzájárulhat a magyarság egészének boldogulásához. Több ezer éves lovas kultúránk a hungarikumok része, bár jelentőségében visszaszorult. Újjászületésére garanciát jelentenek a következők: több híres lófajtánk magas genetikai értéke, gyakorlati és elméleti szaktekintélyeink, a lovas és katonai hagyományőrök, a lovasterápia, a lovasíjászok, a lovassportok jeles képviselői, világbajnokaink, mester-edzőink.

A program céljaként fogalmazódik meg a lovaglás bevezetése az iskolai oktatásba, a Nemzeti Lovas Központ létrehozása (világszínvonalú versenyek szervezése), valamint a lóval kapcsolatos minden tevékenység (a versenyzéstől a lovas turizmusig, az oktatástól a kutatásig és hagyományőrzésig), azaz lovas kultúránk minden részének egy központi intézmény alá rendelve történő irányítása. Lehetőség szerint növeljük a lólétszámot (de nem csupán a mennyiség, hanem a fajtatiszta állomány és a használat szerinti tenyésztés irányvonalát követve). A program sikeres működtetéséhez elengedhetetlen a képzés, valamint a jogi szabályozási környezet fejlesztése.

7.4.12 Nemzeti erdőprogram

Az erdőtelepítéseknek és a nem hasznosított területek beerdősülésének köszönhetően Magyarország területének erdőterületi aránya napjainkra 20,6%-ra nőtt és az erdőtelepítéseknek köszönhetően folyamatosan növekszik. Az erdők a klímaváltozás hatásainak csökkentésében legnagyobb szerepet játszó természeti erőforrásunk, a hazai szénkibocsátás 12-15 %-át kötik meg. Az erdők szerepének újragondolása, átértékelődésének következményeként, jelentős nagyságú területen változott az erdők elsődleges rendeltetése, szerepe, bővült a védelmi rendeltetésű erdők részaránya. Hazánkban az összes erdőre állami feladatként a környezeti erdőtervezés keretében határozzák meg a fenntarthatóság követelményét szem előtt tartva a haszonvélteli lehetőségeket, amelynek az erdőgazdálkodók jellemzően mintegy 70 %-át használják csak ki. Ennek köszönhetően az erdők élőfakészlete folyamatosan növekszik. Az erdő, mint ökológiai élettér és alapvető társadalmi, gazdasági érték védelmében, az erdőgazdálkodási módszerek hatékonyságának fejlesztése érdekében a nemzeti erdőprogram működtetése újult segítséget.

A nemzeti erdőprogram az erdők állapotának javítását, az erdőterületek, azon belül is a természetszerű erdők arányának növelését, az erdőgazdálkodás hatékonyságának és az erdő többcélú hasznosításának kiteljesedését szolgálja. Tervezzük az erdőtelepítések ütemének éves szinten 15 000 hektárra történő növelését - nagyobb hangsúlyt fektetve az őshonos, ill. az adott erdészeti tájba illeszkedő fajok alkalmazására –, az erdők közjóléti berendezéseinek (parkerdei létesítmények, erdei iskolák, tanösvények, látogató helyek) fenntartását és bővítését, az erdei melléktermékek (vadgyümölcs, gomba) gyűjtésére és helyben történő feldolgozására szerveződő vállalkozások ösztönzését, az erdőhöz kötődő (köz)foglalkoztatási programok bővítését. A program része az új, eddig gazdátlan erdőterületek gazdálkodásba vonásának ösztönzésére az osztatlan közös tulajdon megszüntetése, a határok kitűzése, és állandósítása, az erdőgazdálkodói működés megkezdésének gazdasági ösztönzése, az erdészeti szakirányítói rendszer megerősítése, kisebb fűrészüzemek létesítésének támogatása az erdei fa helyben történő feldolgozására, erdei biomasszára alapozott kis- és közepes teljesítményű hőerőművek kistérségenkénti létrehozása az önkormányzatokkal együttműködésben, erdőkárok megelőzését szolgáló létesítmények létrehozása és erre irányuló tevékenységek. Szükséges a környezeti erdőtervezés és erdészeti monitoring rendszer működtetése, kutatási programok indítása, a faanyag nyomon követésére alkalmas eredetigazolási rendszer bevezetése, erdővédelmi szolgálat felállítása, más hatóságokkal, szervezetekkel koordinált kiépítése, az erdők védelme és az illegális fakitermelés visszaszorítása érdekében. A meghatározóan őshonos fafajú erdőkben a folyamatos erdőborítást biztosító módszerek (szálaló- és átalakító üzemmód), gazdasági ösztönzőkkel történő bevezetése, szarvasgomba termesztését szolgáló speciális erdőkezelési módszerek támogatása, új ültetvények létrehozása, az erdészeti feltáró hálózat fejlesztése.

7.5. Hozzáadott érték növelés, biztonságos élelmiszer előállítás, biztonságos piac nemzeti programjai

7.5.1 Agrármarketing, bel- és külpiaci program

Az évszázadok óta hagyományosan exportra is termelő magyar élelmiszeripar – és ezáltal közvetve a magyar mezőgazdaság is – a rendszerváltáskori spontán privatizáció, majd piac liberalizáció következtében mind belföldön, mind külföldön súlyos piacvesztést szenvedett el, mely uniós csatlakozásunk után csak súlyosbodott. A jelenleginél célzottabb marketingpolitika és céltudatos gazdaságdiplomácia sokat javíthat a jelenlegi helyzeten.

A megváltozott piaci-gazdasági körülményeknek megfelelően új közösségi marketing stratégia kidolgozása szükséges, mely központi elemének „**A magyar élelmiszer = ellenőrzött, biztonságos, kiemelkedő minőségű élelmiszer**” fogyasztói kép kialakításának elősegítését szánjuk. A meglévő értékesítési csatornáktól való függés mérséklése érdekében fel kell tárnai az alternatív, ill. nem kellőképpen kihasznált lehetőségeket. Különösen a KKV-k számára jelenthet új lehetőséget a HoReCa (Hotel-Restaurant-Catering) szektor igényeinek kielégítése, amelynek szereplői jelenleg sokszor drágábban, külföldről szerzik be alapanyagait. Hasonlóképpen, fel kell tárnai a KKV-k választékbővítési célú beszállítói lehetőségeit a nagyobb élelmiszergyártók számára. Segíteni kell a vásárlói tudatosság kialakulását a hazai termékek irányában. El kell érni, hogy egyre több fogyasztó hozza meg azt a döntést, hogy magyar terméket kíván vásárolni.

7.5.2 Helyi, regionális élelmiszer-feldolgozás program

A mikro-és kisméretű élelmiszer-feldolgozó vállalkozásoknak különösen jelentős szerepük van a helyi és regionális ellátásban, a foglalkoztatásban, valamint a mezőgazdasági alapanyagok felvásárlásában. Felismerve a helyi foglalkoztatásban betöltött jelentős szerepüket, meg kell teremteni legalább az öfenntartásukhoz szükséges feltételeket, segíteni kell a helyi piacra jutásukat.

E vállalkozások számára létfontosságú a hálózati együttműködés. Ezért a jogszabályi feltételeket a regionális klaszterek, integrációk és egyéb együttműködési formák kialakulásának elősegítése érdekében kell megfogalmaznunk. Elő kell segíteni, hogy eredményesen be tudjanak kapcsolódni a helyi, regionális vidékfejlesztési programokba, a termelői piacokon történő értékesítésbe, a falusi turizmust élénkítő projektekbe, a helyi közétkeztetési és vendéglátó egységeket kiszolgáló projektekbe. Ösztönözzük őket a hagyományos, helyi termékek, kézműves és hungarikum élelmiszerek előállítására. Cél a közös infrastruktúrahasználatra épülő, hatékony erőforrás gazdálkodást lehetővé tévő regionális élelmiszer-feldolgozási központok megvalósításának támogatása, az együttes piacra jutás elősegítése érdekében együttműködő, különösen mikro-, kis- és középvállalkozások logisztikai, kereskedelem-fejlesztési beruházásainak támogatása. Elősegítjük az on-line értékesítés (on-line piacterek) működését.

7.5.3 Országos és nemzetközi szintű élelmiszer-feldolgozás program

Az élelmiszer ágazatban alacsony az együttműködési készség mind horizontálisan, mind vertikálisan. Nincs kellő együttműködés a termékpályák mentén, megbomlott az alapanyag-termelés és -feldolgozás közötti összhang. A tömegtermékek előállítása területén nincsenek európai szinten versenyképes méretű vállalkozásaink, kis- és közepes méretű vállalkozások próbálnak olcsó tömegtermékekkel versenyezni nemzetközi vállalatokkal egy igen koncentrált kiskereskedelmi struktúrában.

Tekintettel a Magyarországon jó minőségben és gazdaságosan megtermelhető mezőgazdasági nyersanyagokra, alapvető érdekünk, hogy a hazai ellátást ezek hazai feldolgozásából biztosítsuk, és a fennmaradó részt is a lehető legmagasabb hozzáadott értékkel – a nemzeti élelmiszer-önrendelkezési jog figyelembe vételével - szállítsuk a külföldi piacokra. Elősegítjük, hogy az alapvető élelmiszerek (tömegtermékek) területén fennálló óriási versenyben a jelenleg tőkehiányban és innovációs hátrányban lévő magyar tulajdonban lévő feldolgozók helyt tudjanak állni. A termékeik jelentősebb részét regionális, országos és nemzetközi piacon értékesítő élelmiszeripari vállalkozások támogatásának feltétele, hogy a fejlesztések segítsék elő a tartós foglalkoztatás bővítést, hosszú távú szerződéses kapcsolatok kialakításával biztosítsák a hazai alapanyagok felhasználását. Termékstruktúra átalakítási programjaik egyértelműen az egészséges táplálkozást segítsék elő a tömeg-élelmiszer termékek piacán. Beruházásaikban tartsák szem előtt a környezetgazdálko-

dási kormányzati célokat, csökkentsék a környezetterhelést, a hulladék és szennyezőanyag kibocsátást, csökkentsék a közösségi energia felhasználást, a karbonláb-lenyomat mértékét.

7.5.4 Ellenőrzött élelmiszerlánc program

Az élelmiszerbiztonság kérdése világszerte az érdeklődés központjában áll és hazánkban is prioritást élvez. Az Európai Unió élelmiszerbiztonsági politikájának megfelelően Magyarországon is egyértelműen megfogalmazódik, hogy az élelmiszerekkel kapcsolatban a legfontosabb szempont a fogyasztók egészségének védelme, mely sem gazdasági, sem politikai érdekeknek nem rendelhető alá. Az élelmiszer- és az élelmiszer-ellátás biztonságának szavatolása, a kiszolgáltatottság csökkentése, a minőség-ellenőrzés megerősítése, a kritikus infrastruktúrák védelme, ezek fenntartása nemzetbiztonsági kérdés. Az állattartás versenyképességét befolyásoló tényezők közül az egyik legfontosabb az, hogy milyen állategészségügyi státuszú állományokkal rendelkezik. Minél több betegségtől mentes az állatállomány, annál kedvezőbb feltételekkel tud részt venni az egységes európai uniós piacon. A legfontosabb állatbetegségek, melyeknél a mentesség, vagy speciális státusz elérése a cél, a következők: Aujeszky-féle betegség, PRRS, IBR, sertéspestis, baromfi- és sertés salmonellosis, BSE. Ez a szakterület sajátossága miatt közfeladat, közcél is, hiszen egyetlen fertőzött állat, állomány nemzetközi téren azt jelenti, hogy az ország – jobb esetben csak egy régió – fertőzött, s ennek megfelelően lesz mozgástere a nemzetközi piacon.

Elő kell segíteni az értéknövelést, marketinget szolgáló nemzeti minőségi rendszerek bevezetését (termék-, termékcsoporthoz tartozó rendszerek, regionális rendszerek), ill. a működő rendszereket tovább kell fejleszteni. Ösztönözni és segíteni kell a termelők, termelői közösségek jelentkezését és részvételét az Uniói rendszerekben. Kiemelten támogatni kell azokat a termék-tanúsítási rendszereket, amelyek a hazai termékek kínálatában különböztetik meg a fogyasztók számára is jól azonosítható módon azokat, amelyek egyedi hozzáadott értékkel rendelkeznek. Szervezett formában is segíteni kell a hungarikumnak tekinthető élelmiszerek, valamint a kiváló minőségű élelmiszerek piaci ismertségének, elismertségének növelését. A hatósági ellenőrzési rendszert szervesen kiegészítő, és a hatóság által felügyelt vállalkozói önellenőrzési rendszereket hatékonyabbá kell tenni, szabályozási környezetét fejleszteni kell. Szükséges az élelmiszerlánc-felügyeleti ellenőrzési és vizsgálati adatok minőségének, elérhetőségének, időben történő szolgáltatásának, láncszintű elemezhetőségének javítása, egy átfogó informatikai alapokon nyugvó élelmiszerlánc-felügyeleti rendszer kialakításával. Az élelmiszerlánc-felügyeleti hatóságnak működtetnie kell az élelmiszerlánc-felügyeleti adatbázist, melynek tartalmaznia kell minden állattartót, élelmiszer- és takarmányvállalkozót, valamint a tevékenységük tekintetében elvégzett élelmiszerlánc-biztonsági hatósági ellenőrzések adatait. Erősebbé és hatékonyabbá kell tenni az agrárigazgatási intézményrendszert, melynek érdekében a szubszidiaritás elveinek figyelembe vételével fenn kell tartani a közvetlen utasítási rendszert, a rendszerszerű folyamatszabályozással a lehető legalacsonyabb szinten kell tartani a hatósági bürokráciát. Az állategészségügyi szolgálat – mint az élelmiszerlánc-felügyeleti szakigazgatás letéteményese, a hatékony hatóság nélkülözhetetlen eleme – folyamatos fejlesztése érdekében adaptálni kell az új nemzetközi módszereket, minőségirányítási rendszereket kell bevezetni, valamint a szakmai oktatás-képzés, továbbképzés megújításával vissza kell adni a szolgálat társadalmi szintű megbecsülését. Egységes szabályozási rendszer kialakításával, használatával, az állami forrásokból is támogatott járványos állatbetegségek elleni mentesítési programokat minél szélesebb körre ki kell terjeszteni. A jól működő szolgálat e téren egyszersmind a feketegazdaság elleni küzdelem egy jelentős eleme is. A hazai és közösségi szakmai döntések, álláspontok megalapozottságát adó laboratóriumi hálózat régóta elérendő cél. Az agrár-szakigazgatás szerteágazó laboratóriumi rendszerét az üzemeltetés racionalizálásával költséghatékonyá kell tenni. Hosszabb távon cél a nemzetközileg elismert akkreditációval rendelkező nemzeti laboratóriumhálózat létrehozása.

7.5.5 Tudatos fogyasztó és vásárló program

A magyar lakosság jelentős része táplálkozásában és vásárlásában szemléleti és anyagi okok miatt nem figyel az egészséges, illetve a hazai, helyi élelmiszerek fogyasztására. Mindez hozzájárul az egészségügyi problémákhoz, és a helyi, hazai gazdaság megerősödését is gátolja.

Az óvodai, valamint az alap és középfokú iskolai képzésbe be kell illeszteni a legfontosabb fogyasztói, táplálkozási, élelmiszerhigiéniai, ételkészítési ismeretek oktatását – együttműködve az oktatásért valamint a népegészségügyért felelős tárcákkal. Előtérbe kell helyezni a fogyasztók egészséges, kiegyensúlyozott étrenddel kapcsolatos felvilágosítását, és segíteni kell őket, hogy az élelmiszerek árában azok valódi értékét, a

minőségük által képviselt többlet értékeket fel- és elismerjék. Tudatosítani kell a fogyasztókban, hogy a magyar termékek vásárlásával magyar munkahelyeket védenek meg. Ösztönözni kell a hazai élelmiszerlánc szereplőit, hogy saját kampányaikkal csatlakozzanak a kormányzati fogyasztói felvilágosító, tudatosító kampányokhoz. Korszerű információs rendszert kell kiépíteni és folyamatosan működtetni a fogyasztói visszajelzések, ötletek, észrevételek gyűjtésére, rendszerezésére és hasznosítására. Gondoskodni kell az elemzések eredményeinek széleskörű megismertetéséről, a tájékoztatásról.

7.5.6 Hungarikum program

A hungarikum a tipikusan magyar, Magyarországhoz, a magyar nemzethez és a magyar kultúrához köthető, sokszor több nemzedékre visszanyúló múlttal rendelkező javakat jelöli. A hungarikumok Európa és a világ örökségének a részét képezik, hozzájárulnak a nemzeti összetartozás, egység és a nemzeti tudat erősítéséhez. A magyar nemzeti kincsek (pl.: a Parlament épülete és a Szent Korona) és hungarikumok olyan megőrzendő értékek, melyek rendszerezése, ápolása és megismertetése fontos feladat az országmárka felépítése szempontjából, ugyanakkor ez a folyamat szerepet játszhat a nemzeti identitástudat erősítésében, a magyar termékek iránti lojalitás fejlesztésében is. Hungarikumaink jelentős része élelmiszertermék, de ide sorolhatók unikális természeti és kulturális értékeink is.

A hungarikumok megőrzését és védelmét az Országgyűlés egyhangú határozata alapján törvényi erővel kell biztosítani. A nemzeti és EU-s minőségi rendszerek működtetéséhez, tanácsadási, illetve ellenőrzési háttérnek megteremtéséhez hazai forrás biztosítása és EU-s támogatás igénybevétele szükséges. Elengedhetetlenül fontos a tájékoztatás, oktatás, képzés segítségével tudatos fogyasztói magatartás kialakítása a hazai élelmiszerek előnyben részesítése irányába. Az önkéntes helyi és kollektív kezdeményezések nemzeti/kormányzati támogatását tervezzük a jogi és intézményi keretek biztosításával, az élhető gazdasági és társadalmi környezet megteremtésével. Jó szolgálatot tehet a helyi élelmiszereket előállító mikro- és kisvállalkozások számára a gyakorlati útmutatók kidolgozása. Fontos, hogy a hungarikum élelmiszerek magyar alapanyagból, a térség termelőire építve készüljenek.

7.5.7 Egészséges közétkeztetési program

A jelenlegi magyar közétkeztetés – beleértve a kis kapacitású, helyi közösségeket ellátó és a nagy tömegeket ellátó „iparszerűen működő” közétkeztetési vállalkozásokat egyaránt – gyakran nem veszi figyelembe a mai kor alapkövetelményeit, az egészséges étkezés alapelemeit (szezonális, gazdaságosság, friss alapanyag, korszerű technikák, technológiák) és az életkori sajátosságokat sem. Elsősorban a kis munkaigényű, előkészített, tartósított alapanyagokra épít. Jellemzően nem a helyi termékekre alapoz.

A program a közétkeztetés minőségének javítását célozza, járulékos célja a helyi termékekre, helyi termelőkre építve az élelmiszer-alapanyagtermelést folytatók (de akár a kistelepüléseken élő, szociálisan rossz helyzetben lévő, de tisztességes, gazdálkodni vágyó családoknak is a földhöz jutás pályázatos segítése révén) számára megélhetés biztosítása. A programhoz tájékoztatás, oktatás, képzés szükséges mind fogyasztói, mind szolgáltatói oldalon. Céljaink között szerepel a rögzült közétkezési szokások megváltoztatása (pl.: az alapanyagok csak frissek, fagyasztottak, vagy kismértékben konzervek lehetnek). A közétkeztetés során sem maradhat el a szociális és egészségügyi szempontok figyelembe vétele (sokan a család rossz pénzügyi helyzete miatt nagyon egysíkúan étkeznek, ezért nagyon fontos, hogy az intézményekben megkapják a zöldség és gyümölcsfélét). A közétkeztetés alapanyag-beszerezésére ideális megoldást jelentene a helyi kistermelőktől történő beszállítás (a főzőkonyhák éves alapanyag-szükségleteinek felmérését követően törekedni kell annak helybeni előállítására).

7.6. Helyi gazdaságfejlesztés nemzeti programjai

7.6.1 Helyi élelmiszer-feldolgozás, helyi piac és élelmiszerellátási program

Az élelmiszerpiaci globalizáció negatív következményeinek ellensúlyozására, kivédésére alkalmasak a helyi élelmiszerellátó rendszerek, melyek a termelő és a fogyasztó minél közvetlenebb és rövidebb értékesítési-fogyasztási kapcsolatára épülnek. A Magyarországon egyre több helyen alulról szerveződő helyi piac, illetve helyi élelmiszerellátást célzó kezdeményezések azt mutatják, hogy megfelelő szervezéssel biztonságossá tehető az áruk értékesítése, kiszámíthatóvá téve a termelést, az élelmiszerellátást és az e tevékenységekből

elő családok megélhetését. A magyar élelmiszertermékek íz- és zamatanyagokban gazdagok, jó minőségűek, keresettek mind belföldön, mind külföldön, mégis az import áruk egyre nagyobb térnyerését, a hazai termékek visszaszorulását tapasztaljuk. A helyi, illetve közvetlen értékesítés, a közvetlen termelői-fogyasztói kapcsolatok, a kistermelői, helyi feldolgozás megteremtése még kevésbé jellemző Magyarországon, külföldön azonban számos példát találunk erre.

A program keretében ösztönözzük és segítjük a helyi piacokra, helyi értékesítésre irányuló kezdeményezéseket, az ezeket elindító helyi együttműködések, a helyi értékesítést magában foglaló helyi gazdaságfejlesztési stratégiák megfogalmazását. A helyi értékesítés fejlesztéséhez szükséges a helyi termelési kapacitás, a helyi igények, értékesítési lehetőségek felmérése, a termelési és értékesítési folyamatok összekapcsolása (szövetkezetek, éttermek, közétkeztetés, önkormányzatok együttműködései), a termelés tervezhetősége. Fontosak a helyi piacok, vásárok, pavilonos értékesítés lehetőségének biztosítása, a helyi termék védjegyrendszerek bevezetése, a helyi termékekkel kapcsolatos szemléletformálás. Szervezett, nyomon követhető, kistérségi szintre épülő, országos termelési, feldolgozási, logisztikai, értékesítési stratégia, rendszer kiépítése szükséges. Ösztönözzük a helyi termékekre, termelésre alapozódó kistermelői, kisléptékű feldolgozó kapacitások létesítését, fejlesztését, összekapcsolva a családi gazdaságok erősítésével és a helyi értékesítés fejlesztésével. Támogatjuk a gazdák ilyen célú összefogását, társulásait, közös fejlesztéseiket, a helyi önkormányzatok, mikro-, kis- és középvállalkozások helyi feldolgozó tevékenységét. Cél a hozzáadott érték növelése és a bevételek helyben, arányos mértékben a gazdálkodóknál tartása.

7.6.2 Komplex helyi (térségi) vidékfejlesztési (energiaellátási) program

A vidék népességfenntartó képességéhez működő helyi gazdaságra van szükség, amelyet el kell látni, lehetőség szerint a piacnál olcsóbb helyi energiával. Mivel a magyar vidék kiváló biomassza potenciállal rendelkezik, kézenfekvő, hogy a fenntarthatósági szempontok figyelembevételével a lehető legnagyobb mértékben maga állítsa elő, termelje meg energiaszükségletét. A jelentős mennyiségű, többé-kevésbé rendszeresen újra képződő, mező- és erdőgazdasági melléktermék erre úgy ad lehetőséget, hogy ne kelljen ehhez jelentős mennyiségű, élelmiszer és takarmány előállítására is alkalmas, mezőgazdasági területet igénybe venni. A vidéki energiaellátás esetében a decentralizált, kisebb kapacitású, helyi nyersanyagbázisra épülő és helyi igényeket kiszolgáló, kis szállítási igényű biomassza-, illetve állattenyésztő telepek esetében biogáztermelés megvalósítását tartjuk reálisan megvalósíthatónak és támogatandónak.

A program olyan helyi, térségi gazdaságfejlesztési programok indítására irányul, amelyek középpontjában a helyi energiatermelés és ellátás áll. Olyan komplex térségi, kistérségi rendszerekre van szükség, ahol az alapanyag-termelés, melléktermékének és hulladékának energetikai célú hasznosítása párosulhat a hozzáadott érték növelésével és lehetőség szerint a térségben történő felhasználásával. Elsősorban az erdei tűzfát és aprítékot, a mezőgazdasági mellékterméket, kommunális szerves hulladékot, ill. a parlagokon valamint út és árkok menti területeken képződött amorf biomasszát kell hasznosítani. Az adottságoknak megfelelő módon előállított energiát elsősorban helyi termelvények, termékek hozzáadott értékének növelésére kell fordítani. A fenntarthatóság szempontjait (társadalmi, gazdasági és környezeti) egyik legjobban kielégítő energiahasznosítási mód a biogáz termelés. Fő haszonvételű energianövény termelésre csak olyan mértékben és helyen kerülhet sor, ahol ezt szociális és különleges társadalom-politikai szempontok indokoltá teszik. Más esetekben az élelmiszer, illetve takarmánytermelésre alkalmas mezőgazdasági területeken energetikai célú növénytermesztést nem célunk támogatni. Támogatni kívánjuk azonban az állattartók és az élelmiszeripari üzemek biogáz üzemének létesítését, a rendelkezésre álló nap-, geotermikus-, illetve felszíni vizeink hőjéből nyerhető energiákkal való hatékonyabb gazdálkodást, az energiakutatást és fejlesztést. Külön figyelmet kell fordítani a tanyák önálló energiaellátására. A szociális szempontokra is tekintettel, a térség szilárd fűtőanyag igényének kielégítésére, az erdőkből és ültetvényekből kikerülő faanyag és apríték melléktermékeivel, és más alternatív energiaforrással is számolva, a fennmaradó hiány biztosításának határáig, a tájgazdálkodás keretén belül, a fásszáru energia ültetvények telepítésének is van létjogosultsága. Az energia ültetvények telepítését a mezőgazdaságilag kevésbé hasznosítható kedvezőtlen adottságú területeken javasoljuk, a környezet- és természetvédelmi szempontok messzemenő figyelembe vételével. A helyi adottságoknak legmegfelelőbb energiatermelést össze kell kapcsolni más ágazati célokkal (pl.: közfoglalkoztatás, szociális ellátás-fűtéstámogatás, zöldgazdaság-fejlesztés, szociális szövetkezetek).

7.6.3 Falusi, tanyai vendéglátás program

A falusi turizmus II. világháború előtti előzményekre visszanyúlóan a rendszerváltást követően élenkült meg, létrejött országos szövetsége is. A falusi- és agroturizmusban egyre több szolgáltatás jelenik meg, emelkedik a falusi rendezvények száma. 2000 és 2005 között 33%-kal nőtt a falusi szálláshelyek, 10%-kal a vendégéjszakák száma. Szélesedik a látogatóknak kínált programok köre, beleértve a kulturális és hagyományos eseményeket, vásárokat, a tematikus kirándulásokat is, mint pl. bortúra, almaút. Kidolgozták a napraforgós minősítő rendszert, ami 2011-ben Nemzeti Védjegy alakul. A falusi szállásadás adókedvezményét 2009. január 1-től megszüntették, átsorolták a kereskedelmi szálláshelyek közé az idegenforgalmi magánszálláshelyeket, így a falusi szállásadást is. A falusi turizmus a vidéki gazdaság több lábán állásának egyik fontos szegmense.

A turizmus fogadóképességének megteremtésével elő kell segíteni a vidék, a falvak fejlesztését. Fontos feladat a falusi turizmusban szolgáltató magánemberek adózásának könnyítése. A megfelelő termékek fejlesztése érdekében szükséges a kutatás, statisztika, az erőforrások jobb helyi és kistérségi (TDM, LEADER) turizmus menedzsmentjének kialakítása és működtetése. Bővíteni és korszerűsíteni kell a falusi turizmus információs rendszerét, a marketing eszközöket, beleértve az online módszereket, a Kárpát-medencében működő, falusi turizmust népszerűsítő, falusi turizmussal foglalkozó szervezetek többnyelvű, közös honlapjának kialakítását. A helyi, kistérségi és régió sajátos élményt nyújtó szolgáltatásainak kialakítása, biztosítása és termékcsomagok létrehozása a jövőben az egyik legfontosabb feladat. Helyre kell tenni a falusi szállásadás és a falusi turizmus fogalmát, változtatva a 239./2009. Korm. rendelet falusi szálláshely meghatározásán. Biztosítani kell, hogy a falusi és agrárturizmus szolgáltatást magánszemélyek és vállalkozások egyaránt végezhessek, valamint a falusi szálláshely szolgáltatáshoz a reggeli hozzátartozzon, de a többi saját vendég étkeztetésének lehetősége is biztosítva legyen. A falusi vendégasztal és a kistermelői vendégasztal egységes értelmezése és feltételei szükségesek a saját termékek közvetlen értékesítéséhez is. Szakmai képzéssel, tanácsadással, minősítésekkel kell segíteni falusi szolgáltatókat. Szorgalmazni kell a falusi szálláshely szolgáltatók szakosodását (pl.: bioporta, örökség porta, ökoporta stb.). Pályázatokkal kell segíteni a falusi szálláshelyek minőségi fejlesztését, elsősorban a szolgáltatások bővítésére, a minőség fejlesztésére és a kapacitás növelésére helyezve a hangsúlyt. Támogatandó a turistaházak, kulcsos házak hálózatának fejlesztése. Figyelmet kell fordítani a nemzeti park igazgatóságok védett természeti területeken végzett ökoturisztikai tevékenysége és a falusi turizmus lehetséges kapcsolódási, együttműködési területeinek feltárására, a lehetőségek kihasználására.

7.6.4 Kézműves program

Gazdag népi kézművességünk, népművészetünk mély, ezeréves gyökerekre nyúlik vissza. Nemzeti, kulturális identitásunk része, nemzeti önkifejeződésünk eszköze. Mára a kézművesség jelentősen visszaszorult, egy része már hagyományőrző jelleggel, alapvetően esztétikai, kulturális örökség értéke miatt működik, mindennapi használati tárgyként már nem. Számos kézműves mesterség azonban – pl. asztalos, fazekas, bőrdízműves – ma is fontos használati tárgyakat gyárt, egyedi gyártással, kiváló minőségben, magas esztétikai értékkel. A kézműves mesterségek azonban a lakosság csak szűk körének nyújtanak megélhetést, a mai ipari tevékenységek kiszorítják ezt a tevékenységekört. A fiatalok közül kevesen választják ezeket a mesterségeket, a képzés nem megoldott, a kézműves társadalom elöregedik. Amennyiben nem cselekszünk, az idős generációval eltűnik a ma még élő hagyományként művelt kézművesség, a forma-, és díszítőművészet „értése”, mely népdal és népzene kincsünkkel hasonló értéket képvisel.

A program keretében a helyi népművészeti egyesületek bevonásával felmérjük a mai magyar kézműves társadalom helyzetét, elkészítjük a kézművesség fejlesztésének stratégiáját, támogatjuk együttműködéseiket, piacra jutásukat, lehetőséget teremtve kézműves vásárookra, mesterség bemutatókra. Megvizsgáljuk annak lehetőségét, hogy adókedvezményekkel hogyan segíthetjük a kézműves mesterek megélhetését. Fontos a kézművesség összekapcsolása a helyi mezőgazdasági, kertészeti termeléssel, helyi feldolgozókkal, falusi turizmussal, helyi vendéglátással, helyi szolgáltatásokkal, hogy a termelésből származó melléktermékek helyben, közvetlen módon kerüljenek feldolgozásra, ezzel elérve, hogy a magasabb hozzáadott értékű termék helyben legyen előállítva, és értékesítve. Ösztönözzük települési vagy kistérségi kézműves boltok megnyitását /élelmiszerral együtt is lehet/, kézműves alkotóházak létesítését, a meglévők fejlesztését. Fontos, hogy a tantervbe beépüljön a népművészeti és kézműves képzés, a kézműves foglalkozásoktól, a néptáncig, a népdaltól, a hungarikumok, magyar növények, állatfajok, gyógynövények, a magyar konyha, magyar népi viseletek, építészet ismeretéig.

7.6.5 Helyi szövetkezetek, helyi pénz programok

Azokban a vidéki térségekben, ahol a szaktudás, a tőke, a vállalkozási szemlélet hiánya miatt a lakosság vállalkozóvá válása nem reális, ugyanakkor a munkalehetőségek hiánya beavatkozást kíván, a gazdaságszervezés alkalmas megoldásának tűnik a közösségi – szövetkezeti – vállalkozások formája. Ez egyszerre jelent közösségfejlesztést és gazdaság-, vállalkozásfejlesztést, mert ennek keretében megtanítják a résztvevőket a szövetkezeti munkára, végigkísérik az alakulási és a működési folyamatot, közösségi keretben beindítják a gazdasági tevékenységet. Magyarországon e jegyek alapján, a szociális gazdaság keretében jöttek létre a szociális szövetkezetek, amelyek jellemzően az agráriumban, a kézműves tevékenységekben és a szociális ellátásban tevékenykednek. Szövetkezeti formában működtethetők a helyi pénzhelyettesítő rendszerek (helyi pénz), melyre a világban számos példát találunk, és Magyarországon is van működő példa. A helyi pénzhelyettesítő kibocsátásának fő funkciója az, hogy megteremtse a helyi gazdaság preferenciáját, forgalmat generáljon a gazdaság helyi szereplői között, ezáltal élénkítse a helyi gazdaságot. A rendszer egyszerűbb formája a közösségi együttműködésen és bizalmon alapuló helyi cserekereskedelmi rendszerek, pl. szívességbankok, cserekörök létrehozása.

A program keretében ösztönözni kívánjuk a helyi szövetkezetek (hangya típusú szövetkezetek, BÉSZ-ek, TÉSZ-ek, hitelszövetkezetek, szociális szövetkezetek) létrehozását és működését, együttműködéseiket, kapacitásfejlesztésüket, a helyi önkormányzatok szociális gazdaság keretében tervezett gazdaságfejlesztési kezdeményezéseit. A működő jó gyakorlatok terjesztésével segítjük a helyi cserekereskedelmi és pénzhelyettesítő rendszerek kialakítását. Mindez erősíti a helyi közösséget, nő a közösség társadalmi tőkéje. Ugyancsak segítjük, ösztönözzük a helyi vállalkozásfejlesztési megoldások terjesztését, a helyi önkormányzatok és vállalkozások belső erőforrásokra épülő gazdaságfejlesztési tevékenységeit. Támogatjuk települési és kistérségi kártyák, helyi pénz bevezetését, mely erősítheti a vidéki településeken működő mikro- és kisvállalkozásokat. A kártyák egy adott településen vagy kistérségen belül, adott szolgáltatásokra adnak kedvezményt a helyi lakosoknak, élő kapcsolatot teremtve a helyi szükségletek és szolgáltatások egy ösztönző rendszeren keresztüli egybekapcsolásával, ezzel élénkítve a helyi gazdaságot.

7.7. Vidéki szellemi és fizikai infrastruktúra, életképes vidéki települések, helyi közösségek nemzeti programjai

7.7.1 Oktatás, szakképzés, környezeti nevelés

A vidéki települések fennmaradásának, megújításának elengedhetetlen feltétele a jó színvonalú, térben, időben elérhető oktatási lehetőségek biztosítása. A fogyatkozó gyereklétszám és az önkormányzatok működési nehézségei miatt sok településen gondot okoz az iskola fenntartása. A kistelepülések esetében azonban az iskola nemcsak oktatási tér, hanem kulturális, szellemi szervező erő is, tanárai a település értelmiségének jelentős részét alkotják. Annak ellenére, hogy vidéki környezetben minden lehetőség adott ahhoz, hogy az oktatásba a természetismeretet, az élővilágért, környezetünkért való felelősséget beépítsük, a környezeti nevelés nem képezi az oktatás hangsúlyos részét. Az egykori iskolakertek a legtöbb iskolából eltűntek. Nem jellemző a „hely” ismeret oktatása, a település, a térség, a táj értékeinek, múltjának hangsúlyos tanítása sem. A mezőgazdasági, élelmiszeripari szakmák presztízse alacsony, emiatt nem vonzó a fiatalok számára. Hasonló okból alakultak ki a kisipari hiányszakmák, amelyek pedig a helyi gazdaság fontos területét képezik vidéken. A cigány gyerekek esetében gond az iskolai beilleszkedés, a nagyfokú lemorzsolódás.

A vidéki iskolák működését, fejlesztését – beleértve az infrastruktúrát és az oktatási színvonalat – a vidékfejlesztés eszközeivel is segíteni kell. Amennyiben a településen nem biztosítható az iskola, az elérhetőséget kell biztosítani. A felnövekvő generáció környezettudatossága érdekében a környezeti nevelésre az oktatás minden szintjén hangsúlyt kell fektetni, beépítve a vidéki iskolák tantervébe, módszertani felkészítést nyújtva a tanároknak. Országos – komplex koncepción alapuló – iskolakert program keretében fel kell éleszteni az iskolakerteket. A „hely” ismeret oktatása – helyi tantervekkel, a helyi, táji értékek megismertetésével – a helyi, térségi identitást erősíti. A vidéki gazdaság szakmai utánpótlása és szakmai megalapozása érdekében erősíteni kell a gyakorlati igényekhez igazodó mezőgazdasági, kertészeti, erdőszeti, élelmiszeripari szakképzést, javítva az intézményi és infrastrukturális feltételeket, hangsúlyt fektetve a pályaaorientációra, e szakmák presztízisének növelésére. A helyi gazdaság fejlesztéséhez szükséges a kézműves, ipari, kereskedelmi szakmák – iskolarendszerű, nem iskolarendszerű – oktatásának fejlesztése, főleg az alap- és hiányszakmák

esetében, összehangolva a szakképzést a gazdasági igényekkel. A felsőoktatásban a mezőgazdasági, kertészeti, környezetgazdálkodási, erdészeti, élelmiszeripari, tájépítészeti, vidék-, település- és területfejlesztési képzés fejlesztése szükséges. A felsőfokú és posztgraduális képzést végző intézményekkel együttműködve át kell tekinteni a vezetőképzés helyzetét. Ki kell alakítani a vállalati vezetők számára a módszerben, időben és költségben legmegfelelőbb képzési formákat. A tantervekben hangsúlyt kell helyezni azokra a területekre, amelyeken az élelmiszer előállító vállalatok vezetőinek jelenleg komoly hiányosságai vannak: egészséges táplálkozás, stratégiai gondolkodás, offenzív vállalati stratégiák kialakítása, együttműködési technikák alkalmazása, korszerű menedzsment ismeretek, piacra jutási módszerek, marketing, vállalkozási etika, társadalmi felelősségvállalás. Megfelelő szinten hasonló ismereteket kell biztosítani a mikro-és kisvállalkozások alacsonyabb képzettségű vezetői számára is tanfolyamok, ill. szaktanácsadás útján. Ösztönözni kell a vállalkozásokat, hogy – saját hosszú távú érdekükben is – biztosítsák a gyakorlati képzés feltételeit a közép- és felsőfokú oktatás számára. Ösztönzési rendszert kell kidolgozni kedvezményekkel, gyakornoki, ill. ösztöndíj-programok stb. támogatásával.

7.7.2 Népfőiskolai szaktanácsadás, felnőttképzés

Magyarországon máig jellemző, hogy az emberek a szakképző iskolából, egyetemről kikerülve befejezik a tanulást, miközben a gyors változások miatt lényegében „élethosszig való tanulásra” vagyunk kényszerítve. A korszerű gazdálkodás is a szakmai tudás, módszertan folyamatos megújítását teszi szükségessé a gazdálkodók számára. A felnőttképzés vidéki környezetben hagyományokon alapuló formái a népfőiskolák, melyek közművelődési keretben, felnőttképzési jelleggel szervezik a vidéki lakosság szemléleti képzését.

A program keretében támogatni, erősíteni kívánjuk a népfőiskolai mozgalmat és működést, összhangban a tájközpontok fejlesztésével. Ez magában foglalja a vidéki és helyi népfőiskolák képzési programjának támogatását, a népfőiskolai infrastruktúra fejlesztését, a népfőiskolai együttműködések ösztönzését. Kiemelt képzési területek: vidékfejlesztési célú képzés, foglalkoztatáshoz kapcsolódó képzések, helyi demokrácia, közösségi részvétel növelésére irányuló képzések, alapműveltséghez tartozó képzések. A vidéki helyszíneken megvalósuló, a vidéki lakosságot, gazdálkodókat célzó, a helyben történő foglalkoztatás, önfoglalkoztatás lehetőségét megteremtő felnőttképzés más formái is fontosak, beleértve a nyelvi, informatikai tanfolyamokat.

7.7.3 Modellgazdaságok, tájközpontok, szaktanácsadási rendszer

A tájjellegű gazdálkodási hagyományok megőrzésére, a korszerű gazdálkodás kereteibe illesztésére, mindezek gyakorlati bemutatására bemutató gazdaságok, tájközpontok létesítése és működtetése szükséges. Jelenleg is találunk az országban tájközpont feladatokat vállaló gazdaságokat és bemutató gazdaságokat, vagy bemutatókra alkalmas, modellértékű gazdálkodást folytató gazdaságokat, rendszerszerű támogatásuk azonban hiányzik. A szaktanácsadási rendszer biztosított, versenyképességét azonban nehezíti, hogy a multinacionális vállalatok ingyenes szaktanácsadást biztosítanak termékeik forgalmazásakor, míg az állami szaktanácsadásért a gazdálkodóknak díjat kell fizetniük.

A program keretében tervezzük a tájgazdálkodási hagyományokat feltáró, tájfajtákat, őshonos fajtákat termelésben tartó, táji gazdálkodási hagyományokat folytató, bemutató, térségszervezési szerepet vállaló, fenntartható vidékfejlesztést oktató tájközpontok létesítését és fejlesztését. Ezen túl szüksége a bemutató gazdaságok létesítése, fejlesztésük, és szakmai programjaik támogatása, kiemelten az ökológiai gazdálkodás, tájgazdálkodás területén. Ezt egészíti ki a korszerű szaktanácsadási rendszer. A szaktanácsadást a gazdálkodók számára elérhetőbbé kell tenni, lehetőség szerint biztosítva a díjmentesen igénybe vehető állami szaktanácsadás lehetőségét, melynek keretében a gazdálkodók korszerű ismeretekhez és információkhoz juthatnak, kiemelten az ökológiai gazdálkodás, őshonos állatfajták, tájgazdálkodás, környezetgazdálkodási, környezetvédelmi témakörökben. Fontos a szaktanácsadói rendszer megerősítése, a szaktanácsadók rendszeres továbbképzése. Oktatási intézmények, kutatóhelyek és szaktanácsadó vállalkozások bevonásával olyan, egységes alapelvek szerint működő agrár- és élelmiszer-feldolgozási szaktanácsadói hálózat kiépítésére kell törekedni, amely közvetlenül, gyakorlati tanácsokat tud adni különösen a mikro- és kisvállalkozások számára a napi tevékenységük során felmerülő kérdésekben, valamint a fejlesztés és innováció, a marketing és a vállalatvezetés/menedzsment területén.

7.7.4 K+F infrastruktúra rekonstrukció program

Magyarországon az agrár- és környezetügyi kutatás-fejlesztési tevékenységet végző, mintegy negyven kutatóintézet több felügyeleti szerv irányítása alatt működik. Kutatóintézeteket tart fenn a Magyar Tudományos Akadémia, a Vidékfejlesztési Minisztérium, a Nemzeti Erőforrás Fejlesztési Minisztérium keretében a felsőoktatási intézményi kör, továbbá néhány magánvállalkozás. Magyarországon a kutatók és a kutatófejlesztők száma általánosan elmarad az EU tagállamoktól. Mindezt a kutatóintézeti létszámleépítések, egyes kutatóintézetek megszüntetése, a jövedelmi viszonyok változása miatti pályaelhagyás, az "agyelszívás" és a kedvezőtlen hazai pályázati lehetőségek idézték elő. A vidékfejlesztési miniszternek az agrár- és környezetügyi kutatás-fejlesztés és innováció területén koordinációs és irányító feladata van. Ezzel összefüggésben irányítja az agrár- és környezetügyet, az ehhez kapcsolódó kutatás-fejlesztést, az ágazati kutatási feladatok végrehajtását, valamint érvényesíti az ágazati érdekeket a tudomány- és technológiapolitikai testületekben és ügyekben. A Vidékfejlesztési Minisztérium jogelődjéhez 24 kutatóhely (kölségvetési és vállalati gazdálkodású) tartozott, jelenleg 7 kölségvetési kutatóintézetet (AKI, KÉKI, MBK, ÁTK, ERTI, HAKI, MGI) működtet. Nemzetközi összehasonlításban az infrastruktúra, a kutatási berendezéseink színvonala is lényegesen elmaradásban van, sok területen a műszerpark állapota leromlott, és bár a kutatóhelyek felszereltsége az utóbbi 5-6 évben javult, de számos vonatkozásban még messze nem megfelelő. Az agrár- és élelmiszer-tudományi kutatóintézeti hálózat szorító működési, fenntartási problémákkal küzd, fejlesztése intézményi, infrastrukturális, szakmai és szakember vonalon egyaránt alapvető fontosságú. A VM fenntartású intézmények mellett az akadémiai, valamint az egyetemi, főiskolai kutató helyek fejlesztése is szükséges. Figyelmet kell fordítani a kutatási eredmények gazdálkodók részére történő közvetítésére, a közvetlen innovációk terjesztésére, segítésére. Az agrár-, élelmiszer-tudományi és környezetügyi kutatás megosztott felügyelete és finanszírozási struktúrája számos jogi, szabályozási és támogatási anomáliát teremtett. A stratégiai célok érvényre juttatása, a felügyelet összehangolása és a közös munka hatékonyságának javítása érdekében indokolt a hazai agrár- és környezetügyi kutatások szakmai és pénzügyi összhangjának megteremtése.

A program az agrár-, élelmiszer-tudományi és környezetügyi kutatási infrastruktúra, intézmények fejlesztésére, működési feltétel-eik javítására, kutatási programjaik támogatására irányul. Szükséges megteremteni az agrár- és környezetügyi kutatás-fejlesztési feladatok megvalósításának infrastrukturális hátterét is. Ennek egyik legfontosabb eszköze a kutatási infrastruktúrát javító műszerbeszerzési programok indítása. Tervezzük új intézmény finanszírozási rendszer kidolgozását a normatívák előtérbe helyezésével, a kutatóintézetek szaktanácsadási tevékenységének javítását, a kutatási és az oktatási szakterületek (felsőoktatás és a középfokú szakoktatás) kapcsolatának erősítését, a tudomány- és technológiapolitikai programokban való fokozott részvételt, a nemzetközi kutatási térségbe történő minél szélesebb körű bekapcsolódást. Szükségessé vált új agrár- és környezettudományi ágazati Kutatási+Fejlesztési+Innovációs stratégia megalkotása, új irányvonalak kijelölése, a hazai és nemzetközi pályázati rendszerek prioritásainak meghatározása és a prioritások érvényre juttatása a hazai és nemzetközi pályázati kiírásokban (OTKA, NFÜ, NIH). Mivel az ársverseny megnyerését a magyar élelmiszergazdaság erőforrásai és kapacitásai nem teszik lehetővé, az innováció segítségével alapvetően az árra kevésbé érzékeny termékek és szolgáltatások felé kell elmozdulni. Ösztönözni kell az ágazat szempontjából hasznos alapkutatásokat, valamint a gyakorlatban felhasználható alkalmazott kutatásokat (egészséges, adalékanyag-mentes termék- és technológiafejlesztés, fenntarthatóság, élelmiszerbiztonság, vállalatirányítás, stb). Ki kell alakítani a technológia- és kétirányú hatékony szervezeteit és működési feltételeit.

7.7.5 Vidéki kulturális és épített örökség program

Vidéki térségeink gazdag kulturális örökségének megőrzése kiemelkedő fontosságú a vidéki települések megújítása, fejlesztése szempontjából. Egyrészt azért, mert helyi, térségi vagy nemzeti jelentőségű történeti és kulturális értéket képviselnek, másrészt azért, mert egyfajta tapasztalat- és tudástárat jelentenek számunkra, amelyből a jelenben és a jövőben is meríteni tudunk. A vidéki építészeti örökség részét képező gazdasági épületek, kúriák, kastélyok, várak jelentős részének állapota leromlott, megfelelő hasznosításuk sem megoldott. Jelentős építészeti értéket képviselnek a hagyományos falusi lakóházak, porták, melyek esetében a közösségi értéket (örökség) szükséges elfogadtatni a tulajdonosokkal, törekedve az értékőrző korszerűsítési megoldásokra.

A program keretében a vidékfejlesztés eszközeivel segítjük, amennyiben szükséges, funkcióváltással vagy új funkcióval biztosítjuk az örökségértéket képező vidéki épületek, épületegyüttesek megújítását, támogatjuk

a helyi közösségi életbe és a turizmusba történő bekapcsolásukat. Támogatjuk a helyi építészeti értékek felmérését, örökség- és értékleltárak készítését, a tulajdonosok örökségvédelemmel kapcsolatos szemléletformálását, a hagyományos falukép megőrzésére irányuló kezdeményezéseket. Figyelmet fordítunk a vidéki szellemi és kulturális örökségkincs feltárására és bemutatására, zenei, mesei, népszokásbeli, kézműves hagyományaink ápolására, átadására.

7.7.6 Falufejlesztés, vidéki települések infrastrukturális fejlesztése

Az elmúlt években, évtizedekben sokat javult a vidéki települése, falva kommunális infrastruktúrája, ma már a települések többségében közel sem jellemző akkora infrastrukturális különbség a városok és a falvak között, mint korábban. Az uniós vidékfejlesztési támogatásoknak köszönhetően esztétikailag is számos település, illetve településrész megújul. Sok térségben és településen azonban máig leromló faluképpel találkozunk, hiányos infrastruktúrát találunk. Az önkormányzatok forráshiányuk miatt önerejükből csak részben tudják a szükséges fejlesztéseket megvalósítani.

A program keretében a vidékfejlesztés eszközeivel segítjük falvaink és vidéki településeink megújulását, infrastrukturális fejlesztését, ezáltal növeljük a vidéki lakosság életminőségét, vonzó lakókörnyezetet biztosítva számukra. Támogatjuk a falumegújításban található jó példák feltárását, megosztását, a nemzetközi falumegújítási projektekben való részvételt, együttműködve a településfejlesztésért felelős Belügyminisztériummal. Ösztönözzük a településfejlesztési, településüzemeltetési célú közmunkát. Támogatjuk a falugondnoki szolgáltatokat, a falumegújításra irányuló helyi kezdeményezéseket.

8. Térségi komplex nemzeti programok

8.1.1 Tanyás térségek fejlesztési programja

A tanya – mint hagyományos gazdálkodási, települési és létforma – a magyar társadalmi, településszerkezeti- és gazdaságtörténeti örökség több évszázados múltra visszatekintő része. Sajátos társadalom-földrajzi, építészeti, nyelvi, néprajzi és tájképi sajátosságai révén a tanyás településrendszer a magyar nemzeti örökség, illetve az európai örökség részét képezi. Az elsősorban az Alföldre jellemző tanyák száma az elmúlt évtizedekben jelentősen lecsökkent, és a megmaradt tanyák egy része is elvesztette hagyományos mezőgazdasági funkcióját. A tanyák épületállománya leromlott, infrastruktúrájuk fejletlen, számos tanyán máig nincs villany. Külterületi jellegük miatt többségében nehezen elérhetőek, közbiztonsági problémák jellemzik a tanyavilágot. A tanyán élők között jelentős a szociális segítségre szoruló (idősek, szegények) aránya. Tanyás vidékeink ugyanakkor teljesen megfelelnek a fenntartható fejlődés, az integrált vidékfejlesztés és a többfunkciós mezőgazdaság Európában kialakult fejlesztési modelljének, és megfelelő fejlesztésekkel minden esély megvan arra, hogy a tanyarendszer korszerű formában megújuljon.

A program keretében – együttműködve a társtárccákkal – elkészítjük a tanyás térségek átfogó fejlesztési programját és cselekvési tervét. Részben az eddigi felmérésekre és tervanyagokra építve, részben további felmérésre és tervezésre alapozva segítjük az alföldi tanyavilág megújítását. Célunk a tanyás térségek, tanyákkal rendelkező önkormányzatok, illetve tanyai gazdálkodók, lakosok számára érdemi és közvetlen fejlesztési lehetőség biztosítása. A 2011-ben nemzeti forrásból megvalósuló tanyafejlesztési program a következő támogatási célok köré szerveződik: a tanyákon élők egészséges ivóvízzel történő ellátása, a tanyás térségek rossz állapotú dűlőútjainak karbantartása, a tanyás térségek közbiztonságának javítása, a tanyák energiaellátásának javítása, tanyafelújítás, a tanyagondnoki szolgálat erősítése, valamint a tanyai áruk piacra jutásának elősegítése, térségi, települési komplex tanyafejlesztési programok kidolgozása. Hosszú távú tanya-program keretében biztosítható a tanyákkal kapcsolatos jogi szabályozás szükséges alakítása, a tanyai lakosság önkormányzati képviselője, a tanyás külterületre vonatkozó településfejlesztési és -rendezési tervezés, szabályozás megújítása, a közbiztonság javítása, a szolgáltatások elérhetőségének javítása, az infrastrukturális fejlesztés, a tanyai birtokrendezés.

8.1.2 Tisza-völgy komplex fejlesztési program

A Tisza-völgy térségi programban történő együttes kezelést egyrészt a társadalmi-gazdasági hátrányok, másrészt az árvíz, a belvíz, az aszály és általánosságban az éghajlatváltozás okozta környezeti fenyegetettség megoldandó problémái indokolják. A térség fenntartható felzárkóztatása, fejlesztése szorosan kapcsolódik a kormány kiemelten kezelt komplex programjához, a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztéséhez (VTT), melynek fő célkitűzése az árvízvédelem új típusú eszközökkel történő magas szintű biztosítása és az érintett térség terület- és vidékfejlesztése. Ennek keretében az árvízi tározók területén a tájgazdálkodás meghonosításával és alkalmazásával a vízkészlet-gazdálkodás javítása, valamint a Tisza-menti települések infrastruktúrájának fejlesztés is, melyek a térség harmonikus fejlődésének alapfeltételei. A Tisza-térség problémája nem kizárólagosan vízügyi jellegű, ezért a fejlesztéseket komplexen, térségi összefüggésrendszerben szükséges meghatározni.

A fejlesztések alapvető célja a táji rendszer működőképességének biztosítása, valamint a fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődés feltételeinek megteremtése az ökológiai kritériumok maximális figyelembevételével. Ennek keretében a vízkészlet-gazdálkodás fejlesztése, a Tisza-völgy árvízvédelmi biztonságának növelése (egyrészt az árvízszintek csökkentését eredményező, nagyvízi meder vízszállító képesség javítása és a hazai ártéren kiépíthető árapasztó tározós rendszer megvalósítása, másrészt a jelenlegi árvízvédelmi rendszer előírások szerinti kiépítése), valamint a vízgazdálkodással együttműködésben megvalósuló tájgazdálkodási megoldások szükségesek. A társadalmi-gazdasági hátrányok leküzdését segítheti a Tisza térség elérhetőségének javítása, a partvonal ökoturisztikai fejlesztése, a Tisza környezetvédelmi szempontoknak megfelelő hajózási lehetőségeinek biztosítása, a foglalkoztatás bővítését lehetővé tevő helyi és térségi gazdaságfejlesztés, benne a hálózati együttműködések, a helyi tradíciókon alapuló termékek előállítás, a vízkivezetésen alapuló ártéri tájgazdálkodás és az ökológiai gazdálkodás.

8.1.3 Homokhátság program

A Duna-Tisza közti Homokhátság két fő problémakörrel küzd. Az egyik, hogy az ország legjelentősebb tanyás térsége, ahol a legnagyobb számban maradtak fenn a tanyák. A hátsági településeken a külterületi népesség aránya magas, sok helyen 50% fölötti. A másik az elmúlt évtizedekben érvényesülő erőteljes talajvízszint-csökkenés, amelynek eredményeképpen az ENSZ félsivatagos területté nyilvánította. A térség egykori tavai többségében eltűntek, a szántóföldi mezőgazdaság az évenként rendkívül eltérő csapadékviszonyok miatt csak meglehetősen kockázattal folytatható. A víz szempontjából a legérzékenyebb térségben intenzív kertészeti kultúrákat találunk. A gazdálkodás folytatásához és a táj fennmaradásához vízvisszatartásra, vízpótlásra, adott esetben gazdálkodási modellváltásra van szükség.

A 2001-2008 között működő Homokhátsági Speciális Célprogram jó alapokat nyújt a program megvalósításához. A célprogram szakmai programjait folytatni kívánjuk, kiemelten a szárazságtűrő és alternatív növények termesztésbe vonását, az erre vonatkozó termesztési és fajtakisérleteket, modellértékű tájgazdálkodási projektek megvalósítását, a vízgazdálkodás, a tájhasználat és a gazdálkodás összhangját megteremtő gazdálkodási rendszerek, agrotechnikai módszerek terjesztését. A Duna és a Tisza vízgazdálkodási jellegű programjaihoz illeszkedve fontosnak tartjuk a Homokhátság vízgazdálkodási problémáinak rendezését. A tanyás térségek programjával összhangban segítjük a tanyai gazdaságok megmaradását, piacra jutását, hogy tájfenntartó szerepüket betölthessék.

8.1.4 Ormánság program

A dél-baranyai Ormánság hazánk egyik legelmaradottabb térsége, fejlődési problémái évtizedekre nyúlnak vissza. Az 1800-as évek elején még virágzó ártéri gazdálkodás folyt a térségben, amelynek azonban a Dráva szabályozása véget vetett, és az Ormánság gyors hanyatlásnak indult. Jelenleg a gyenge infrastrukturális ellátottsággal rendelkező aprófalvas térségben nagyon magas a munkanélküliség, és az alacsony életszínvonalból, a foglalkozási lehetőségek hiányából adódóan igen jelentős az elvándorlás. A lakosság jelentős része roma.

Az Ormánság program a térség hosszú távú, átfogó fejlesztését célozza. Középpontjában a táji adottságokhoz igazodó mezőgazdaság áll, a folyószabályozás előtti állapot lehetőség szerinti visszaállításával, egy komplex víz- és tájgazdálkodási rendszer kiépítésével. Ez csatornák, tavak kiépítését, a legelők és gyümölcsösök területének növelését, a méhészet, a halászat a helyi termékek, helyi feldolgozás fejlesztését jelenti. Ezen az alapon újból fellendíthető a mezőgazdaság, megerősödhet a helyi gazdaság, fejlődhet a turizmus, jobb megélhetést biztosítva az itt élőknek. A programban hangsúlyt fektetünk a helyi gazdaságfejlesztésre, a cigány lakosság képzésére, jövedelemtermelő munkához juttatására, önellátásra való képességének megteremtésére, a leromló települések építészeti és közösségi megújítására. A program része a folyamatos mentorálás.

8.1.5 Cserehát program

A Cserehát hazánk egyik legfejletlenebb területe. A zömében aprófalvas településekből álló területen összesen mintegy százezer ember lakik. A térségben a munkanélküliség jóval meghaladja az országos átlagot, főleg a belső csereháti településeken, ahol gyakori, hogy csak a falu életét irányító, kiszolgáló közintézményeknél dolgozó embereknek van munkája. A Cserehát településein nagyon magas a roma népesség aránya, az iskolákban – amelyek általában túlszűfoltak – gyakori a szegregáció. A rossz elérhetőség, a gyenge infrastruktúra gátolja a gazdaság fejlődését. A térségben ugyanakkor sok kihasználatlan lehetőség is rejlik, leginkább az értékes természeti környezet.

A program a Cserehát átfogó térségi fejlesztésére irányul. Középpontjában a – a térségre készült tervek, stratégiákra, fejlesztési előzményekre építve, a helyi kezdeményezéseket felkarolva – a helyi gazdaság fejlesztése áll, úgymint: háztáji gazdálkodás, élelmiszertermelés ösztönzése, kiskerti termelési kultúra újjáélesztése, falusi kispiacok létesítése, mintagazdaságok létrehozása, mikro- és családi vállalkozások létrehozásának ösztönzése, szociális gazdasági formák kialakításának elősegítése, szociális földprogramok támogatása. A természeti adottságokra alapozva nagy lehetőség nyílik a falusi és ökoturizmus fejlesztésében, de a megújuló energia alapú térségfejlesztésben is (biomassza, egyéb alternatív energiaforrások). Szükséges az elérhetőség javítása (utak állapotának javítása, buszhálózat fejlesztése, járatsűrűség növelése, átszállások csökkentése), továbbá az oktatás színvonalának növelése és képzések lebonyolítása (iskolák felújítása, bővítése; a felnőtt lakosság bevonása az oktatási-nevelési munkába; fiatalok közösségi tevékenységeinek támogatása; munkahelyi képzések támogatása; gazdasági oktatás bevezetése). A térség fekvéséből adódóan a

határon átnyúló együttműködésekben rejlő fejlesztési lehetőségeket is ki kell használni. A programmentorálás kiterjed a helyi önszerveződés és közösségi részvétel ösztönzésére.

8.1.6 Zöld Duna program

A Zöld Duna Stratégia célja – az Európai Unió Duna Régió Stratégiájának prioritás-területeihez kapcsolódva – hogy megfelelőképpen biztosítsuk a Duna-térség természeti területeinek, tájainak, természeti és kulturális értékeinek megőrzését, természeti erőforrásaink fenntartható, bölcs hasznosítását, köztük stratégiai vízkészleteink védelmét és az ún. ökoszisztéma szolgáltatások fenntartását. A Duna vízgyűjtőterülete 8 uniós tagállamot és 6 EU-n kívüli országot foglal magába, mintegy 800 ezer négyzetkilométernyi területtel és 80 millió lakossal. A nemzetközi együttműködés erősítése, a határokon átnyúló projektek indítása ezért nemzeti érdekünk.

Az egyes cselekvési területeken indítandó projektek kiterjednek vizeink jó ökológiai állapotának elérését szolgáló intézkedésekre, mellékágak, élőhelyek rehabilitációjára, a védett természeti területek és az ökológiai hálózatok hatékony kezelésére, az éghajlatváltozás várható kedvezőtlen hatásainak enyhítésére az alkalmazkodás elősegítésével, megfelelő és hosszú távon fenntartható földhasználati és erdőkezelési módok alkalmazására, a hagyományos és a víz megtartásán alapuló tájhasználati módok elterjesztésére, a környezeti kockázatok (pl. rendkívüli időjárási helyzetek, árvizek, aszályok, potenciális szennyező források) megfelelő kezelésére. Kiemelt szempontnak tekintjük, hogy a stratégiában megfogalmazott célok alapján történő intézkedések, projektek kidolgozása és megvalósítása is a fenntartható fejlődés követelményeinek megfelelően történjen.

8.1.7 Kárpát-medencei vidékfejlesztési együttműködések programja

A Kárpát-medence országai között a természeti, földrajzi adottságokat kihasználó többrétű kapcsolatrendszer érvényesítése nemzetpolitikai érdek. Elengedhetetlen, hogy a kapcsolatrendszer pozitív hozadékait kihasználjuk, magunk javára fordítsuk. A kárpát-medencei együttműködés egyik területét a természeti erőforrások fenntartható használata, elsősorban a vízgazdálkodás képezi, másik területét a területfejlesztési keretben zajló, vidékfejlesztési tartalmú együttműködések, harmadik elemét a magyar közösségek közötti, vidékfejlesztési jellegű együttműködések jelentik. Tekintettel arra, hogy a határon túli magyarság jelentős része vidéki térségben él, és a Kárpát-medence egészében meghatározók a vidéki térségek, a vidékfejlesztési együttműködések bővítése, mélyítése a kárpát-medencei kapcsolatrendszer fontos eleme lehet. Ma igen jelentős eltérések vannak a *kistermelő – családi gazda, nagyüzem* megítélésben, a jövő útjának célkitűzésében, a szabályozásban a térség uniós és nem uniós államaiban egyaránt, miközben mindenütt a dekonjunkció, a kereskedelmi kiszolgáltatottság, a világcégek árversenyessé válása érvényesül az agráriumban.

A határon átnyúló stratégiai együttműködés fő területei a gazdaságfejlesztés, a környezetügy és a szakmai kapcsolattartás. A gazdaságfejlesztés keretében vidékfejlesztési oldalról hozzá kívánunk járulni a Kárpát-medencei Gazdasági Tér kialakításához, a hálózati gazdaság fejlesztéséhez, nemzetstratégiai keretprogramok megvalósításához (pl. Hungarikum program). Ösztönözzük a LEADER térségek közötti együttműködést. A környezetügyi együttműködés keretében közös programok, projektek végrehajtása szükséges, például Duna, Tisza programok. A szakmai együttműködés a gazdaszervezetek közötti kapcsolatépítést, szervezést jelenti, közvetlen kapcsolatokat létesítve az anyaországi és a külföldi gazdák között. Az egyeztetések célja a közös álláspont kialakítása, hogy egységes fölépítéssel, hatékonyabb érdekérvényesítéssel 2020-as stratégiánkhoz a szükséges uniós szabályozást is módosítani lehessen, s a szabad határok ne az ügyeskedést, a visszaélést szolgálják eltérő szabályozásaikkal, hanem az ágazat tisztességes szereplőinek fölemelkedését.

9. A megvalósítás alapfeltételei

A vázolt stratégia és a kapcsolódó nemzeti programok megvalósítása előfeltételeinek számbavételénél abból kell kiindulnunk, hogy a **valódi gazdaság- és társadalompolitikai fordulathoz** tényleges rendszerváltásra, értékrend-váltásra, erkölcsi megújulásra és a közösségek államának visszaszerzésére van szükség.

9.1. A közösségek államának visszaszerzése

Ez az – eredeti funkcióihoz, a közjó védelméhez és előmozdításához visszatérő **erős, a közösség környezeti és társadalmi érdekeit védő – állam** az „*ökoszociális piacgazdasági modell*” indirekt (adó + támogatási) illetve direkt (jogi) eszközeivel a köz számára hasznos teljesítmények, a spekuláció és korrupció helyett az értékteremtő munka felé tereli a gazdaság szereplőit, közpénzeket csak a közjó növelésére fordít. **Fontos feladatának tartja továbbá:**

1. a magyar gazdaság erőforrásainak: a termőföld („barna állomány”), a vízkészletek („kék állomány”), a szellemi tőke („szürke állomány”), a kiváló magyar áruk (helyi, regionális termékek és hungaricumok), a magyar termelők és fogyasztók, a helyi közösségek elkötelezett védelmét;
2. a nemzet stratégiai vagyonának megőrzését illetve visszaszerzését, és a közjót szolgáló működtetését;
3. a köz számára fontos szolgáltatások és a közösség identitását adó intézmények fenntartását;
4. a társadalmi szolidaritás erősítése, a gyengék felkarolása, az egyenlőtlenségek mérséklése révén a nemzeti összetartozás érzésének erősítését.

9.2. Teljes körű elszámoltatás – átlátható felelősségi rendszer

Viszonyaink átalakítása csak úgy képzelhető el, ha megtörténik a **korábbi zsákmányszerző folyamatok haszonélvezőinek teljes körű elszámoltatása**, privatizációs továbbá a közös kassza rovására gyarapított – adóparadicsomokba, off-shore cégekbe kimentett – vagyonának felderítése, és e közös források visszaszerzése. Ez annak a demokratikus alapelvnek a következetes érvényesítése, hogy *„aki közös kasszákat és vagyont kezelt, annak a kulcsok átadásakor el kell számolnia a közösség rá bízott értékeivel”*. Erre erkölcsi alapú felhatalmazást olyan kormány kaphat, amely hiteles és minden tekintetben fedhetetlen emberekből áll, amelynek „miniszterei” (szolgái) a köz szolgálatára szegődnek!

9.3. Társadalmi párbeszéd

Ahhoz, hogy a jövőre felkészülhessünk, mindenképp **a múltunkkal és jelenünkkel kell tisztába kerülnünk, és ebből kiindulva kell a jövőről párbeszédet folytatnunk**. Ennek jegyében:

1. mindenképp számára érthető és hozzáférhető formában nyilvánosságra hozzuk a támogatások eddigi kedvezményezettjeit;
2. a nyilvánosság számára érthetővé tesszük a vidék mai súlyos gazdasági, szociális, kulturális válságának okait, és az érintettek bevonásával kidolgozzuk a lehetséges megoldásokat, a munkában komoly szerepet szánunk a helyi civil szerveződéseknek, segítjük az önszerveződést;
3. az oktatás és a média segítségével feltárjuk és kézzelfoghatóvá tesszük a vidéken rejtő értékeket, kultúránk kincsestárát, ezen értékek jelentőségét a társadalom túlélése szempontjából;
4. széleskörű kampányt indítunk az egészséges táplálkozás és életmód, a fenntarthatóság napi gyakorlatának népszerűsítésére, az internet adta lehetőségek felhasználásával honlapunkon közzé tesszük a jó gyakorlatokat, társadalmi ötleteket, véleményeket.

9.4. Gyakorlati oktatás, ismeretterjesztés, tanácsadás, szemléletformálás

A tájékoztatás, képzés támogatása, intézményrendszerének kialakítása helyi közösségek, a gazdák segítségét, tájékozottságuk, képzettségük és ezzel versenyképességük növelését, továbbá a fogyasztói tudatosság kialakítását, a részvételi technikák elsajátítását, a környezeti szemlélet erősítését kell, hogy szolgálja. Ennek érdekében:

1. néptanítói, népfőiskolai programokat indítunk, amelyek a vidéken élőket (különösen az alacsony képzettséggel rendelkezőket) a mindennapi életben való eligazodáshoz szükséges általános és gyakorlati tudással ruházzák fel;
2. ingyenes tanácsadói rendszert hozunk létre, mely naprakész információkkal és segítséggel látja el a gazdákat;
3. mintagazdaságok, nyitott porták rendszerét alakítjuk ki és támogatjuk azok működését.

9.5. Nemzetközi tárgyalások és hazai törvényalkotás

A vázolt jövőkép megvalósításához és a kitűzött célok eléréséhez a fentiekben túl **nemzetközi erőfeszítésekre, tárgyalásokra és hazai törvényhozási lépésekre is szükség van.**

- A Közös Agrárpolitika (KAP) reformja keretében szorgalmazzuk:
 - az élelmiszer-önrendelkezés kérdésének EU-szintű átgondolását, a genetikailag módosított (GM) fajták beengedésével kapcsolatos döntés európai parlamenti illetve nemzeti hatáskörbe utalását, az állategészségügyi – állatvédelemi intézkedések újragondolását;
 - a támogatásokban nagyobb nemzeti döntési jogkör biztosítását, a birtokmérettel arányos, degresszív támogatást, a vidékfejlesztési források növelését, elosztási arányainak és a hozzájárulás feltételeinek olyan megváltoztatását, amely segíti a kis és közepes családi gazdaságokat és azok társulásait, a minőségi szerkezetváltást, továbbá a vidéki gazdaság diverzifikálását és az életminőség javítását.
- **A kárpát-medencei gazdasági tér kialakítása érdekében** tárgyalásokat folytatunk a szomszédos országokkal a nemzetstratégiai jelentőségű gazdasági együttműködés erősítésének lehetőségéről, az európai vidéki hálózat és az európai szövetkezetek nyújtotta lehetőségek kihasználásáról.
- A hazai törvényalkotás, alkotmányozás keretében kezdeményezzük:
 - az agráriumot és a vidéket érintő joganyag egyszerűsítését, a bürokrácia csökkentését annak ellenére, hogy a KAP zöldítése várhatóan a szabályozási rendszert bonyolultabbá teheti;
 - az agráriumot és a vidéket érintő alapértékek (az egészséghez, az egészséges környezethez és élelmiszerekhez való jog, a biológiai sokféleség megőrzése, a fenntarthatóság, a jövő nemzedékek jogai, a természeti erőforrások, a föld, a vízbázisok, a genetikai módosítás mentes biológiai sokféleség védelme, a nemzeti kulturális örökség részét képező tájak, gazdálkodási, települési értékek megőrzése, stb.) alkotmányba foglalását;
 - a földtörvény (üzemszabályozás, földvédelem, földvásárlás, -bérlet, zsebszerződések, tagosítás, birtokrendezés, zöldmezős beruházások korlátozása stb.) további módosítását;
 - a Nemzeti Földalapot, a Nemzeti Vagyongazdálkodás Tanácsot és a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő ZRt.-t továbbá a helyi birtokrendezési bizottságokat és azok működését érintő joganyag áttekintését, újrafogalmazását, a földvagyongazdálkodás és földrendezés közelebb vitelét a helyi közösségekhez;
 - a kereskedelmi törvény helyi feldolgozást és kereskedelmet, helyi piacokat, az áruk jelölését (eredet, összetétel, GMO-tartalom, CO₂-kibocsátási egyenérték, stb.), a hazai termékek arányának növelését (minőség-ellenőrzés, „polcpénz”, „multiadó”, visszatérítés, stb.) érintő elemeinek újraszabályozását;
 - a kistermelői élelmiszer-előállítás, -feldolgozás és -értékesítés feltételeit valamint a piacok rendjét szabályozó rendeletek további módosítását, a magyar élelmiszerkönyv felülvizsgálatát, a „magyar termék” rendeleti szabályozását, azoknak az új vidékstratégiához igazítását;
 - az agrárkamaráról, valamint a nemzeti értékekről és hungarikumokról szóló törvény megalkotását.

9.6. Finanszírozás, forrásteremtés

A **2011-2013-as időszakban** a Nemzeti Vidékstratégia megvalósításának elsődleges pénzügyi eszközeit az agrár- és vidékfejlesztésre, környezet-, természetvédelemre és vízügyre fordítható nemzetközi, illetve uniós források, valamint a nemzeti költségvetésben a fenti célokra biztosított források jelentik.

- Az európai megállapodásban rögzített közösségi valamint nemzeti társfinanszírozási igényű forráske-
reteink a 2007-2013-as tervciklusra adóttak. Ezek formái az alábbiak:

- i. EU agrár- és vidékfejlesztési támogatási keretek és források (SAPS terület-alapú direkt támogatások, agrárpiaci támogatások, EMVA/ÚMVP vidékfejlesztési keretek),
 - ii. hazai költségvetési finanszírozású, illetve társfinanszírozási-igényű források (top-up: 100 % nemzeti forrás, ÚMVP: 20-25 % nemzeti forrás, notifikált nemzeti támogatások: 100 % nemzeti forrás) (pl. tanya program),
 - iii. 2013-ig a 7 éves időszakra vonatkozó vidékfejlesztési forrásoknak (ÚMVP mintegy 1.400 Mrd Ft) már csupán 20%-a áll rendelkezésre, az európai eljárásrend ugyanakkor lehetőséget biztosít arra, hogy évente felülvizsgálhassuk a vidékfejlesztési (ÚMVP) forráselosztás belső arányait és szabályrendszerét, így a kormánynak azonnal kezdeményeznie kell az EU-nál az új, „nép-párti” agrár- és vidékpolitikai stratégia és program szerinti korrekciót.
- Az Új Széchenyi Terv (ÚSZT) forrásai is hozzáférhetők a vidékfejlesztés számára (pl. élelmiszerfeldolgozás).
 - A környezet-, természetvédelemmel és vízüggyel összefüggő intézkedések finanszírozását a központi költségvetés forrásai mellett a 2007-2013 közötti időszakban az EU Regionális Fejlesztési Alapból és Kohéziós Alapból támogatott KEOP és a ROP-ok kapcsolódó forrásai, valamint a LIFE+ források jelentik.
 - Fontos lehet a vidékpolitikában szerepet vállaló egyéb szakterületek vidéki térségekben elérhető nemzeti és uniós, illetve a határon átnyúló együttműködési programok forrásai.

A 2014-2020 közötti EU terveciklusban az uniós és az azokkal összehangolt nemzeti források szintén fontos szerepet játszhatnak a stratégia megvalósításában, ezek közül különösen kiemelésre érdemesek

- az agrár- és vidékfejlesztési források, valamint
- a regionális, kohéziós politika forrásai, beleértve a környezeti célokat is.
- **A nemzeti finanszírozás illetve társfinanszírozás költségvetési forrásfedezeteit** az alábbiak biztosíthatják, illetve fokozatosan növelhetik az agrár- és vidékpolitika költségvetési mozgásterét:
- az élők munkáról az anyag- és energiafelhasználásra, a környezethasználatra, a beszállításra, az egészségtelen élelmiszerekre és italokra áthelyeződő adótételekből származó bevételek, termékdíjak,
- a reális földbérleti díjak, a földhöz és a mezőgazdasági ágazatokhoz és az élelmiszerláncához kapcsolódó illetékek, járulékok, bírságok,
- az EU-ban is bevezetni tervezett felső támogatási határból adódó megtakarítások,
- a csökkenő társadalmi költségekből (munkanélküli segély, egészségkassza kiadásai, szociális segélyek, környezetvédelmi kiadások, közbiztonsági kiadások) származó megtakarítások,
- az elszámoltatás során visszaszerezhető nemzeti vagyonelemek és közpénzek, a korrupciós „csapok” elzárása.

9.7. A végrehajtás intézményrendszere

A stratégia végrehajtásának kulcseleme a hatékony, az emberekhez közelebb álló és az ügyintézési folyamatot leegyszerűsítő, kevésbé bürokratikus végrehajtó intézményrendszer, és szellemi infrastruktúra. Ennek jegyében megteremtjük a stratégia végrehajtásának intézményi feltételeit és az eredményes működést garantáló finanszírozást. Megerősítjük a szakmai háttérintézési működést, a térségi, helyi szintű vidékfejlesztési szervezeteket, beleértve a helyi akciócsoportok (LEADER) hatékony működését és a térségi komplex vidékfejlesztési programokhoz szükséges szervezeti formákat, kereteket. A helyi, térségi vidékfejlesztési feladatok működtetését a közigazgatás területi átszervezésével, a területfejlesztéssel, az uniós fejlesztési programok szervezeti struktúrájával összhangban és együttműködésben biztosítjuk. A helyi kezdeményezések feltárásában, a helyi és központi szint közötti szakmai kommunikációban, a jó gyakorlatok és előremutató szemlélet közvetítésében kiemelt szerepet szánunk a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat működésének.

A vidékpolitika társtárcákat érintő feladatainak egyeztetésére, a társtárcák vidékfejlesztési feladatokban történő hozzájárulásának, közreműködésének biztosítására a társtárcák bevonásával Vidékpolitikai Tárcaközi Bizottság létrehozását kezdeményezzük.

9.8. A folyamatok nyomon követése

9.8.1 A stratégiai monitoring rendszer elemei

A stratégia folyamatosan értékelésre, felülvizsgálatra kerül. Ennek alapja az a **vidékstratégiai** (vidékfejlesztési) **információs és monitoring rendszer**, amely a vidéket jellemző gazdasági, társadalmi, környezeti folyamatok értékelésének adatháttérére épül. Ennek segítségével a vidéki térségek helyzetére és a stratégia programjainak előrehaladására, céljai teljesülésére vonatkozó **éves stratégiai jelentések** készülnek. A folyamatok értékelésére **komplex agrár-ökológiai és vidékfejlesztési indikátorrendszert** dolgozunk ki, amely az ökológiai paramétereken alapulva a társadalmi és gazdasági komponenseket is tartalmazza. Emellett a különböző támogatások felhasználási módjainak összehasonlíthatósága, a támogatások tényleges hatásának, hatékonyságának mérhetősége érdekében a **vidékfejlesztési források hatékonyság-indikátorainak fejlesztésére** is sor kerül.

9.8.2 Foglalkoztatás, mint fő mérőszám

A célkitűzések között az egyik legfontosabb a munkahelyteremtés, a vidéki foglalkoztatás növelése, ezért a változás fő indikátorának a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának növekedését tekintjük. Az összes munkaerő-ráfordítás értéke az éves munkaerőegységgel (ÉME) fejezhető ki, amelynek segítségével a néhány órás, illetve időszakos munkavégzés teljes munkaidős munkavégzésre (évi 1800 óra) számítható át. A tényleges munkaerő-ráfordításról akkor kapunk reális képet, ha nemcsak a fizetett bér munkát vesszük számításba, hanem az egyéni gazdaságokra jellemző, a háztartások tagjai által végzett nem fizetett munkavégzést is. A gazdasági szervezetekre ugyanis kizárólag a fizetett (bér)munka, míg az egyéni gazdaságokra a „nem fizetett” önfoglalkoztatás a jellemző, melyet kiegészít a fizetett (bér)munka. Az indikátor elmúlt évekbeli változását valamint célértékeit az **1. táblázat** foglalja össze. Ez alapján a nem fizetett és az időszakos munkavégzést is figyelembe véve pl. 2009-ben tehát annyi időt kötött le a mezőgazdasági tevékenység végzése, mintha 441 ezren egész évben teljes munkaidőben dolgoztak volna. Ezt az értéket 2020-ra mintegy 700 ezer főre kívánjuk emelni.

1. táblázat: Mezőgazdasági munkaerő-felhasználás (éves munkaerőegység) (Forrás: KSH)

Munkaerő	Tény értékek (fő)						Cél értékek (fő)	
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2015	2020
Nem fizetett	426 634	407 682	390 903	348 046	324 136	329 227	400 000	550 000
Fizetett	127 151	114 566	113 500	111 245	112 931	111 427	120 000	150 000
Összesen	553 785	522 248	504 403	459 291	437 067	440 654	520 000	700 000

9.8.3 További mérőszámok

A munkahelyteremtés mellett az egyéb célkitűzések teljesülését további indikátorok figyelemmel kísérésével tudjuk nyomon követni. Ezen indikátorok és kitűzött célértékeik jelzik egyúttal a stratégiai irányváltást is. Felsorolásukat, valamint kiinduló és cél értékeiket a **2. táblázat** foglalja össze.

2. táblázat: A stratégia indikátorai, azok kiinduló és cél értékei

Megnevezés	Kiinduló értékek	Cél értékek	
		2015	2020
Egyéni, családi gazdaságok részesedése a földhasználatban (% , 2010)	52,8	55	60
45 év alatti egyéni gazdálkodók aránya (% , 2010)	21,4	23	30
Egyéni gazdálkodók átlagéletkora (év, 2010)	56,1	54	50
Működő vállalkozások ezer lakosra jutó száma a vidéki térségekben (db, 2008)	43,7	45	50
Vándorlási különbözet ezer lakosra jutó száma a vidéki térségekben (fő, (2009)	-5,4	-3	0
Helyi, közvetlen értékesítés aránya a teljes élelmiszerforgalmazásban (% , 2010)*	7	12	20
Feldolgozott termékek aránya az élelmiszergazdasági kivitelből (% , 2008)	40	45	55
Hazai termékek aránya az élelmiszerkereskedelemben (% , 2010)	65	70	80
Agrár-környezetgazdálkodás jellegű programba tartozó terület nagysága (ha, 2010)	1 163 000	1 500 000	2 500 000
Ökológiai gazdálkodásba vont terület nagysága (ha, 2009)	120 000	200 000	350 000
Állattenyésztés részesedése a mezőgazdaság termelési értékéből (% , 2010)	34	38	45
Összes erdőterület nagysága (ezer ha)	1 912,9	2 000	2 100
Szervestrágyázott terület nagysága (ezer ha)*	176,4	300	600

* Szakértői becslés

9.9. Hit és bátorság

A vázolt jövőkép megvalósításához kell persze az is, hogy elhiggyük: mindegyik jó esélyünk van. **Hinnünk kell** tehát **a sikerben, és bízunk kell magunkban!** Hinnünk kell abban, hogy adottságaink, hagyományaink, a földhöz kötődő kultúránk továbbá belső erőforrásaink nemzeti elkötelezettségű, „*patrióta*” és „*nép-párti*” gazdaság- és társadalompolitikával, erre irányuló közakarattal párosulva – mindegyik képessé tesznek bennünket. Ebben a ma – bár darabjaira töredezett, szétzilált, ám – még létező gazdaközösségekre és a vidék társadalmára – a feltételezettnél is nagyobb mértékben és magától értetődően – számíthatunk, ha sikerül ezeket a vidéki közösségeket, benne a gazdák közösségeit is újjászervezni!¹⁷

De **nemcsak magunkban bízhatunk.** Wass Albert szavaival bízhatunk abban is, hogy: *„A világ fölött őröködik a Rend, s nem vész magja a nemes gabonának, de híre sem lesz egykor a csalánnak; az idő lemarja a gyomokat. A víz szalad, a kő marad, a kő marad.”* És bár – Ady 1912-es szavaival élve – ma is *„Seregesen senkik jönnek, meg-rabolnak, elköszönnek, gúnyyal, szabadon”,* és bár – Bibó szavaival – *„a hazugságok zsákutcájába beszorult el-ittek erkölcsi és értelmi lezüllése”* végzetesnek látszik, mégis és mindezek ellenére van esélyünk a vázolt jövőkép megvalósítására. Ehhez azonban úrrá kell lennünk azon a *„fortélyos félelmen”,* ami az 1950-es évek után az elmúlt években újra igazgatta az életünket. **Bátorság is kell** tehát **a félelmeink legyőzéséhez.** Álljon itt ennek erősítésére Máté evangéliumából néhány sor (10,26-33): *„Abban az időben Jézus ezt mondta apostolainak: Ne féljétek az emberektől! Nincs rejtett dolog, amelyre fény ne derülne, sem titok, amely ki ne tudódnék. Amit én sötétben mondok nektek, azt ti mondjátok el világosan: és amit fülbe súgva hallotok, hirdessétek a háztetőkön!”*

2011. április 8.

Dr. Fazekas Sándor

¹⁷ Ehhez ma már a közösségek belső regeneráló erején túl külső segítségre, segítő szolgálatra, akkreditált fogyasztó-védelmi, közösség-szervezési, környezet- és tájgazdálkodási képzésben részesített szakemberre is szükség lehet.

2. ábra: NEMZETI VIDÉKSTRATÉGIA 2020

